

T.C.

E G E Ü N İ V E R S İ T E S İ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

**İSTANBUL'DAKİ BAZI SELATİN
CAMİLERİNDE VİTRAY SANATI**

Yüksek Lisans Tezi

Çiçek GÜNEŞ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

İZMİR

2021

T.C.

E G E Ü N İ V E R S İ T E S İ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

**İSTANBUL'DAKİ BAZI SELATİN
CAMİLERİNDE VİTRAY SANATI**

Yüksek Lisans Tezi

Çiçek GÜNEŞ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hasan UÇAR

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Sanat Tarihi Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum İstanbul'daki Bazı Selatin Camilerinde Vitray Sanatı adlı yüksek lisans/doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Çiçek Güneş

ÖNSÖZ

Çağlar boyu birçok medeniyetin hüküm sürdüğü bu topraklarda, kendilerinden bizlere izin kaldığı bir gerçektir. Geçmiş kültürlerin izleri ile büyüdüğümüz onların tarihleri ile günümüze gelen sanatları, sonraki medeniyetler için bir öğreti görevi görmektedir.

Anadolu'nun bu konuda oldukça zengin bir bölge olduğu bilinmektedir. Nitekim tarih boyunca yapılan fetihlerde de bunu görmek mümkündür. Gerek coğrafi konumu nedeni ile gerekse zengin bir toprağa sahip olması, bölgeyi deyim yerinde ise savaş meydanına çevirmiştir. Bu durumda ortaya çıkan sonuçlarda birçok medeniyetin bir arada yaşadığını da görmek mümkündür. Dolayısı ile aynı bölgede birden çok kültürün iç içe geçmiş halde günümüze gelen izlerini görülmektedir. Bu doğrultu da doğu ve batının sentezi haline gelen bu coğrafya gelecek nesiller için önemli bulgular bırakmıştır. Bunlardan biri de hiç kuşkusuz sanat alanındadır. Mimari ve el sanatlarına baktığımız zaman hem kendinden veya çağdaş olduğu toplumlardan etkileşimleri hem de kendi toplumlarının yarattığı etkiler hissedilmektedir.

Vitrayın, kökeni için tam bir tarih verilememekle ancak, Mezopotamya ve Mısır'a kadar uzanan bir geçmişe sahip olduğunu ve buradan Akdeniz ülkelerine kadar yayıldığı araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir. Ancak en etkili dönemi kuşkusuz Ortaçağ Avrupası'nda kullanıldığı dönemdir. Özellikle katedrallerde tasvir sanatının bir kolu olarak görev yaptığı düşünülürse, Hristiyan sanatı için önemli bir yer teşkil ettiğini söylemek yanlış olmaz. Birçok teknik ve üslubun kullanıldığı vitray sanatında yeniliklerin ortaya çıkması fazla uzun sürmemiştir. Özellikle Amerika kıtasında ortaya çıkan Tiffany tekniği ile birlikte vitray sadece düz alanlarda değil daha kıvrımlı ve farklı alanlarda kullanılma şansı yakalamıştır.

Türk-İslam sanatında vitray örnekleri yaygın olarak karşımıza çıkmasa da özellikle Osmanlı Dönemi klasik mimari devrinde bir çok örneğini görmekle birlikte, dönemin vitray sanatı anlayışını da anlama fırsatı yakalanmıştır. 16. Yüzyılda klasik dönemin hakim olduğu yapılarda vitrayın kullanımı genişlemiş, kullanılan süsleme ve renkler harimle bir bütünlük sağladığı gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada ele alınan İstanbul Selatin camilerinde kullanılan vitrayların öncelikle yerinde tespitleri yapılmış, fotoğraflama ile her vitrayın yeri tespit edilmiştir. Bu alışma sırasında yaşanan bazı zorluklar olan yüksek konumdaki pencerelere ulaşım, harim kısmına girme gibi bazı zorlayıcı durumlarla karşı karşıya kalınmıştır. Yapılar cephelerine göre ayrılmış olup hangi cephede hangi süsleme ve renk kompozisyonlarının nasıl kullanıldığı belirlenmiş, dönemi ve mimarı da dahil vitrayın kullanımına etki eden faktörlerin bu konudaki etkileri gözlemlenmiş, vitray sanatının da diğer sanat kollarından farklı olmadığı, bu konuda gösterilmesi gereken hassasiyet ile var olan eksikler ve ileride karşımıza çıkacak olan problemlere de değinilmiştir.

İzmir, 2021

iek Güneş

ÖZET

İstanbul'daki bazı Selatin camilerinde vitray sanatı adlı çalışmamız, 16.yüzyıl ile 18.yüzyıl aralığında Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş sultan camilerindeki pencereleri süsleyen vitrayları kapsamaktadır. Dini yapılarda vitray kullanımı özellikle klasik dönem mimarisinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. 16.yüzyılda Avrupa'da gerileme gösteren vitray sanatı Osmanlı mimarisinde tam tersi olarak yükselişe geçmiş, yapılarda yerli ve ithal vitrayların kullanımı artmıştır.

Ele alınan vitray süslemeli İstanbul camileri, katalog haline getirilerek form, renk, malzeme, konum ve bezeme türüne göre gruplandırılmıştır. Vitray Selatin camilerinin iç cepheleri güney, doğu, batı, kuzey cepheleri ile ana kubbe ve yan kubbe eteklerinde kullanılmıştır. Şeffaf camlar üzerine kırmızı, mavi, sarı ve yeşil renkler ana renkler olarak kullanılmış olup beyaz, su yeşili, bordo, turuncu renklerin az da olsa kullanıldığı görülmektedir. Süsleme kompozisyonlarında natüralist bitkisel, soyut bitkisel, geometrik motiflerle birlikte yazı unsurları tek veya birlikte kullanılmıştır. Pencerede bordür, alınlık, merkez ve kitabe olarak ayrılan bölümlerde farklı kompozisyonların ele alındığı görülmüştür.

Çalışmamızda ele alınan Selatin camilerindeki vitray örnekleri yapıların konumları ve sultan yapıları olması nedeniyle Osmanlı mimarisi vitray sanatına ışık tutacak örnekler arasındadır.

ABSTRACT

Our work titled Stained Glass Art in Some Istanbul Selatin Mosques covers the stained glass windows that adorn the windows of the sultan mosques built during the Ottoman period between the 16th and 18th centuries. The use of stained glass in religious buildings is frequently encountered especially in classical period architecture. The art of stained glass, which showed a decline in Europe in the 16th century, started to rise in Ottoman architecture on the contrary, and the use of domestic and imported stained glass in buildings increased.

The Istanbul mosques with stained glass ornaments were cataloged and grouped according to form, color, material, location and decoration type. The interior facades of the stained glass Selatin mosques were used on the south, east, west, north facades and the skirts of the main dome and side domes. Red, blue, yellow and green colors are used as the main colors on transparent glasses, and it is seen that white, water green, claret red and orange colors are used, albeit a little. In ornamental compositions, naturalistic herbal, abstract floral, geometric motifs and writing elements are used singly or together. It was seen that different compositions were handled in the sections separated as border, pediment, center and inscription in the window.

Stained glass samples in Selatin mosques, which are discussed in our study, are among the examples that will shed light on the art of stained glass in Ottoman architecture due to the location of the buildings and the sultan's structures.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
EKLER LİSTESİ	4
GİRİŞ	1
1. CAM ve VİTRAY SANATINA GENEL BİR BAKIŞ	5
1.1.Cam	5
1.1.1.Camın Tanımı	5
1.1.2. Camın Tarihçesi.....	5
1.2. Vitrayın Tanımı ve Tarihçesi.....	8
1.2.1.Vitray Teknikleri	16
1.2.1.1. Kurşunlu Vitray.....	16
1.2.1.2. Tiffany Vitray	16
1.2.1.3. Alçılı Vitray	16
1.2.1.4. Betonlu Vitray.....	17
1.2.1.5. Yapıştırma Vitray.....	18
1.2.1.6. Füzyon Vitray	18
1.3. Katalog Çalışmasının Ele Alınış Şekli	18
2. KATALOG	20
1. Eyüp Sultan Cami.....	20
2. Yavuz Sultan Selim Camii	28
3. Şehzade Camii	40
4. Süleymaniye Camii	45
5. Atik Valide Camii	55
6. Üsküdar Çinili Cami.....	61
7. Üsküdar Yeni Valide Camii	65
8. Nur-u Osmaniye Camii.....	83
9. Laleli Camii	106
10. Fatih Camii	114
3. KARŞILAŞTIRMA ve DEĞERLENDİRME	127
3.1. Vitrayın Kullanıldığı Cepheler	127

3.1.1. Güney Cephe	127
3.1.1.1. Mihrap Duvarı Dışa Taşkın Olan Yapılar	129
3.1.2. Doğu Cephe	130
3.1.3. Batı Cephesi	131
3.1.4. Kuzey Cephe	131
3.2. Pencere Formları	133
3.2.1. Bordür	134
3.2.2. Alınlık	136
3.2.3. Merkez ve Kitabelik	138
3.2.4. Gül Pencereleer	140
3.2.5. Dikey Dikdörtgen Pencereleer	140
3.2.5.1. Dikey Dikdörtgen, Dilimli Kemerli Pencereleer	140
3.2.5.2. Dikey Dikdörtgen, Yuvarlak Kemerli Pencereleer	141
3.2.5.3. Dikey Dikdörtgen, Sivri Kemerli Pencereleer	141
3.3. Bezemeler	141
3.3.1. Natüralist Bitkisel	141
3.3.1.1. Gül	141
3.3.1.2. Sümbül (Sünbül)	143
3.3.1.3. Karanfil	143
3.3.1.4. Lale	144
3.3.1.5. Sarmaşık	145
3.3.1.6. Tomurcuk	145
3.3.2. Soyut Bitkisel	146
3.3.2.1. Palmet	146
3.3.2.2. Hatai (Hatayi)	147
3.3.2.3. Penç	148
3.3.2.4. Şemse	149
3.3.3. Geometrik Motifler	150
3.3.3.1. Yıldız Motifleri	151
3.3.3.2. Madalyon (Rozet)	152
3.3.4. Vazo	152
3.3.5. Yazı	153

3.4. Renkler	155
3.4.1. Kırmızı	156
3.4.2. Mavi	159
3.4.3. Sarı	162
3.4.4. Yeşil	165
3.4.5. Beyaz	167
3.4.6. Su Yeşili	168
3.4.7. Bordo	168
3.4.8. Mor	168
3.4.9. Turuncu	168
SONUÇ	170
KAYNAKÇA	174
EKLER	182
TEŞEKKÜR	208
ÖZGEÇMİŞ	209

EKLER LİSTESİ

- EK A. İstanbul Selatin Camilerinde Rumi Motifleri
- EK B. İstanbul Selatin Camilerinde Palmet Motifleri
- EK C. İstanbul Selatin Camilerinde Gül Motifleri
- EK D. İstanbul Selatin Camilerinde Sümbül Motifleri
- EK E. İstanbul Selatin Camilerinde Karanfil Motifleri
- EK F. İstanbul Selatin Camilerinde Hatai Motifleri
- EK G. İstanbul Selatin Camilerinde Penç Motifleri
- EK H. İstanbul Selatin Camilerinde Şemse Motifleri
- EK I. İstanbul Selatin Camilerinde Lale Motifleri
- EK İ. İstanbul Selatin Camilerinde Sarmaşık Motifleri
- EK J. İstanbul Selatin Camilerinde Madalyon Motifleri
- EK K. İstanbul Selatin Camilerinde Tomurcuk Motifleri
- EK L. İstanbul Selatin Camilerinde Vazo Motifleri
- EK M. İstanbul Selatin Camilerinde Geometrik Motifler

GİRİŞ

İnsan yapımı olan cam başlangıçta yapımı zor ve pahalı bir materyal olması nedeniyle oldukça kısıtlı olarak kullanılmıştır. Zamanla ortaya çıkan özellikle üfleme tekniği gibi tekniklerle yapımı daha kolay ve daha geniş alanlarda kullanımı kolaylaştırmıştır. Böylece sadece yüksek kesim halkın ulaşabileceği bir ürün olmuştur. Zamanla camın kullanım alanları genişledikçe pencere açıklığı için koruma daha sonrasında da süsleme aracı olarak denenmiş, kilise gibi dini mimarilerde özellikle incil sahnelerinin tasvirinde kullanılarak özellikle okuma yazma bilmeyen halka Hristiyanlığı anlatmıştır.

Türk- İslam sanatında Selçuklu Dönemine ait pek bir veri olmaması, o döneme dair fikir birliği sağlanmasını zorlaştırmıştır. Ancak özellikle 16.yüzyıl itibariyle Avrupa’da gerileme gösteren vitray sanatının Osmanlı döneminde yükselişe geçtiği görülmektedir. Klasik dönem mimarisinde sıkça karşımıza çıkan vitray, Mimar Sinan tarafından da tercih edilen bir süsleme olmuştur.

Ele aldığımız tez çalışması için öncesinde bilimsel araştırmalardan ve edindiğimiz kaynaklardan yola çıkarak, toplam otuz iki (32) adet sultan yapısı olan cami belirlenmiştir. İncelemelerde vitrayın kullanıldığı yapılar tespit edilmiş ve bu çalışma içine alınması uygun bulunan yapılar belirlenerek konu dahiline alınmıştır. Ancak inceleme sırasında belirlediğimiz on dört(14) yapıdan Beyazıt Camii (1501-1505), Eminönü Yeni Valide Camii (1589-1663), Sultan Ahmet Camii (1609-1617) ve Üsküdar Ayazma Camii (1760-1761) yapıları restorasyon nedeniyle kapalı olmasından dolayı pencereler ayrıntılı incelenememiş bu sebeple tez dahiline alınmamıştır. Bu nedenle çalışmamızda on (10) adet yapı incelemeye alınmıştır. Belirlenen selatin Camilerinde renkli camların kullanımına dair gerekli yayın taraması adına kütüphane incelemeleri yapılmıştır. Bu kaynaklar doğrultusunda daha iyi verilere ulaşmak adına yerinde incelemeler adına alınan izinlerle birlikte saha çalışması için İstanbul’a (Şubat 2019) gidilmiştir. Yerinde inceleme sırasında kataloglama için cami pencereleri fotoğraflanmış, ulaşılabilen kaynaklar daha sonrasında kullanılmak üzere derlenmiştir. Bu tez çalışmasında Osmanlı Dönemi selatin camilerinde vitrayın tarihsel süreç içinde günümüze hangi koşullarla geçmiş olması, yapılarda ne sıklıkta kullanılmış olması,

vitrayda kullanılan renkler ve şebeke düzeni ile ortaya çıkan süslemeler tezin içeriğini oluşturmaktadır.

Çalışmanın içeriği olarak selatin camileri, Osmanlı mimarisinde önemli bir yer teşkil eden sultan yapılarındaki vitrayların tarihlendirme de ve malzeme orijinallliği konusunda bir fikir verebilmesi nedeniyle seçilmiştir. Bu nedenle belli bir dönemden ziyade sultan yapıları araştırma konusu olmuştur.

Osmanlı mimarisi vitray sanatı hakkında yapılan çalışmalar kısıtlıdır. Elimizde yapmış olduğumuz tez konusuyla ilgili spesifik bir kaynak olmaması yaptığımız çalışma sırasında özellikle tarihlendirme konusu gibi bazı zorluklarla karşılaşmamıza neden olmuştur. Malzemenin orijinallliği, kullanılan malzeme ölçüsü, renk skalası, motifler gibi ana unsurlar yapmış olduğumuz yerinde gözlemlerle bir portföy haline getirilmiş ve katalog şeklinde ele alınmıştır.

Çalışmamıza direkt olarak bir kaynak bulunmasa da cam ve vitray konusunda Ömür Bakırer'in "Ottoman Glass Manufacture and Venetian Impacts"¹, adlı makalesinde Osmanlı Dönemi cam imalat tarihine belli açılardan bakarak anlatmıştır. Özellikle cam imalatının yanı sıra pencere camlarından bahsedilmiş, kullanılan renklere de söz edilmiş ve minyatür sanatı üzerinden örnekler vererek hangi dönemlerde kullanıldığı anlatılmıştır. "16. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Pencerelemelerine İlişkin Biçim ve Malzeme Özellikleri"², adlı makalesinde Bakırer pencerelerde cam kullanımının ne zaman başladığı, Osman Döneminde renkli camların hangi tekniklerde yapıldığı, yerel üretim ve farklı dönemlerde renkli cam üretiminin biçimsel farklılıkları sorularına örneklerle kullanarak cevap aramıştır. Kaynakların yetersizliği ve belgelerdeki belirsizlere de yer veren kısa ancak değindiği yerler ile oldukça değerli bir makale olmuştur. "Anadolu Mimarisinde Pencere Camı Kullanımına Kısa Bir Bakış"³, adlı makalesinde Bakırer Anadolu mimarisinde erken dönem örneklerini ele alarak pencere cam kullanımının ne zaman başladığına dair değerlendirmelere yer vermiştir.

¹ Bakırer, Ömür, " Ottoman Glass Manufacture and Venetian Impacts", **Europa und die Kunst des Islam**, 1985.

² Bakırer, Ömür, "16. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Pencerelemelerine İlişkin Biçim ve Malzeme Özellikleri", **II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi**, İ.T.Ü., 28 Haziran- 2 Mayıs 1986.

³ Bakırer, Ömür, "Anadolu Mimarisinde Pencere Camı Kullanımına Kısa Bir Bakış", **I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 1988**, Ankara, 1990.

Roma Dönemi ile başlayıp Bizans ve Osmanlı Dönemi örnekleriyle devam edilen makale de hangi yapıların renkli cam barındığı ve bu örneklerde onarım olup olmadığı, orijinalliklerinin değerlendirilmiş, biçim değerlendirilmesi yapılarak içlik ve dışlık pencere sistemleri üzerinde durulmuş, son olarak minyatürler üzerinde durulmuştur. “Cam Buluntuların Değerlendirilmesinde Arkeolojik Araştırmaların Önemi”⁴, adlı makaleyi bir öneri yazısı olarak ele alan Bakırer farklı alanlarda araştırma yapanların katkılarıyla sürdürülen arkeolojik araştırmalar kapsamına cam malzemenin de alınması gerektiği yönünde bir öneri sunmaktadır. Cam üretiminin tarihçesi açısından kısıtlı bilgiye sahip olunduğu, bu konunun arkeolojik çalışmalar dahiline alınırsa bunun değişebileceği yönünde kısa ancak bilgilendirici bir makaleyi ele almıştır. “Osmanlı Mimarisinde Pencere Camı”⁵ eserleri Osmanlı mimarisinde kullanılan yerel ve ithal pencere ve vitraylara dikkat çekmiş, vitray sanatının araştırılması gerektiği, yeterli önemin verilmediğine vurgu yapmıştır.

Oktay M. Maral’ın “Işıklı Cam Sanatı: Vitray”⁶ adlı kitabı vitray sanatı üzerine yazılmış en önemli kaynaklardan biridir. Vitrayın doğuşu ve gelişimi ilgili bilgilerin yanı sıra vitray tekniklerini tarihi ve modern sanattaki örneklerle detaylı bir şekilde anlatan bir kaynaktır.

Semavi Eyice’nin “Bizans’ta ve Osmanlı Devri Türk Sanatında Aydınlatmada Cam”⁷ adlı makalesi de Bizans mimarisi ile Osmanlı dönemi yapılarındaki pencere camları hakkında bilgi vermektedir. Özellikle yapılan kazı çalışmalarının önemine dikkat çekmiştir.

Üzlifat Özgümüş’ün “Anadolu Camcılığı”⁸, “Marmaray-Sirkeci Kazılarında Bulunan Venedik Camları”⁹, “Çağlar Boyu Cam Tasarımı”¹⁰ adlı eserleri

⁴ Bakırer, Ömür, “Cam Buluntuların Değerlendirilmesinde Arkeolojik Araştırmaların Önemi”, I. **Arkeometri Sonuçları Toplantısı**, Ankara, 20-24 Mayıs, 1985.

⁵ Bakırer, Ömür, “Osmanlı Mimarisinde Pencere Camı”, **Osmanlı Ansiklopedisi Kültür ve Sanat**, Cilt 10, Yeni Türk Yayınları, Ankara, 1999.

⁶ Maral, M. Oktay, **Işıklı Cam Sanatı: Vitray**, Karaca Ofset Basımevi, İstanbul, 1970.

⁷ Eyice, Semavi, “Bizans’ta ve Osmanlı Devri Türk Sanatında Aydınlatmada Cam”, I. **Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 1988**, Ankara, 1990.

⁸ Özgümüş, Üzlifat, **Anadolu Camcılığı**, Pera Yayıncılık, İstanbul, 2000.

⁹ Özgümüş, Üzlifat- Kanyak, Serra, “Marmaray-Sirkeci Kazılarında Bulunan Venedik Camları”, **Selçuk Mülayim Armağanı Sanat Tarihi Araştırmaları**, Lale Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Anadolu'daki cam üretimi ve gelişimi, kazılar sırasında Venedik ile olan cam ticareti hakkında bilgileri gün yüzüne çıkarmıştır.

Önder Küçükerman'ın ''Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler''¹¹ adlı kitabı da cam sanatı hakkında çok yönlü bir anlatımla detaylı bilgiler vermektedir.

Zekiye Uysal'ın ''Kubad-abat Sarayında Selçuklu Cam Sanatı''¹² adlı kitabında günümüzde pek bulgusu olmayan Selçuklu camları ile ilgili kıymetli bilgiler vermektedir.

Tezimizde yer alan kaynaklar yukarıda bahsedilen örneklerle sınırlı olmamakla birlikte çalışmamızda kullandığımız tüm kitap, makale, tez çalışmaları Kaynakça bölümünde detaylıca belirtilmiştir. Yukarıda kısaca bahsettiğimiz kaynaklar genel olarak tezimizde genel bilgiler olarak kullanılmış, ele aldığımız çalışmaya bir zemin olması adına değerlendirilmiştir. Ancak Osmanlı mimarisinde Selatin camilerinde vitray kullanımı hakkında detaylı bir çalışmanın olmadığı anlaşılmıştır. Bu çalışmamızın sonraki yapılacak araştırmalar adına kaynak olması ve bu konudaki eksikliği gidermek amacıyla olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁰ Özgümüş, Üzlifat Canav, **Çağlar Boyu Cam Tasarımı**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.

¹¹ Küçükerman, Önder, **Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler**, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.

¹² Uysal, Zekiye, **Kubad-abat Sarayında Selçuklu Cam Sanatı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.

1. CAM ve VİTRAY SANATINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1.Cam

1.1.1.Camın Tanımı

Cam, doğa da bulunan ilkel maddelerin bir araya gelmesiyle oluşan bir materyaldir. Çoğunlukla alkali ve toprak alkali silikatlarından meydana gelmiş karışımlardan oluşur. Camın ilkel maddesi kumdur. Özellikle pencere camında kullanılan diğer materyaller ince kuvars kumu, kireç taşı, sodyum karbonat veya sodyum sülfattır.¹³

Bunun yanı sıra camın birçok türü olduğu bilinmektedir. Özellikle vitray yapımında kullanılan cam türleri arasında antik camlar, şişe cam ya da kalın tabaka - dilim- camlar, katedral camlar, plaka camlar, opal camlar, emprime camlar ve kalın camlar yer alır.¹⁴

1.1.2. Camın Tarihçesi

Cam yapımına ne zaman başladığı konusunda kesin bir şey söylenememektedir. İnsan yapımı olan camın tarihçesinin de bir o kadar eskiye dayandığı kabul edilmekle birlikte yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde yeni bilgiler de elde edilmektedir. 19.yüzyıl sonlarında Tell el-Amarna kazılarında ortaya çıkan cam buluntuları, araştırmacıların cam üretiminin Mısır'da ortaya çıktığını ileri sürmelerine neden olmuştur. Ancak 1939 yılında Nuzi kazılarında çıkan buluntular, camın Mezopotamya'daki varlığını göstermiştir. Bu nedenle yapılan kazılarda çıkan buluntular sonucunda en erken cam üretiminin M.Ö. 3bin ortaları Bronz Çağı Mezopotamyası'nda gerçekleştiği yönünde karar verilmiştir.¹⁵

Daha sonra Qantir'de yapılan arkeolojik kazılarda Mısır'da ham camın kaynaştırılabildiği görülmüştür.

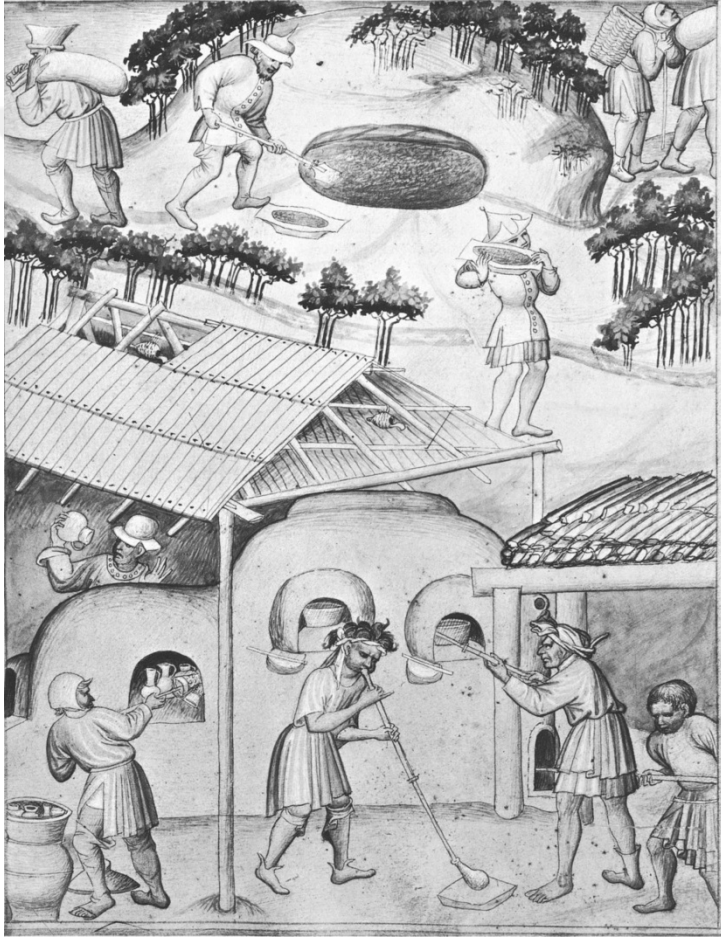
¹³ "Cam" ın tanımı ve içeriği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkzn. Maral, s.27 ; Özgümüş, Üzlifat, **Anadolu Camcılığı**, İstanbul, 2000, s.3 ; Küçükerman, Önder, **Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler**, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1985 ; Rasmussen, S.C., **How Glass Changed the World, The History and Chemistry of Glass from Antiquity to the 13.th Century**, Springer, 2012, s.11- 19.

¹⁴ Walke, Nancy, **All About Stained Glass**, First Edition, 1982, s. 1- 7 ; Maral, s.28

¹⁵ Henderson, J.- Chenery, S.- Omura, S.- Matsumura, K.- Faber, E., "Hittite and Early Iron Age Glass from Kaman-Kalehöyük and Büklükale, Turkey: Evidence for Local Production and Continuity?", **AAS**, XXI, 2018, 70 ; Uysal, s.7

Ticaretle birlikte Özellikle Mısır başta olmak üzere Suriye, Kıbrıs, Doğu Akdeniz ülkelerinde cam endüstrisi gelişmeye başlamıştır. Zamanla kendi tekniklerinin de ortaya çıkmasıyla cam sanatı oldukça zengin bir sınıflamaya girerek sadece lüks camlar değil, özel işlerde de kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶

Roma dönemi cam üretimine bakıldığında zaman, özellikle Helenistik dönemin cam sanatı örnek alınarak yapıldığı görülmektedir. Devam eden bir değişimle birlikte Roma dönemi cam sanatı kendine has özellikle taşıyan bir cam endüstrisine sahip olmuştur.

Buna en çok etki eden kuşkusuz üfleme çubuğunun keşfedilmesidir. Üfleme çubuğu M.Ö. 1.yüzyılda Suriye-Filistin bölgesinde ortaya çıkmış bir cam yapım aracıdır. Suriyeli ustaların İtalya'ya gelerek Roma camları yapmalarına vesile olması, camın artık daha ucuz yapılmasına ve daha geniş kitlelere ulaşmasına vesile olmuştur.¹⁷ (Resim 1)

Resim 1. The Foss of Memnon Minyatürü, üfleme çubuğu tasviri¹⁸

¹⁶ Uysal, 2013, s.8,9.

¹⁷ McCray, W. Patrick, **Glassmaking in Renaissance Venice: The Fragile Craft**, Ashgate Publishing Company, 1999, s.15- 38 ; Uysal, 2013, s.9

¹⁸ Schimansky, Dobrila-Donya, " Techniques of Stained Glass Illustrations to the Introduction", **The Metropolitan Museum of Art Bulletin**, Dec. 1971- Jan. 1972, Vol. 30 No.3, s.102-103

Özellikle M.S. 4.yüzyılda Roma'nın Hristiyanlığı kabul etmesi, ikonaların cam sanatına da yansımaya neden olmuştur. Erken dönemde yapılan altın yaldızlı cam kaplar üzerindeki tasvirler bu konuya iyi bir örnektir. Sadece Roma değil Bizans döneminde de camın oldukça geliştiği bilinmekle birlikte günümüze ulaşan fazla kaynağın olmaması Bizans cam sanatı hakkında kısıtlı bilgi vermektedir.¹⁹ Ele geçen buluntular da yapılan kazı çalışmaları sonucu ele geçenlerdir. Bu konuda yapılan çalışmalar arasında çoğunluğunun Anadolu'da yapılan kazı çalışmaları olduğu bilinmektedir. Özellikle Sardes, Anamur, İznik, Demre, Alahan, Amorium, Aphrodisias ve İstanbul'daki kazılar Bizans cam sanatı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Sadece cam kaplar ve süs bocukları değil aynı zamanda mimari de kullanılan kandil ve pencere camları da bulunmuştur. İstanbul Saraçhane, Zeyrek (Pantokrator), Feneri İsa (Konstantin Lips), Kariye (Khora) camileri bu buluntuların olduğu örnekler arasındadır. Buda başta başkent olmak üzere, önemli kentlerde cam üretim merkezleri olduğunu gösterir.²⁰

Bunların yanı sıra Demre Aziz Nikolaos Kilisesi kazıları sırasında ele geçen cam buluntular, Bizans dönemi pencere camlarına ışık tutar. Yapılan kazılar sonucu her sene gittikçe artan bir cam buluntusuna rastlanmakla birlikte pencere camlarında artış görülür.²¹ Kadıkalesi/ Anaia kazıları sırasında ele geçen bilgilerde bölgenin bir üretim merkezi olduğu, özellikle kilise ve çevresindeki kazılarda çok sayıda pencere camı bulunduğu, bu cam buluntularının büyük bölümü pencere camları olduğu belirtilmiştir.²² (Resim 2)

¹⁹ Uysal,2013, s.9-10

²⁰ Eyice, S., "Bizans'ta ve Osmanlı devri Türk Sanatında Aydınlatmada Cam", **I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 1988**, Ankara, 1990, s.52-54 ; Bakırer, Ö., "Anadolu Mimarisinde Pencere Camı Kullanımına Kısa Bir Bakış", **I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 1988**, Ankara, 1990, s., 71-72 ; Uysal, Z., **Kubad-abat Sarayında Selçuklu Cam Sanatı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s.10 ; Bakırer, Ö., "Osmanlı Mimarisinde Pencere Camı", **Osmanlı: Kültür ve Sanat** , Sayı 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.480

²¹ Kazı sonuçları için ayrıntılı bilgi için bkz. :Ötügen, Yıldız., 89 yılı, 93 yılı, 95 yılı Demre Aziz Nikolaos Kazı Sonuçları; Bakırer, Ömür, "Cam Buluntuların Değerlendirilmesinde Arkeolojik Araştırmaların Önemi", **I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı**, Ankara, 20-24 Mayıs, 1985, s. 61-67.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Haznedar Coşkun, Tümay, "Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı 2007/2010 Sezonu Cam buluntuları "Pencere Camları", **Selevcia Ad Calycadnm**, Sayı III, 2013, Olba Kazısı Yayınları, s.201-208.

Resim 2. Kadıkalesi/Anaia kazıları sırasında ortaya çıkan renkli pencere cam buluntuları.²³

1.2. Vitrayın Tanımı ve Tarihçesi

Vitray, ışıklı cam resmidir. Duvar veya tuval resimlerin farklı olarak vitray, yansıyan ışıktan ziyade içinden geçen ışık ile aydınlanır. Ana malzemesi cam olduğu için bir saydamlık söz konusudur. Bu nedenle renkli camlar ve üzerindeki bezemeler ışığa maruz kaldığında görsellik açısından oldukça zengin bir görüntü ortaya çıkar.²⁴

İnsanlar, tarih boyunca yapılarda ışık sağlamak amacıyla duvarlarda delikler açmış, mevsime göre bu delikleri kısmen veya tamamen kapatmışlardır. Bunun için taş, alçı, ahşap ve madenden yaptıkları kafesleri, parmaklıkları kullanmışlardır. Yapılardaki

²³ Mercangöz, Zeynep, **Bizanslı Ustalar- Latin Patronlar: Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar**, Ege Yayınları, 2013, İstanbul, s.

²⁴ Maral, s.8

bu delikleri zamanla daha farklı malzeme ve form kullanarak çeşitlendirdikleri görülür. Bunların başında değerli taşlar ve renkli camların birlikte kullanılarak hem estetik bir düzen elde edilmiş hem de cam ve mimari arasında bir bağlantı kurularak zamanla sanat dünyasında önemli bir yer teşkil edecek, vitray sanatının öncülüğü gerçekleştirilmiştir.²⁵

Vitrayın kaynağı kesin olmamakla birlikte Ortadoğu olduğu yönündedir. Camın oldukça pahalı bir malzeme olduğu bilinmektedir. Hatta değerli taşlarla eş değerde olduğu, önceki örneklerde camla birlikte pencerelerde kullanılmasından bellidir. Bu yüzden saraylarda, önemli kişilerin evlerinde ve kiliselerde kullanıldığı biliniyor. Kullanılan ilk örneklerde doğal volkanik olaylar sonucu siyah, yeşil, kırmızı ve kahverengi olan camlar kullanılmıştır. Ancak Mısırlılar tarafından keşfedilen üfleme çubuğu sayesinde cam, halk tarafından da kullanılmaya başlanan daha ucuza mal olan bir malzeme olmuştur.²⁶

Vitray kullanımı oldukça pahalı bir uygulama olduğu için sadece önemli mekanlarda kullanımı uygun görülmüştür. Bunların en başında kiliseler gelmektedir. İbadet mekanına hem renklerle hem de incilden sahneler kullanılarak halkı etkilemek amacıyla kiliselerde kullanımı önemli bir yer tutar. Ancak camın çok kırılğan bir madde olması nedeniyle günümüze ilk örneklerden gelen yoktur. Yalnızca yukarıda belirtilen yapılardaki kazı çalışmaları sonucu bulunan vitray parçaları tarihe ışık tutar.

Diğer yandan bazı araştırmacılara göre vitrayın Avrupa'daki en erken örnekleri Almanya (Bohemya)'da bulunmuştur. Hesse eyaletinin Lorsch şehri ile Magdeburg'da bulunan bir diğer parça, vitrayın Verden'de, Dizon'da Saint Benigne ve Reims kiliselerinde kullanıldığı, 9. ve 10. yüzyıllarda Almanya'da vitray sanatının varlığını ve çeşitli kiliselerde kullanıldığını ortaya koyar.²⁷

Akdeniz ülkelerinde yaygınlaşan vitray kullanımı giderek çeşitlilik gösterir. Roma ve Bizans dönemi yapılarına bakıldığında pencere açıklıklarının, duvarların çatı ağırlığını kaldırmak için pencerelerin ufak boyutlu olduğu görülür. Bazı örneklerde yuvarlak pencere kullanılmıştır. Önce renkli cam kullanılan pencereler özellikle mimaride duvarın yüklerinden kurtularak daha geniş ve sayıca daha fazla pencere

²⁵ Maral, s.10

²⁶ Çömezoglu, Ö., "Bizans Döneminde Cam Yapımı ve Süslemesi", **Arkeoloji ve Sanat**, Sayı 118, Kasım-Aralık 2004, s.54-55 ; Uysal, 2013, s. 7-9 ; Maral, s. 10

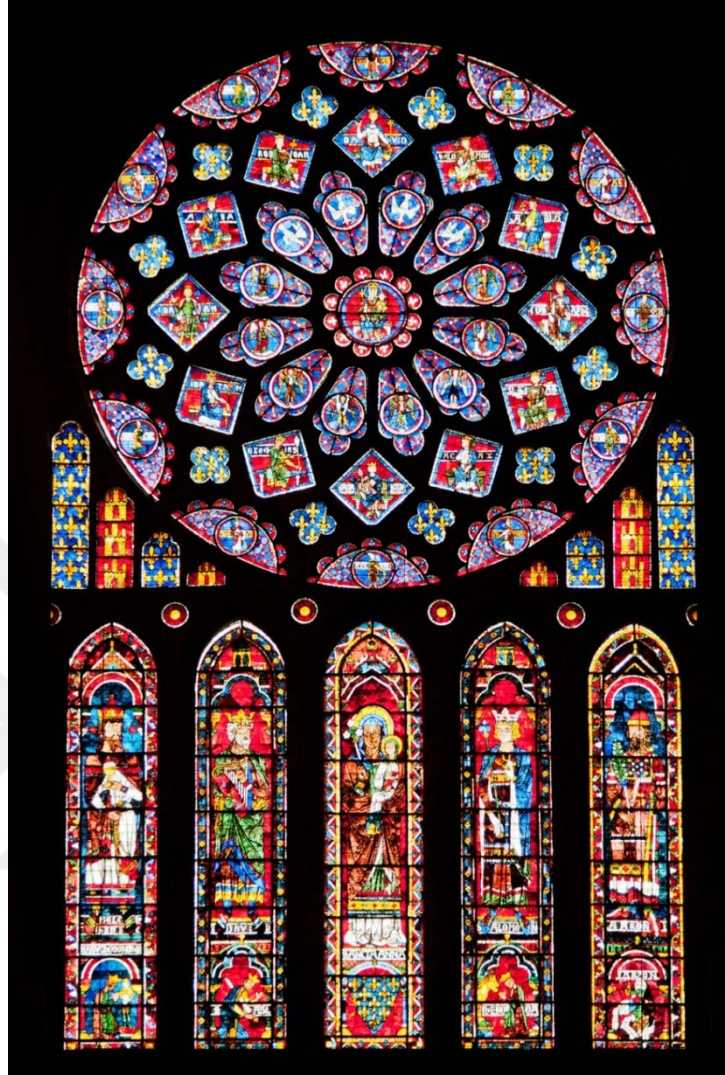
²⁷ Maral, s.11

açıklığı yaratılmasına vesile olmuştur. Vitraya talep arttıkça daha büyük pişirme fırınlarına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece cam endüstrisi giderek gelişmiş ve yaygınlaşmaya başlamıştır.²⁸

Vitray sanatının en çok gelişim gösterdiği yer kuşkusuz Avrupa'dır. Gotik sanatının mimaride, özellikle duvarları destekleyen payandalar sayesinde pencere boşluklarının daha çok büyütülmesi, vitraya duyulan ilgiyi arttırmıştır. Gotik mimaride duvar resimlerinin yerini alan vitray 12. ve 13.yüzyılda en büyük örneklerini vermiştir. Buna en iyi örnek kuşkusuz Fransa'da Chartres Katedrali'nde yer alan 1200 ve 1236 yılları arasında yapımı süren vitraylardır. 7000 metrekarelik bir alanı kapsayan vitrayların bazı kayıplar dışında günümüze kadar korunarak gelmeyi başarmıştır. Özellikle kuzey cephede, gül pencere içinde yer alan 'Bakire'nin Zaferi' adlı vitray süslemeleri zirve noktası olmuştur. Fransa'daki bu gelişim daha sonra İtalya ve Almanya başta olmak üzere Avrupa'ya yayılmıştır.²⁹ (Resim 3)

²⁸ Zaccaria, s.8

²⁹ Katedral'de yer alan vitraylar ile ilgili detaylı bilgi için bkzn. Franki, Paul, *"The Chronology of the Stained Glass in Chartres Cathedral"*, **The Art Bulletin**, Dec. 1963 Vol. 45, No.4, s.301.322 Zaccaria, D., 1998, s.8 ; Oğuzhan Tuğrul *"Camın Renkle Dansı: Vitray"*, **Antik Dekor Dergisi**, Sayı 81 ;; s.102-103 ; Maral, s.12

Resim 3. Chartres Katedrali, kuzey cephe gül pencere³⁰

1300'lü yıllarda Antonio da Pisa'nın "Memoria del Fare Fenestere de Vetro" adlı ilk İtalyan vitray sanatıyla ilgili kitabı yazmış olması döneminde vitraya verilen değeri göstermektedir. Daha sonra Rönesans ile devam eden, özellikle Floransa, Roma ve Venedik kentlerindeki mimari yapılarda vitray kullanımının devam ettiği görülmektedir.³¹

³⁰ www.britannica.com

³¹ Tuğrul O., "Camın Renkle Dansı: Vitray", **Antik Dekor Dergisi**, Sayı 81, s.103

İngiltere’de vitrayın kullanımı oldukça yaygındır. Özellikle 12. İle 16. yüzyıllar arası vitrayın altın çağı olarak bilinmekle birlikte katedral ve kiliselerde orijinalliğı bozulmadan muhafaza edildiğı belirtilmiştir.³²

Rönesans sonrası devam eden ve Barok dönemini de içinde barındıran vitray sanatı, Klasik sanatın dışına çıkarak daha açık, serbest üslupta zengin süslemeli vitraylar ortaya çıkarmıştır. Zamanla yeni teknikler ve yeni camlar üretilerek özellikle bütünden parça vitraylara geçiş, farklı bir bakış açısı getirmiştir.³³

Barok dönemi sonunda vitray duraklama dönemine girmesine rağmen, 19.yüzyıl sonlarında Avrupa’da ortaya çıkan Art Nouveau akımıyla birlikte tekrar canlanmıştır. Klasik dönemin yeniden tekrarlandığı bu dönemde aynı zamanda zarif bezemeler, geometrik ve bitkisel süslemeler yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemin bir diğer önemli noktası da kuşkusuz Amerika kıtasında hızla yükselen vitray akımıdır. New Yorklu ünlü tasarımcı Louis Comfort Tiffany Art Nouveau akımına önderlik etmiş, vitray sanatı için yeni bir teknik geliştirmiştir. Parçalar halindeki renkli camları bir araya getirmek için kullanılan kurşun çubuklar yerine bakır folyo kullanmıştır. Bununla birlikte yeni cam çeşitleri geliştirmiştir. Böylece vitrayın kullanım yerleri daha artmıştır. Sadece pencerelerde değil günlük yaşamda da kullanılır hale gelmiştir. 20.yüzyıla gelindiğinde birçok ünlü ressamın vitray çalışmaları yaptığı görülür. Marc Chagall, Hanry Matisse, Braque, Leger gibi sanatçılar resim ve cam sanatını bir araya getirmiştir.³⁴

Osmanlı döneminde, 15.yüzyılda özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminde örneğin Ayasofya Camii’nde kırılan bazı camlar için tamirat ödemeleri olduğu, bu durumun da öncesinde yapıda cam kullanımının varlığını işaret eder. Günümüze gelen vitrayların Osmanlı Döneminde yenilendiğı daha sonraki tarihlerde ise onarıldığı belirtilir.³⁵

16.yüzyılda Avrupa’da vitrayın gerilemesinin aksine Osmanlı döneminin vitray sanatında oldukça ileri bir seviyede olduğu bilinmektedir. Anıtsal yapılarda duvar

³² İngiltere’deki yapılarda yer alan vitraylar hakkında detaylı bilgi için bkzn. Cowen, Painton, **English Stained Glass**, Thames & Hudson, 2008.

³³ Zaccaria, D., **Vitray Süsleme Sanatı**, İstanbul, Temmuz 1998, s.10 ; Tuğrul O., “Camın Renkle Dansı: Vitray”, **Antik Dekor Dergisi**, Sayı 81, s.104

³⁴ Zaccaria, s.11 ; Tuğrul O., “Camın Renkle Dansı: Vitray”, **Antik Dekor Dergisi**, Sayı 81, s.105

³⁵ Bakırer, 1999, s.482

kalınlığından dolayı üst sıra pencerelerde iç ve dış yüzeyde olmak üzere iki kademe şeklinde kullanılan içlik ve dışlık olarak tanımlanan, küçük parça camların alçı şebekelerle birleştirildiği dönemde bu pencerelere ‘revzen’ denilmekteydi. (Resim 4) İstanbul Bostancı Ocağına bağlı camgeran ocağına mensup ustaların Saraya bağlı yapıların camlarını takmakla sorumlu oldukları belirtilmektedir.³⁶

Resim 4. Eyüp Sultan Camii, Revzen örneği

Yükselme dönemiyle birlikte Osmanlı’da vitrayın, sivil ve dini mimaride en iyi örnekleri görülmeye başlanır. Özellikle Süleymaniye Camii’nde yer alan vitrayların döneminin en iyi örnekleri olduğu ve günümüze kadar gelebilmiş olması önemlidir. Külliye’nin inşası sırasında on altı adet cam ustasının çalışmış olduğu ve özellikle Sarhoş İbrahim adlı camger ustasının da aralarında olduğu vitrayları yapan ustaların da adı geçmektedir.³⁷ Süleymaniye Külliyesi İnşaa defterlerinde bahsedilen camgeran adlı cam ustaları³⁸ eğitimli sanat ve zanaatkarın oluşturduğu Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilatında³⁹ yer almaktadır. Bir diğer önemli kaynak olan Sultan Ahmet Camii inşaat

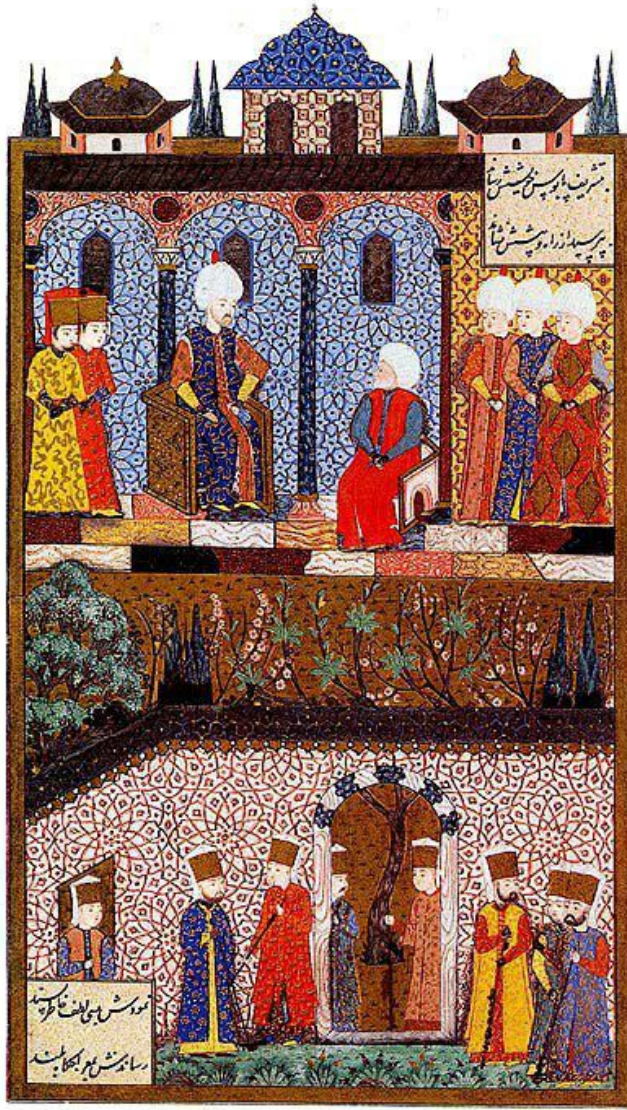
³⁶ Özgümüş, 2000, s.107

³⁷ Bayramoğlu, s. 10

³⁸ Rogers, Michael, “Glass in Ottoman Turkey”, *Duetsches Archaologisches Institut Abteilung İstanbul*, Band 33, 1983, s.242 ; Küçükerman, Önder, *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.141

³⁹ Kalyoncu, Hülya, “Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilatının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number 33, Spring I, 2015, s.288

defterine göre 9050 adet yuvarlak cam alınma ilişkin belgeler vardır. Buna göre 1610 yılına ait cam almak amacıyla, Venedik elçisiyle mektup gönderilmiştir. Bu camların, dışlıklarda genellikle renksiz camlar kullanıldığına göre içlikte kullanılan küçük renkli camlar olduğu yönündedir.⁴⁰ 16.yüzyıldan 18.yüzyıla kadar devam eden Venedik'ten ithal edilmiş camları kullanılmaya devam edilmiş, Murano kentindeki bazı cam

atölyelerinin zaman zaman sadece Osmanlı talepleri için çalışmaya devam ettiği yönünde bazı varsayımların olduğu söylenmektedir.⁴¹ Bir diğer önemli tarihi belgeler ise manyatürlerdir.⁴² 1522 tarihli Süleymanname minyatüründe Sultan Süleyman'ın Barbaros'u kabul sahnesinde⁴³ (Resim 5) iç mekan pencereler resmedilmiştir. Pencerelerin boyutları da dikkate alındığında bunların çok detaylı olmadığı anlaşılmaktadır.

Resim 5. Süleymanname, Kanuni Sultan Süleyman'ın Barbaros'u kabulü.⁴⁴

⁴⁰ Maral, s.12 ; Bakırer, 1999, s.485

⁴¹ Özgümüş, Üzlifat, "Ottoman Glass Manufacture and Venetian Impacts", **Europa und die Kunst des İslam**, 1985, s.148.

⁴² 16.yüzyıl Osmanlı minyatür örneklerinde iç mekan renkli cam örnekleri için ayrıntılı bilgi için bkz. Bakırer, Ömür, "Ottoman Glass Manufacture and Venetian Impacts", 1985, s.148-149.

⁴³ TSM, Hazine No.1517.

⁴⁴ Kanunvakfı.org

III. Murad döneminde şehzade III. Mehmed'in sünnet şenliğini anlatan 1582 tarihli Surname-i Humayun'da⁴⁵ (Resim 6) camcılıkla ilgili yer alan minyatürler arasında camgeran loncasının geçişlerini ve taşıdıkları cam vazolar, kaplar ve vitrayları görmek mümkündür.⁴⁶ Aynı minyatür içinde mimari yapılarıdaki pencerelerdeki vitraylar belirsiz olsa da, minyatürün ana temasını oluşturan camgeranların yer aldığı araba içindekiler çok daha belirgindir. Burada arabanın içi düz bir hatla iki bölüme

ayrılarak camcılarının anlık çalışması betimlenmiştir. Sağa ve sola dönük iki çalışan alçı kayıtlar arasına renkli camları yerleştirirken tasvir edilmişlerdir. Üstteki bölümde ise ikisi gül pencere ikisi de sivri kemer formulu pencereler yer almaktadır. Bunlarda da alçı kayıtlar son derece belirgindir. Pencerelerdeki renkli camlar belirsiz olsa da pencere ve alçı kayıtların oluşturduğu ana motifler döneminin özelliklerini yansıtır tarzdadır.

Resim 6. Surname-i Humayun, Camgeran Loncasının geçiş töreni.⁴⁷

⁴⁵ TSM, Hazine No. 1344.

⁴⁶ Bayramoğlu, s. 10

⁴⁷ Surname-i Humayun minyatürlerindeki cam sanatı analizi için bkz. Aslan Tamer- Yazar, Tarık, "Geleneksel El Sanatları Bağlamında Kültür Ürünleri Olarak Türk Cam Sanatı: Surname-i Hümayun Analizi", *Turkish Studies, International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 10/5 Spring, 2015, s.20-25.

1.2.1.Vitray Teknikleri

1.2.1.1. Kurşunlu Vitray

Vitray yapımında ilk önce renkli cam parçalarını bir arada tutacak bir materyalin olması gerekir. Bu bağlantıyı sağlayan, kolay işlenebilmesi nedeniyle ilk olarak kurşun kullanılmıştır. İlk vitray örnekleri kurşun çubukların oyularak, bu boşluklara renkli cam parçaları yerleştirilerek yapıliyordu. Zamanla gelişen ve uzun bir süre kullanılan bu teknik 20.yüzyıla kadar tek teknik olarak biliniyor.⁴⁸

Kurşun tekniği, ilk önce yapılacak olan desen karton ve kağıda çizilir. Daha sonra vitray makası ile bu şablon kesilir ve kullanılacak cama bu şablonlar çizilir. Sonra cam elması ile camlar kesilir. Kesilen camlar ikinci bir kopyası üzerine yerleştirilerek aralarında kalan boşluklara daha önceden eritilip şekil verilen kurşun çubuklar yerleştirilir. Kurşunlar sabit kalması için lehimlenir. Bu işlemden sonra İngiliz beziri (keten yağı) ile macun kıvamına sağlanır. Daha sonra bir bez yardımıyla üstü silinerek temizlenir.⁴⁹

1.2.1.2. Tiffany Vitray

Louis Comfort Tiffany tarafından 19.yüzyılın sonlarında bulunan ve kurşunlama tekniğinden daha kolay olan Tiffany tekniği, üretimi kolaylaştırmış, aynı zamanda sadece düz zemine değil daha kıvrımlı alanlarda da uygulanmıştır. Küçük cam parçaların bir araya getirilmesi kurşunlu vitraya nazaran kolaylaşmıştır. İstenilen desen iki adet karton üzerine çizilir. Çizilen şablonlardan biri makasla kesilir. Renkleri önceden belirlenen camların üzerine yerleştirilir ve cam üzerine bu şablon çizilir. Daha sonra camlar cam elması ile kesilir. Cam parçalarının etrafın önceden ısıtılmış bakır folyolar sarılır, fazla kısımlar kesilir. Daha sonra lehimle iki bakır folyonun birleştiği yere kurşun dökülür. Böylece iki cam sabitlenir. Sonra bakır folyoların hepsine hem arka yüzü hem de ön yüzü lehimlenerek sabitlenir.⁵⁰

1.2.1.3. Alçılı Vitray

Kurşunlu vitrayın ortaçağ ve Avrupa sanatına hakim olduğu dönemlerden sonra İslam mimarisinde vitrayın bağlantı elemanı olarak alçı kullanılmıştır. Bu bağlantılar

⁴⁸ Maral, s.36

⁴⁹ Maral, s36-48 ; Zaccaria, s.73-74

⁵⁰ Zaccaria, s.10 ; Tuğrul O., "Camın Renkle Dansı: Vitray", **Antik Dekor Dergisi**, Sayı 81, s.26-45

içlik pencerelerinde kullanılan şebekelerdir. Alçı şebekelerinde geometrik, bitkisel ve yazı motifleri kullanılır. Osmanlı döneminde vitraya Farsça pencere anlamına gelen 'revzen', Arapça dekor anlamına gelen 'menkuş' ile birlikte Revzen-i Menkuş⁵¹ denir. Günümüzde alçı pencere veya alçılı vitray denilir. Osmanlı mimarisinde içlik ve dışlık olarak adlandırılan pencere düzenlemesi sayesinde mekanın içi daha aydınlık ve alçılı vitrayları dışlık pencere sayesinde dış etkenlerden koruyan bir unsur olması, vitrayların uzun süre korunmasını sağlamıştır. Ayrıca alçılı vitraylarda boyama kullanılmamış, parça camların bir araya getirilerek oluşturduğu tekniğin kullanılması vitrayın ömrünü uzatmıştır.⁵²

Önce istenilen vitrayda kullanılacak renkli karton hazırlanır. Sonra bu karton üzerindeki desen bir kağıt üzerine çizilir. Böylece yapılacak vitray boyutunda ahşap kalıp üzerine gergin şekilde yerleştirilir. Kullanılacak cam parçalar çizilen boyutlardan biraz daha büyük olarak hazırlanır. Alçı hazırlanıp kalıba dökülür. Kuruduktan sonra kalıptan çıkarılan içlik için kullanılan alçı şebeke için, ince cam kullanmak gerekir. Kalın camlar dışlık olarak tercih edilen beton şebekelerde kullanılır.⁵³

1.2.1.4. Betonlu Vitray

20. yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan bir teknik olan betonlu vitray diğer tekniklere göre daha kalın cam parçaları kullanıldığı ve yapılarda bir duvar görevi görebilecek sağlamlıkta olması son dönemlerde kullanılma tercihi olmuştur. Malzemenin kalın oluşu özellikle beton duvarların görüntü ve işleyişlerini de etkilemiştir. Böylece bu alanlarda da renkli camlarda ortaya çıkan ve ışık alması sağlanan yüzeyler değer kazanmıştır.

Betonlu vitrayın yapım şekli, önce genellikle yatay ve düşey doğrultu, küçük olmayacak boyutlarda camlar hazırlanır. Alt ve üst kısımlarda birbirine oturacak yivler meydana getirilerek kalıplar hazırlanır. Hazırlanan şablon için biri altık diğeri şablon olacak şekilde kartondan kalıplar hazırlanır. Kalıptaki desenler parçalara ayrılır, yatay ve düz bir alanda kalıbın içine dizilir. Beton vitrayda kalınlık en az 2,5 cm olmalıdır. Kalın camlar şekil verilmek için çekiçe kırılır. Camlar desenlerin üstüne belirli

⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. **TDV İslam Ansiklopedisi**, Üzlifat Özgümüş, "Cam", s.40-41.

⁵² Maral, s.61

⁵³ Maral, s.61-66

aralıklarla dizilir. Aralarına hazırlanan beton karışım dökülür. Dökülen betona bazen siyah renk katılarak, renkli camlarla kontrast yakalanır. Böylece renkli camlarla ortaya çıkan desen daha çok ön plana çıkmaktadır.⁵⁴

1.2.1.5. Yapıştırma Vitray

Cam endüstrisinin gelişimi özellikle son asırda ortaya yeni tekniklerin çıkmasına vesile olmuştur. bunlardan biri de yapıştırma vitraydır. Ön hazırlığı kurşunlu vitray gibi olsa da kesilmiş cam parçaları kurşun şeritlerle değil, taşıyıcı cam üzerine renksiz bir cam parçası ile yapıştırılır.

Yapıştırma vitrayın uygulandığı, hazırlanan eskiz kartonları kesilerek istenilen renk ve boyutta camlar hazırlanır. hazırlanan cam parçaları hiçbir aralık bırakılmadan yan yana dizilir. Bu cam parçaları renksiz bir cam yapıştırıcısı ile taşıyıcı cam üzerine yapıştırılır. Yapıştırılan camlar ile taşıyıcı camın düz bir alanda birleşmesi gerekir. Aksi takdirde yüzeye tutunma gücü azalır. Taşıyıcı camın ebatı ile camın kalınlığı aynı orantı da olmalıdır. Böylece vitrayın korunma şansı daha yüksek olur.⁵⁵

1.2.1.6. Füzyon Vitray

Füzyon vitray camın ortaya çıkmasına kadar dayanan bir geçmişe sahip olsa da daha sonra ortaya çıkan bir çok teknik nedeniyle geri planda kalmıştır. Ancak 20. Yüzyılın ikinci çeyreği itibarıyla tekrar değerlendirilen bir teknik olmuştur. ⁵⁶Bu teknikte istenilen renkte ve formda kesilen camların şekil verilerek 750-900 °C’de fırınlanması ile elde edilen bir tekniktir. ⁵⁷

1.3. Katalog Çalışmasının Ele Alınış Şekli

Ele alınan katalog çalışması yapılar birden(1) on(10)’a kadar numaralandırılmıştır (1,2,3....10). Bu yapıların güney cephe iç kısmı başlangıç noktası olarak ele alıp daha sonrasında doğu, batı ve kuzey cephe olacak şekilde pencereler sınıflandırılmıştır. Buna göre ilk sıra pencereler düz atkı taşı, dikey dikdörtgen ve herhangi bir renkli camın kullanılmadığı örnekler olduğu için katalog dahiline alınmamışlardır. Tüm vitraylı pencereler ikinci kattan başlamıştır. Mihrap duvarı baz

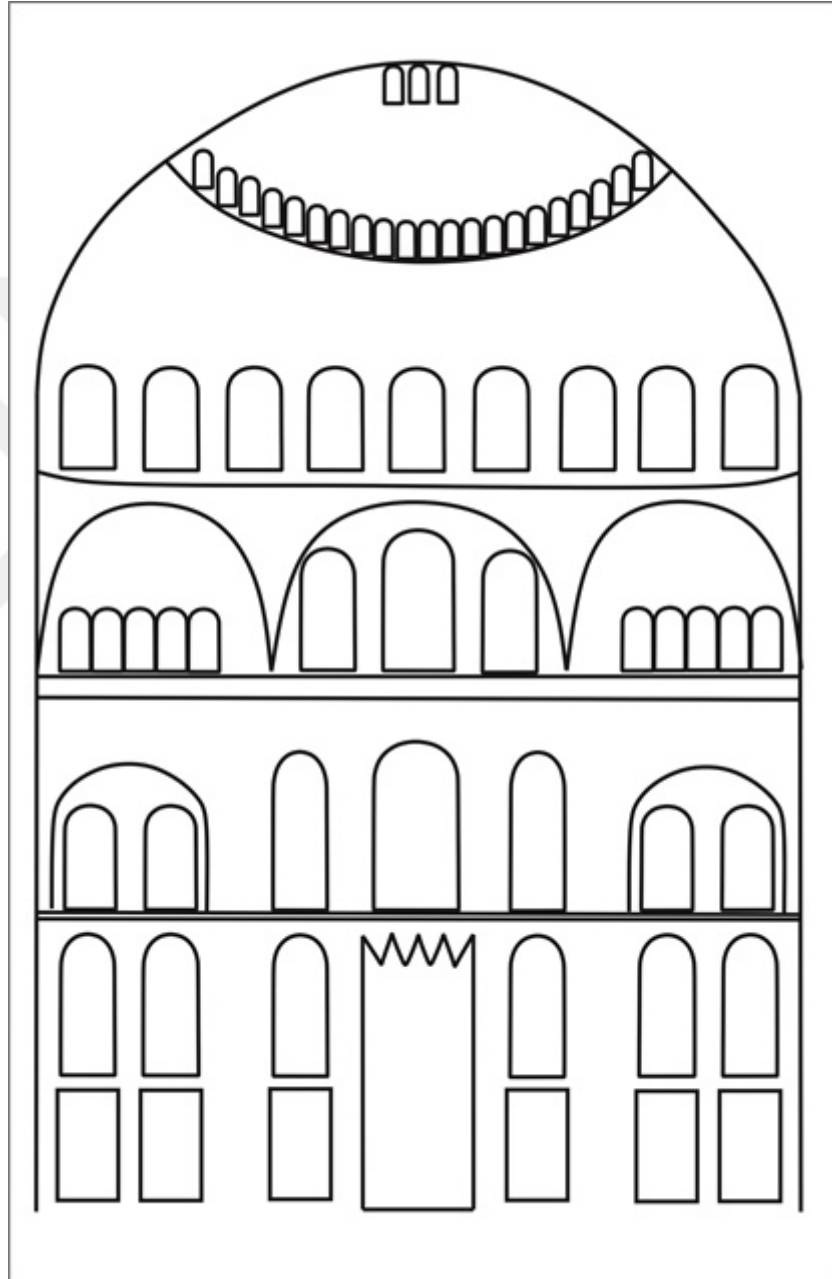
⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Maral, s.71-79.

⁵⁵ Maral, s.85-87

⁵⁶ Birinci, Ayla, “Cam Füzyon Şekillendirme Tekniği ve Kişisel Uygulamalar”, Sanatta Yeterlik Sanat Çalışması Raporu, Ankara, 2019, s.34.

⁵⁷ Birinci, s.33.

alınarak güney cephede ilk olarak pencerelerde kaç farklı çeşit/form olduğu belirlenmiş sonrasında bu formlarda kaç adet vitray olduğu (1, 2, 3...21..) ‘‘katalog no’’ kısmına yazılmıştır. Örnek olarak (1.1, 1.2, 1.3...), (2.1, 2.2, 2.3...) gösterilebilir.

Çizim 1. İstanbul, Fatih Camii, güney cephedeki pencere katalog çalışması.

2. KATALOG

1. Eyüp Sultan Cami

Yeri: İstanbul Eyüpsultan semtindeki Eyüp meydanında yer almaktadır.

İnşa Tarihi: İlk inşası 1458-1459. İkinci inşası 1798⁵⁸

Banisi: İlk inşasında Fatih Sultan Mehmet, ikinci inşasında III. Selim tarafından yaptırılmıştır.

Mimarı: Hüseyin Efendi⁵⁹

Mimari Özellikleri: Yapı Eyüp Meydanında 1459 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Ancak birçok deprem nedeniyle hasar gören yapı en son 1766 yılında gerçekleşen deprem nedeniyle yıkılmıştır. III. Selim tarafından 1798 yılında yeniden yaptırılmıştır.⁶⁰ Merkezi plana sahip yapıda ana kubbe 17.5 m. çapında olup sekiz yarım kubbe ile desteklenmektedir.⁶¹ Yapının dört köşesi ise birer küçük kubbe ile örtülüdür. Mihrap dışı taşkın ve yarım kubbe ile örtülüdür. Revaklı avluya sahip yapının giriş kısmı olan kuzey cephede yedi kubbeli birimle örtülü revak yer almaktadır. Oldukça yüksek bir yapı olan Eyüp Sultan Camii iç kısmında galeri katlarına sahiptir. Kuzey cephede girişin üst kısmında da kadınlar mahfili bulunmaktadır.

Resim 3. Eyüp Sultan Camii Güney iç cephesi.

⁵⁸ Öz Tahsin, **İstanbul Camileri**, 2015, s.53,54 ; Aslanapa Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, 2005, s.499

⁵⁹ Öz, 2015, s.54

⁶⁰ Yapı hakkında detaylı bilgi için bkz: Tanman, M. Baha, *"Eyüp Sultan Külliyesi"*, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 3, 1994, s.217-243 ; Aslanapa, 2005, 499.

⁶¹ Aslanapa, 2005, 500.

Katalog No: 1.1

Tarihi/ Dönemi: 18.yy⁶²

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, sarı, yeşil, mavi.

Konum: Güney cephede güneydoğudaki düz atkı taşlı pencere hariç, ikinci kattaki pencerelerin tümü.

Bezeme: Bu yapıda yer alan vitray örnekleri birbiriyle benzerlikler göstermesine rağmen bazı farklılıkları nedeniyle katagorilere ayrılmıştır.

Katalogda yer alan vitray kompozisyonu; bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür yeşil renkli, ince birer silme şebekeyle çevrelenmiş olup ‘S’ ve ‘C’

kıvrımlarıyla oluşan on bir adet kırmızı dikdörtgen kartuşlardan oluşmaktadır. Bu kartuşlar birbirlerine sarı ve kırmızı renklerden oluşan stilize çiçeklerle bağlanmıştır. Özellikle her iki yanda ve tepelik kısmında birer adet olacak şekilde yerleştirilen çiçekler oldukça belirgin olup birer penci anımsatmaktadır. Bordürün her iki alt köşesinde sarı renkli birer madalyon bulunmaktadır.

⁶² Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Alınlıkta ince yeşil renkli bir silme içinde sarı renkli renkli ‘‘C’’ kıvrımlarıyla oluşan bir madalyon ve bu madalyon etrafında kırmızı renkli ‘‘S’’ kıvrımlarının oluşturduğu, madalyonu tamamlayan bir süsleme yer almaktadır. Bu süsleme üst kısımda bir salbekte son bulmaktadır.

Merkez şebekelerle dikey şekilde ikiye bölünmüş olup herhangi bir süsleme yapılmamıştır.

Kitabelikte ise sarı renkli alt ve üst kısımda düz, yanda yuvarlak dilimli bir madalyon bulunmaktadır. Her iki yanında mavi ve kırmızı renkli birer salbek görülmektedir.

Katalog No: 1.2

Tarihi/ Dönemi: 18.yy⁶³

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, sarı, yeşil, mavi.

Konum: Üçüncü kat pencere düzeninde mihrabın üst kısmında, her iki yanda birer adet.

Bezeme: Kompozisyon; bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Vitrayda yer alan bordür, pencereyi dıştan içe doğru tamamen çevrelemektedir. Söz konusu bordür, sarı renkli ince birer silme şebekeyle çevrelenmiş olup “S” ve “C” kıvrımlarıyla oluşan dokuz adet kırmızı dikdörtgen kartuşlardan oluşmaktadır. Bu kartuşlar birbirlerine mavi ve yeşil renkli dört yapraklı birer çiçekle bağlanmıştır.

Bordür'ün her iki alt köşesinde kırmızı, sarı ve yeşil renkli akantuslar yer almaktadır.

Alınlıkta ince sarı renkli bir silme içinde yeşil renkli renkli “C” kıvrımlarıyla oluşan bir madalyon ve bu madalyon etrafında kırmızı renkli “S” kıvrımlarının oluşturduğu, madalyonu tamamlayan bir süsleme yer almaktadır. Bu süsleme üst kısımda bir salbekte son bulmaktadır.

Pencerenin merkezinde yer alan sarı renkli ince bir silme içinde, dikey dikdörtgen formu şebeke yer alırken herhangi bir renkli cam kullanımı yoktur.

Kitabelik kısmında sarı renkli ince bir silme içinde her iki yanda birer yarım daire formu almış şebekede, iki yanda mavi ve yeşil renkli birer salbek yer almaktadır.

⁶³ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 1.3

Tarihi/ Dönemi: 18.yy⁶⁴

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Sarı, kırmızı, yeşil ve mavi.

Konum: Güney duvarında mihrabın hemen kısmında bir adet.

Bezeme: Diğer iki örnekte olduğu gibi (katalog 1.1, 1.2) kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir. Bordür sarı renkli, ince birer silme şebekeyle çevrelenmiş olup “S” ve “C” kıvrımlarıyla oluşan on dört adet kırmızı dikdörtgen kartuşlardan oluşmaktadır. Bu kartuşlar birbirlerine mavi ve yeşil renkli dört yapraklı birer çiçekle bağlanmıştır. Bordür’ün her iki alt köşesinde kırmızı, sarı ve yeşil renkli akantuslar yer almaktadır.

Alınlıkta ince sarı renkli bir silme içinde yeşil renkli renkli “C” kıvrımlarıyla oluşan bir madalyon ve bu madalyon etrafında kırmızı renkli “S” kıvrımlarının oluşturduğu, madalyonu tamamlayan bir süsleme yer almaktadır. Bu süsleme üst kısımda bir salbekte son bulmaktadır.

Merkez kısmına bakıldığında, sarı renkli ince bir silme içinde üç bölüme ayrılmış ancak herhangi bir renklendirme işlemi yapılmadan şeffaf camın kullanıldığı görülmektedir.

Son olarak kitabelikte sarı renkli ince bir silme, ve bu silme içerisinde her iki yanda birer yarım daire olacak şekilde yer alan şebekelerde, mavi ve yeşil renkte birer salbek yer almaktadır.

⁶⁴ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 1.4

Tarihi/ Dönemi: 18.yy⁶⁵

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, sarı, yeşil ve kırmızı.

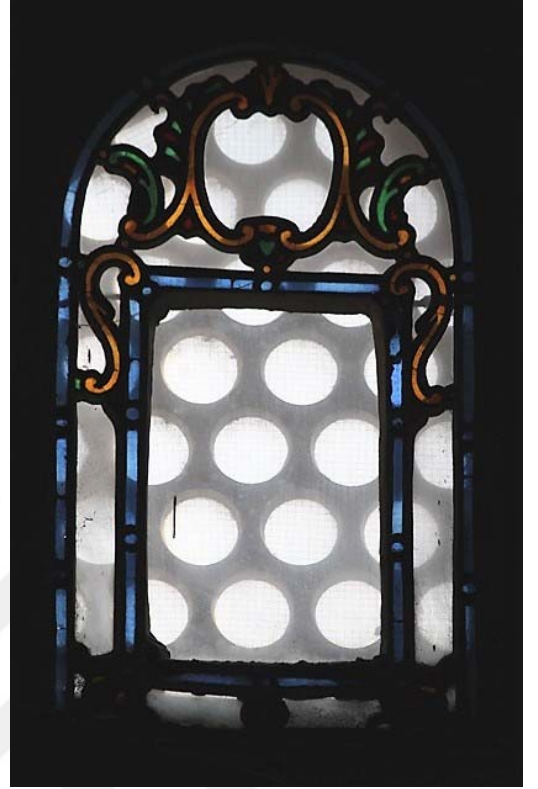
Konum: dördüncü katta tüm yarım ve tam kubbe eteklerinde otuz bir adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemekte, bunun için mavi renkli ince bir silme kullanılmıştır. Alınlık için ayrı bir silme kullanılmamış olup bordürle bir bütün olarak görülmektedir.

Ancak her iki yanda tam olarak alınlık denebilecek kısımla, süsleme bulunmayan alt bordürü birbirinden ayıran bölümde sarı renkli “S” kıvrımları alana bir hareket getirmiştir.

Alınlık sarı renkli “C” kıvrımlarıyla oluşan bir madalyon ve etrafında yeşil renkli akantus yaprakları bulunmaktadır.

Merkez dikey dikdörtgen bir silme içinde yer almakla birlikte herhangi bir süsleme kullanılmamıştır.

⁶⁵ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 1.5

Tarihi/ Dönemi: 18.yy⁶⁶

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, mavi, yeşil, sarı.

Konum: Mihrap nişi ile Doğu ve Güney cephenin tam ortasında yer alan üçlü pencerenin ortasındaki pencereler hariç, üçüncü kat pencerelerinin hepsi.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir. Bordür dıştan mavi renkli içten yeşil renkli ince bir silme içinde sarı renkli dokuz adet dikdörtgen kartuşlar yer almaktadır. Bu kartuşlar arasında kalan boşluklar kırmızı renkli camlarla doldurulmuştur.

Alınlık yeşil renkli ince bir silme içinde “S” ve “C” kıvrımlarıyla oluşan mavi renkli bir madalyonun etrafını kırmızı ve aralarda kullanılan sarı renkli kıvrımlarla çevrelemiştir. Süsleme tepesinde ise bir salbekte sonlanmıştır.

Merkez yeşil renkli ince bir silme içinde dikey dikdörtgen bir formda olmasına karşın herhangi bir süsleme kullanılmamıştır.

Kitabelik yuvarlak dilimli kemere sahip bir kartuş, kartuşun her iki yanında ise mavi yapraklı kırmızı tomurcuklu birer salbekten oluşmaktadır.

⁶⁶ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 1.6

Tarihi/ Dönemi: 18.yy⁶⁷

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, yeşil, kırmızı, sarı.

Konum: yapının güney cephe köşelerinde yer alan iki tam kubbe eteklerinde sekizer adetten toplan on altı adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür ve merkez olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemekte, bunun için kırmızı renkli ince bir silme kullanılmıştır. Bordürün üst kısmı için her iki yanda tam olarak alınlık denebilecek kısımla, süsleme bulunmayan alt bordürü birbirinden ayıran bölümde mavi renkli "C" kıvrımları alana bir hareket getirmiştir. Bordürün alt köşelerinde mavi, yeşil ve sarı renkli birer akantus yer almaktadır. Alt kısımda ise bir adet stilize motif bulunmaktadır.

Alınlık'ta mavi renkli kıvrımlardan oluşan bir madalyon, bu madalyon etrafında ise yeşil ve sarı renkli akantus yaprakları görülmektedir.

Merkez dikey dikdörtgen bir yuvarlak kemerli dilme içinde yer almakla birlikte herhangi bir süsleme kullanılmamıştır.

⁶⁷ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

2. Yavuz Sultan Selim Camii

Yeri: İstanbul Fatih semtinde Yavuz Selim Caddesi'nde yedi tepeden birinde yer alır.

İnşa Tarihi: 1522

Banisi: Kanuni Sultan Süleyman tarafından babası 1. Selim adına yaptırılmıştır.⁶⁸

Mimarı: Mimar Acem Ali⁶⁹

Mimari Özellikleri: Yapı bir külliye içinde yer alan kare planlı, tek kubbeli bir yapıdır. Harimden doğu ve batı yönünde açılan kapılarla, dokuz küçük kubbeyle örtülü, dörder odalı tabhaneler yer almaktadır. Kuzey cephede üst katta kadınlar mahfili bulunurken güneydoğu cephede hünkar mahfili yer almaktadır. Harime kuzey cepheden yirmi iki kubbe ile örtülü bir revaklı, şadırvanlı avludan giriş yapılmaktadır. Avlunun güneydoğu ve güneybatı köşelerinde camiye bitişik birer tek şerefeli minare yer almaktadır. Yapıda kesme tüfeki taşı kullanılmıştır.⁷⁰

Resim 4. Yavuz Sultan Selim Camii Güney iç cephesi.

⁶⁸ Aslanapa, 2005, s.180

⁶⁹ Yapının mimarı hakkında Öz tarafından Acem Ali olma ihtimalinden söz edilmiştir. Bknz. Öz, 2015, s.130

⁷⁰ Yapı hakkında ayrıntılı bilgi için bknz. Aslanapa, 2005, s.180-182 ; Ahunbay, Zeynep, “*Sultan Selim Külliyesi*”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.7,1994, s.62-64

Katalog No: 2.1

Tarihi/ Dönemi: 17.yy⁷¹

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: alçı şebeke, renkli cam.

Renk: yeşil ve sarı.

Konum: İkinci sıra pencere düzeninde en dıştaki birer pencereler.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Dıştan düz alçı ile içte ise yeşil renkli bir bordür ile çevrilenmiş bu alanda dilimli kemerli renksiz kartuşlar vardır. Bu kartuş arasında birer daire yer almakla birlikte herhangi bir renklendirme kullanılmamıştır.

Alınlıkta her iki yandan yükselen rumilerin birleşmesiyle ortaya çıkan bir palmet bulunmaktadır. Bu palmetin her iki yanında sarı renkli en alt kısmında da kırmızı renkli birer madalyon görülmektedir.

Merkez dikey dikdörtgen bir alan üzerinde dilimli bir kaş kemer içerisinde birbirine bitişik palmetlerden bulunurken herhangi bir renklendirme yapılmamıştır.

⁷¹ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 2.2

Tarihi/ Dönemi: 17.yy⁷²

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

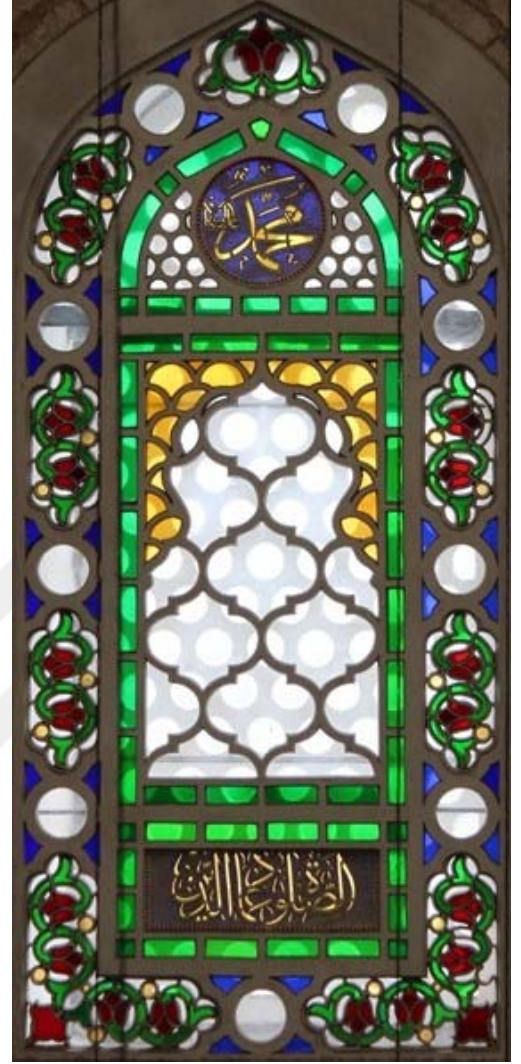
Renk: Yeşil, mavi, sarı ve kırmızı.

Konum: İkinci katta mihrabın her iki yanında birer adet.

Bezeme: Vitray kompozisyonu; bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bu örnekte, özellikle bordür kısmının daha yoğun bir süslemeye sahip olduğu görülmektedir. Buna göre bordür, düz alçı şebeke ile çevrili olup iç kısmında dikdörtgen dilimli kemerli dokuz adet kartuş yer almaktadır. Bu kartuşların içinde beyaz zemin üzerinde yeşil renkli birer sarmaşıkların kıvrılarak birer rumiye dönüşmeleri ve uç

kısımlarında ise kırmızı birer lale olduğu görülmektedir. Bu kartuş arasında birer daire yer almakla birlikte herhangi bir renklendirme kullanılmamıştır. Kartuş ve daire arasında kalan kısımlar ise mavi renkli camla doldurulmuştur. Altta her iki köşede birer köşe kartuşu yer almakla birlikte iç süslemesi aynı olup sadece köşede yer alan birer palmetten doğan sarmaşıklar, iki yana açılan iki dal şeklindedir.

⁷² Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Alınlık yeşil renkli dilimli ve sivri kemerli bir silme içinde yer alır. İç kısımda ise yuvarlak mavi zemin üzerinde bir kitabe yer almaktadır. Boş kalan kısımlarda öküz gözü ile doldurulmuştur.

Merkez dikey dikdörtgen bir formda olup, yeşil renkli dilimli bir silme içindedir. İç kısmında dilimli kaş içinde yanlardan yuvarlak kemerli, alt ve üstlerden ise sivri gelecek şekilde stilize bir süslemenin tekrar ederek alanı doldurduğu görülmektedir. Ancak herhangi bir renklendirme yapılmamıştır. Kemer köşeliklerinde sarı renkli cam kullanılmış olup balık pulu şeklinde bezenmiştir.

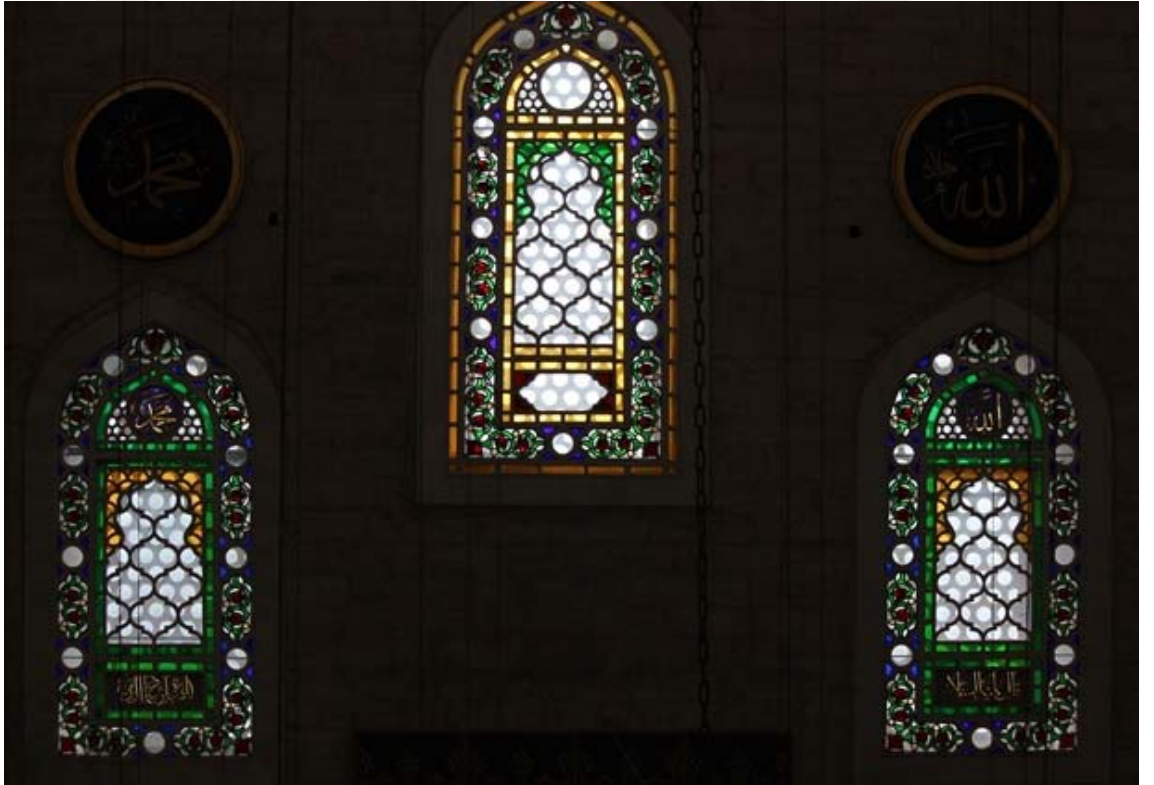
Kitabelikte ise dikdörtgen bir kartuş üzerinde, düz bir zeminde sarı renkle yazılmış kitabesi bulunmaktadır:

2.2 örneğinde Üst kısımda “محمد” (Muhammed),

Alt kısımda “الصلاة عماد الدين” (Namaz dinin temelidir)

2.2'nin ikiz penceresinin üst kısımda “الله جل جلاله” (Allah Celle Celalühü)

Alt Kısımda “قال عليه السلام” (Aleyhisselam'a söyledi).

Katalog No: 2.3

Tarihi/ Dönemi: 17.yy⁷³

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, yeşil, kırmızı, sarı.

Konum: Mihrabın üst kısmında bir adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Bordür zemini dıştan çevrelemektedir.

Bordüre bakıldığında, düz alçı şebeke ile çevrili olup iç kısmında dikdörtgen dilimli kemerli dokuz adet kartuş yer almaktadır. Kartuş içlerinde beyaz zemin üzerinde yeşil renkli birer sarmaşıkların kıvrılarak birer rumiye dönüşmeleri ve uç kısımlarında ise kırmızı birer lale olduğu görülmektedir. Bu kartuş aralarında

birer daire şeklinde şebekeler yer alırken herhangi bir renklendirme yapılmamış, renksiz cam kullanılmıştır. Kartuş ve daire arasında kalan kısımlar ise mavi renkli camla doldurulmuştur. Altta her iki köşede birer köşe kartuşu yer almakla birlikte iç süslemesi aynı olup sadece köşede yer alan birer palmetten doğan sarmaşıklar, iki yana açılan iki dal şeklindedir.

Alınlık sarı renkli dilimli ve sivri kemerli bir silme içinde yer alır. İç kısımda ise yuvarlak alan renksiz cam kullanılmış, herhangi bir süsleme yapılmamıştır. Yuvarlak kısım dışında kalan alanlar öküz gözü ile doldurulmuştur.

⁷³ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Merkez dikey dikdörtgen bir formda olup, sarı renkli dilimli bir silme içindedir. İç kısmında dilimli kaş içinde yanlardan yuvarlak kemerli, alt ve üstlerden ise sivri gelecek şekilde stilize bir süslemenin tekrar ederek alanı doldurduğu görülmektedir. Ancak herhangi bir renklendirme yapılmamıştır. Kemer köşeliklerinde yeşil renkli cam kullanılmış olup balık pulu şeklinde bezenmiştir.

Kitabelik yatay dikdörtgen bir alanda dilimli bir kartuş yer alırken renksiz cam kullanılmıştır. Herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Kartuşun dışında kalan boş alanlarda kırmızı renkli cam kullanılmıştır.

Katalog No: 2.4

Tarihi/ Dönemi: 17.yy⁷⁴

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, yeşil, kırmızı.

Konum: Ana kubbe eteğinde yirmi dört adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bordür dıştan zemini çevrelemektedir.

Bordür şebekelerle dikdörtgen dilimlere ayrılmış olup mavi renkli cam kullanımı dışında sadedir. İç kısımda da ayrı formda ancak daha küçük boyutta yeşil renkli bir silme daha bulunmakta ve alınlık ile merkezi çevrelemektedir.

Alınlıkta kırmızı renkli iki ruminin alt köşelerden yükselerek ortada birleşmesiyle bir palmet oluşmuştur. Bu palmetin ortasında mavi renkli cam kullanılmıştır. Alınlık ile merkez arasında yatay dikdörtgen formunda kırmızı renkli bir şerit yer alırken iç kısımda iki köşesinde dilimli kemerlerin olduğu iki adet mavi renkli kartuş bulunmaktadır.

Merkez dikey dikdörtgen bir formdadır. Kırmızı renkli hafif kıvrımlı iki şeridin yukarıdan başlayarak içe doğru bükülmesiyle altta tekrar birleşip bir madalyon formu oluşturur. Mavi renkli hafif kıvrımlı iki şerit ise her iki köşeden başlayarak dışa bükülmesiyle süsleme sonlamaktadır.

⁷⁴ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 2.5

Tarihi/ Dönemi: 17.yy⁷⁵

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Yeşil, sarı, kırmızı.

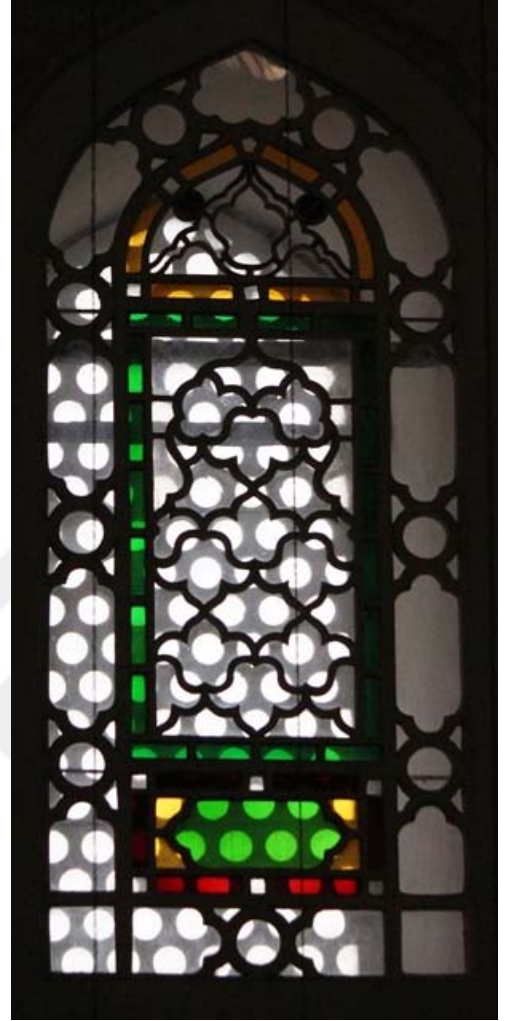
Konum: Doğu ve batı cephelerde beşli pencere düzeninde ilk ve son pencereler.

Bezeme: Bu örnekteki pencerede, kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürün sade bir düzene sahip olduğu, sadece düz alçı şebeke ile çevrili olup iç kısmında dikdörtgen yuvarlak kemerli dokuz adet kartuş kullanılmıştır. Bu kartuş arasında birer daire yer almakla birlikte bordür şeridinde herhangi bir renklendirme yapılmamıştır.

Alınlık kısmında renklendirme sadece sarı renkli kısa ve uzun şeritler ile çevrili olup sivri kemerle son bulan bir silmede kullanılmıştır. İç kısmında şeffaf renkli cam kullanılan, iki ruminin alt köşelerden yükselerek ortada birleşmesiyle bir madalyon oluşmuştur. Her iki üst kısmında kırmızı renkli birer madalyon görülmektedir.

Merkez ise dikey dikdörtgen bir formda, yeşil renkli dikdörtgen dilimlere ayrılmış bir silme ile çevrilidir. İç kısmında ise herhangi bir renk kullanılmadan, dilimli sivri kemer içerisinde birbirine bağlı birçok palmet bulunmaktadır.

⁷⁵ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Kitabelik penceredeki en renkli kısımdır. Kırmızı renkli dilimli bir şerit içinde, yatay dikdörtgen bir alanda yeşil renkli dilimli bir kartuş yer almakla birlikte herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Kartuş penceredeki en renkli kısım olup un dışında kalan boş alanlarda sarı renkli cam kullanılmıştır.

Katalog No: 2.6

Tarihi/ Dönemi: 17.yy⁷⁶

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Sarı, yeşil, mavi.

Konum: Doğu ve batı cephelerde beşli pencere düzeninde ikişer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür düz alçı şebeke ile çevrili olup iç kısmında dikdörtgen yuvarlak kemerli dokuz adet kartuş yer almaktadır. Bu kartuş arasında birer daire yer almakla birlikte bordür şeridinde herhangi bir renklendirme kullanılmamıştır.

Alınlık sarı renkli kısa ve uzun şeritler ile çevrili olup sivri kemerle son bulan bir silme içerisinde bulunmaktadır. İç kısmında şeffaf renkli cam kullanılan, iki ruminin alt köşelerden yükselerek ortada birleşmesiyle bir madalyon oluşmuştur. Her iki üst kısmında mavi renkli birer madalyon görülmektedir.

Merkezde dikey dikdörtgen bir formda, sarı renkli dikdörtgen dilimlere ayrılmış bir silme ile çevrilidir. İç kısmında ise herhangi bir renk kullanılmadan, dilimli sivri kemer içerisinde birbirine bağlı birçok palmet bulunmaktadır.

Kitabelik kısmında iki rengin kullanıldığı tek alandır. Sarı renkli dilimli bir şerit içinde, kare bir alanda, dilimli bir kartuş yer almakla birlikte herhangi bir kitabe veya renklendirme bulunmamaktadır. Kartuşun dışında kalan boş alanlarda yeşil renkli cam kullanılmıştır.

⁷⁶ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 2.7

Tarihi/ Dönemi: 17.yy⁷⁷

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli.

Renk: Yeşil.

Konum: Kuzey cephesinde üçlü pencere düzeninde
ikişer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür ve merkez olmak
üzere iki bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru
bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür şebekelerle dikdörtgen alanlara
ayrılmış olup herhangi bir renklendirme yapılmamış sadece şeffaf cam kullanılmıştır.

Merkez dikdörtgen dilimli şebekelere ayrılmış yeşil renkli bir şerit tarafından
çevrenilmektedir. İç kısmında sırayla üstte iri bir palmet, onun altında kıvrımlı bir
madalyon, ters bir palmet ile düz bir palmet şeklinde devam eden dörtlü bir süsleme
kompozisyonu mevcuttur. Bunun yanı sıra herhangi bir renklendirme kullanılmamıştır.

⁷⁷ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 2.8

Tarihi/ Dönemi: 17.yy⁷⁸

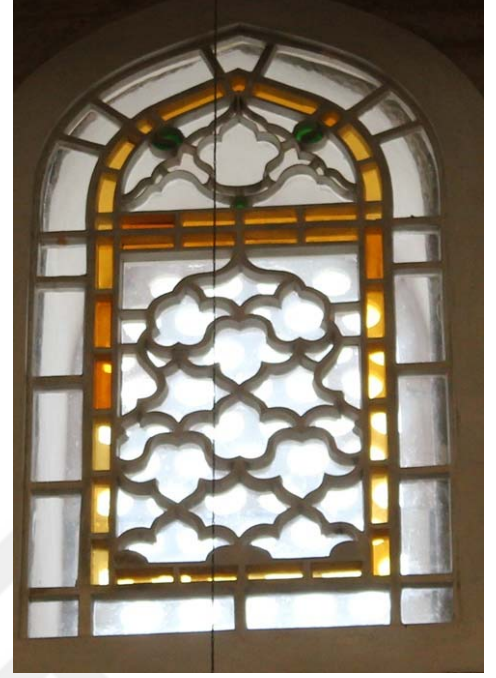
Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: sarı, yeşil.

Konum: Kuzey cephede üçlü pencere düzeninde bir adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür şebekelerle dikdörtgen dilimlere ayrılmış olup herhangi bir renklendirme yapılmamış sadece şeffaf cam kullanılmıştır.

Alınlık sarı renkli kısa ve uzun şeritler ile çevrili olup sivri kemerle son bulan bir silme içerisinde bulunmaktadır. İç kısmında şeffaf renkli cam kullanılan, iki ruminin alt köşelerden yükselerek ortada birleşmesiyle bir palmet oluşmuştur. Her iki üst kısmında yeşil renkli birer madalyon görülmektedir.

Merkez dikey dikdörtgen bir formda, sarı renkli dikdörtgen dilimlere ayrılmış bir silme ile çevrilidir. İç kısmında ise herhangi bir renk kullanılmadan, dilimli sivri kemer içerisinde birbirine bağlı birçok palmet bulunmaktadır.

⁷⁸ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

3. Şehzade Camii

Yeri: İstanbul'un Fatih ilçesinde yer alır, Şehzadebaşı.

İnşa Tarihi: 1543- 1548⁷⁹

Banisi: Kanuni Sultan Süleyman⁸⁰

Mimarı: Mimar Sinan

Mimari Özellikleri: Kanuni tarafından genç yaşta ölen oğlu Şehzade Mehmed

adına yaptırdığı cami, Mimar Sinan'ın ilk sultan külliyesinin bir parçası olan yapıdır.⁸¹

Yapı, kare bir plan üzerine merkezi kubbe ve dört yönden yarım kubbelerle genişletilmiştir. Yapının dört köşesi birer küçük kubbe ile örtülüdür. Yapıda mutlak bir simetri hakimdir. Kuzeyinden dört yönden revaklarla çevrili ortasında şadırvanı olan bir avlusu bulunmaktadır. Yapıya doğu ve batı cephelerinden harime giriş vardır. Avluya ise doğu, batı ve kuzey yönlerinden giriş mevcuttur.⁸²

Resim 5. Şehzade Camii Güney iç cephesi.

⁷⁹ Yapının tarihsel bilgisi için ayrıntılı bilgi bkzn. Müller-Wiener Wolfgang, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 4.Baskı, 2016, s.479- 483 ; Öz, 2015, s.138

⁸⁰ Aslanapa, 2005, s.208 ; Öz, 2015, s.138

⁸¹ Yapı hakkında ayrıntılı bilgi için bkzn. Kuban Doğan, **Sinan'ın Sanatı ve Selimiye**, 2.baskı, 2011, s.79- 88 ; Kuban, Doğan, **"Şehzade Külliyesi"**, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, 1994, s.152-155

⁸² Kuran, Aptullah, **Mimar Sinan**, Hürriyet Vakfı, 1.Baskı, 1986, s.58

Katalog No: 3.1

Tarihi/ Dönemi: 19.yy⁸³

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

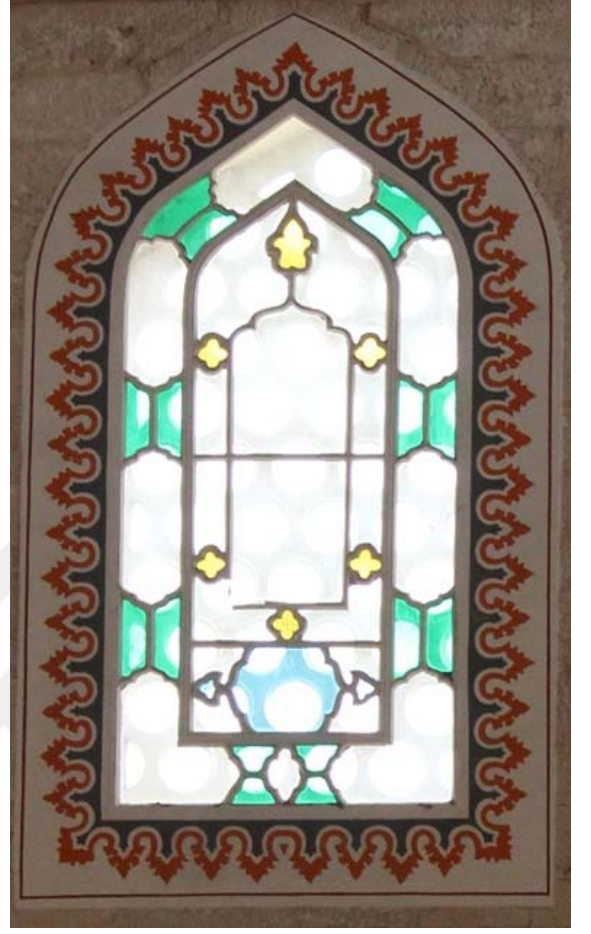
Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Yeşil, sarı.

Konum: Güney duvarı mihrabın her iki yanında altı adet.

Bezeme: Bu yapıda genel olarak sade bir renk ve süsleme kompozisyonu kullanılmıştır. Buna göre bu pencere, bordür ve merkez olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemekle birlikte iç kısmında yeşil renkli dekoratif kartuşlarla hareketlendirilmiştir.

Merkez'in kendi içinde ikiye ayrıldığı alt kısmında bir kitabeliğin ayrıldığı ancak kitabe yerine mavi renkli dekoratif kemerli bir süslemenin yer aldığı görülmektedir. Orta kısımda ise dilimli kemerli dikey bir şebekenin tepeliğinde sarı renkli stilize bir palmet yer almaktadır. Dört köşesinde ise yine sarı renkli stilize dört yapraklı yonca yer almaktadır.

⁸³ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 3.2

Tarihi/ Dönemi: 19.yy⁸⁴

Pencere Formu: Dikey dörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Yeşil, kırmızı.

Konum: Güney cephe mihrap duvarının her iki yanında, üçüncü katta ikişer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür ve merkez olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi komple sarmalamakla birlikte iç kısmında yeşil renkli dekoratif kartuşlarla hareketlendirilmiştir.

Merkez'in alt kısmında yeşil renkli bir kitabelik kısmında sadece kitabe yerine kırmızı renkli dekoratif kemerli bir süslemenin yer almaktadır. Oldukça sade bir örnek olan pencerenin en süsleme açısından en hareketli kısmı orta kısımda, dilimli kemerli dikey bir şebekenin tepeliğinde kırmızı renkli stilize bir palmet olmuştur.

⁸⁴ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 3.3

Tarihi/ Dönemi: 19.yy⁸⁵

Pencere Formu: Gül pencere.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, yeşil.

Konum: Mihrap duvarında üçüncü katta iki adet.

Bezeme: Oldukça sade bir süslemeye sahip iki adet gül pencereyi dıştan içe doğru kalın bir bordür çevrelemektedir. İç kısmında ise kırmızı renkli dekoratif kartuşlarla hareketlendirilmiştir.

Merkez'inde dilimli bir madalyon yer alırken, iki tarafında yeşil renkli birer kartuşla hareketlendirilmiştir. Alt ve üst kısmında yeşil renkli birer adet küçük stilize palmet yer almaktadır. Süsleme oldukça sadece tutulmuştur.

⁸⁵ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 3.4

Tarihi/ Dönemi: 19.yy⁸⁶

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi ,kırmızı, yeşil, sarı.

Konum: Mihrabın üstünde her iki yanda birer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür ve merkez olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi komple sarmalamakla birlikte iç kısmında mavi renkli dekoratif kartuşlarla hareketlendirilmiştir.

⁸⁶ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

4. Süleymaniye Camii

Yeri: Süleymaniye semtinde kuzey yönünde, Haliç'e doğru bir yamaç üzerinde yer almaktadır.⁸⁷

İnşa Tarihi: 1550- 1557⁸⁸

Banisi: Kanuni Sultan Süleyman

Mimarı: Mimar Sinan

Mimari Özellikler: Kanuni'nin tam

otuz yıl sonra kendi adına yaptırdığı külliyesinin bir parça olan yapı Sinan tarafından kalfalık eseri olarak adlandırılmıştır.⁸⁹ Cami kareye yakın dikdörtgen bir plan üzerinde dört destekli merkezi kubbeye örtülü olup kubbe geçişleri pandantiftir. Kuzey ve güney yönlerinden yarım kubbelerle genişletilmiş, her iki yandan tromplarla desteklenmişlerdir. Doğu ve batı yönlerinde beşer adet küçük kubbe ile örtülü alan

mevcuttur.⁹⁰ Kuzey cephede dört yönden revaklarla çevrili bir avlusu yer almaktadır. Yapının kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerde birer minare ile avlunun kuzey iki köşesinde birer minare olacak şekilde dört adet minareye sahiptir.

Resim 6. Süleymaniye Camii, Güney iç cephe

⁸⁷ Külliyesinin topografyası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Sav, "Süleymaniye Camii Çevresinin Arkeotopografyası ve Mimar Sinan'ın Alan Seçimi", **Vakıf Restorasyon Yıllığı 2011**, Sayı 3, s.62- 79 ; Müller-Wiener Wolfgang, 2016, s.464- 469

⁸⁸ Kuban, Doğan, "Süleymaniye Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**", C.7, 1994, s.96-104 ; Kuban, 2011, s.95 ; Öz, 2015, s. 132

⁸⁹ Öz, 2005, s.132-133 ; Aslanapa, 2005, s. 222

⁹⁰ Yapının plan ve kubbe örtüsü hakkında detaylı bilgiler için bkz. Selçuk Mülayim, "Bir külliyesinin Öyküsü", **Vakıf Restorasyon Yıllığı 2011**, Sayı 3, s. 30- 36 ; Feridun Çalı- Oğuz Cem Çelik- Haluk Sesigür, "Süleymaniye Camii Taşıyıcı Sistemin Onarımı ve Güçlendirme Çalışmaları", **Vakıf Restorasyon Yıllığı 2011**, Sayı 3, s. 38- 48 ; Selçuk Mülayim, **Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s.20-27 ; Godfrey Goodwin, **Osmanlı Mimarlığı Tarihi**, Kabalcı Yayınları, 2012, s. 281- 290 ; Kuran, s.86,87.

Katalog No: 4.1

Tarihi/ Dönemi: 16.yy⁹¹

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam

Renk: Kırmızı, sarı, mavi, yeşil, beyaz

Konum: Mihrabın her iki yanında ikinci sırada birer tane.

Bezeme: Kompozisyon bordür, merkez ve kitabelik olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürü oluşturan dikdörtgen yedi adet kartuş dilimlidir. Bu kartuşlarda kırmızı renkli zemin üzerine beyaz renkli cam ile belirginleştirilmiş birbirine mavi tomurcuklu sarı renkli dört yapraklı bir çiçekle bağlanmış iki adet şemse içinde birer hatai görülmektedir. Şemseler hem altta hem de üstte birer salbikle

sonlandırılmıştır. Her iki kenarında kalan kısımlarda ise birer adet yeşil renkli sarmaşıklara bağlı sarı renkli çiçek motifi bulunmaktadır. Kartuşların dört köşesinde ise sarı ve mavi renkli camlar kullanılarak boş alanlar değerlendirilmiştir.

Merkez, mavi renkli cam zemin üzerine yeşil, sarı ve beyaz renkli dörder adet rumi ile oluşturulmuş şemse motifleriyle bezenmiştir. Bu şemseler salbeklerle birbirine bağlanmıştır. Bu üç renkten oluşan şemseler birer tam birer de yarım şemse ile orantılı bir süsleme meydana getirmiştir. Salbeklerin alt ve üst kısma gelenlerde kırmızı renkli

⁹¹ Yapının inşasıyla beraber onarım görmüş olsa dahi dönem özelliklerini yansıtmaması bakımından vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

cam kullanılarak birer gül motifi oluşturulmuştur. Kalan boşlukların ise yeşil renkli sarmaşıklar üzerinde kırmızı renkli güllerle hareketlendirildiği görülür.

Kitabelik, yeşil renkli cam zemin üzerinde sarı renkle Zümer suresi 69. ayet yazmaktadır. İkizi olan pencerede de ise Yunus Suresi 5. Ayetin ilk bölümü yer almaktadır.⁹² Kenarlarda ise stilize çiçek motifleri kullanılmıştır.

⁹² Ersoy, s.64

Katalog No: 4.2

Tarihi/ Dönemi: 16.yy⁹³

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemer.

Malzeme: Alçı malzeme, renkli cam.

Renk: Sarı, kırmızı, mavi, yeşil.

Konum: Mihrabın her iki yanında birer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, merkez ve alınlık olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürde dokuz adet dikdörtgen, dilimli kartuşlar yer alır. Bu kartuşlarda mavi renkli zemin üzerine tam ortada yer alan sarı renkli “S” kıvrımlı Rumiler, boş kalan yerlerde ise kırmızı sarmaşık üzerine sarı, beyaz ve kırmızı çiçekler bulunmaktadır. Kartuşların dört köşesinde yeşil ve kırmızı renkli camlar

kullanılarak boş alanlar değerlendirilmiştir. Altta her iki köşede birer köşe kartuşu yer almakla birlikte iç süslemesi aynı olup sadece rumi yaprakları iki yana açılan iki dal şeklindedir.

Alınlık’ta yeşil renkli bir zemin üzerine sarı renkli kitabe yer alır. Kitabelik kısmında mihrabın her iki yanında yer alan ikiz pencerelerde yeşil zemin üzerine sarı renkle Kelime-i Tevhid’in birer cümlesi yer almaktadır. “La İlahe İllallah” ve “Muhhammeden Resulullah”. Kitabeliğin her iki yanında birer adet kırmızı ve mavi

⁹³ Yapının inşasıyla beraber onarım görmüş olsa dahi dönem özelliklerini yansıtmaması bakımından vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

renkli hatai bulunur. Üst kısım ise yine kırmızı ve mavi renklerin kullanıldığı tomurcuklarla hareketlendirilmiştir.

Dikdörtgen formdaki merkezde dilimli bir sivri kemer içerisinde yoğun bir süsleme programı görülmektedir. Kırmızı bir zemin üzerine altta orta kısımda beyaz renkli, kaideli dışa dönük ağızlı bir vazo, vazo içinden çıkan sarı, mavi, yeşil ve kırmızı renklerin kullanıldığı bir hatai bulunmaktadır. Pencin üstünde merkezin ana süslemesini oluşturan, her iki alt köşeden çıkan dışı sarı renkli içi yeşil renkle doldurulmuş sarmaşıklara bağlı Rumiler, biri yarım ikisi tam bir şemse motifi oluşturarak yukarıya doğru yükselmektedir. Şemseler arasında birer adet salbek bulunmakta ve şemseleri birbirine bağlamaktadır. Kırmızı zeminde ise beyaz renkli sarmaşık üzerinde yeşil, kırmızı ve mavi renklerin kullanıldığı penç ve hatai motifleri ile tomurcuk motifleri boşluk kalmayacak şekilde zemini doldurmuştur. Merkezdeki dilimli kemer köşeliğinde su yeşili rengine sahip zemin üzerinde mavi renkli birer rumi yer alırken kalan kısımlarda sarı renkli bir sarmaşık üzerinde kırmızı, sarı renkli yarım hatai ile tomurcuklar bulunmaktadır.

Katalog No: 4.3

Tarihi/ Dönemi: 16.yy⁹⁴

Pencere Formu: Gül pencere.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, yeşil, sarı, mavi, beyaz.

Konum: Güney duvarı üçüncü katta her iki yanda birer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür ve merkez olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür beş adet uzun, beş adet kısa olmak üzere on adet kartuş ile çevrelenmektedir. Uzun kartuşlar dilimli kemer içinde zemin mavi renkli olup üzerinde kırmızı sarmaşıklar ile sarı renkli Rumiler yer almaktadır. Aralarda ise beyaz renkli çiçek süslemeleri bulunmaktadır. Kısa kartuşlarda ise kartuşun formu dört yapraklı yonca olup zemin yeşil renklidir. Üzerinde de sarı ve mavi renkli birer penç yer alırken dört bir yanından kırmızı renkli tomurcuklarla hareketlendirilmiştir.

Merkezde yeşil ve kırmızı zeminde sarmaşıklar ve bu sarmaşık üzerine beyaz çiçekler görülür. Bu zemin üzerinde sekiz adet ters palmet ve şemselerin kuşbakışı bir çiçek görünümünde tüm alanı doldurmuştur. Bu motifin orta kısmında yeşil renkli zemin üzerine sarı renkli bir kitabe yer almaktadır.

⁹⁴ Yapının inşasıyla beraber onarım görmüş olsa dahi dönem özelliklerini yansıtmaması bakımından vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Merkezin orta kısmında bir madalyon içinde yer alan kitabede Cin Suresi 18.ayet yer almaktadır. İkizi olan c.9. penceresinde de Araf Suresi 31. Ayetin ilk bölümü yer almaktadır.⁹⁵

⁹⁵ Ersoy, F. Gülsüm, “İstanbuldaki Selatin Camilerinin Kitabeleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, s.64

Katalog No: 4.4

Tarihi/ Dönemi: 16.yy⁹⁶

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, yeşil, kırmızı, sarı.

Konum: Güney duvarı üçüncü kat, mihrabın üstünde her iki yanda birer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve

kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür sekiz adet dikdörtgen içinde dilimli kartuşlar yer alır. Bu kartuşlar kırmızı renkli zemin üzerine tam ortada yer alan kenar şebekeleri mavi olan içi beyaz renkli "S" kıvrımlı Rumiler ve bu Rumilerin ortasında iç kısmı mavi renkli olan birer penç bulunurken, boş kalan yerlerde ise yeşil renkli sarmaşık üzerine sarı renkli çiçekler görülmektedir. Kartuşların dört köşesinde sarı renkli camlar kullanılarak boş alanlar değerlendirilmiştir. Altta her iki köşede birer köşe kartuşu yer almakla birlikte iç süslemesi aynı olup sadece rumi yaprakları iki yana açılan iki dal şeklindedir.

Kitabelik kısmında üst kısımda "Allah" alt kısımda ise "Muhammed" yazmaktadır.

⁹⁶ Yapının inşasıyla beraber onarım görmüş olsa dahi dönem özelliklerini yansıtmaması bakımından vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 4.5

Tarihi/ Dönemi: 16.yy⁹⁷

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, mavi, yeşil, sarı.

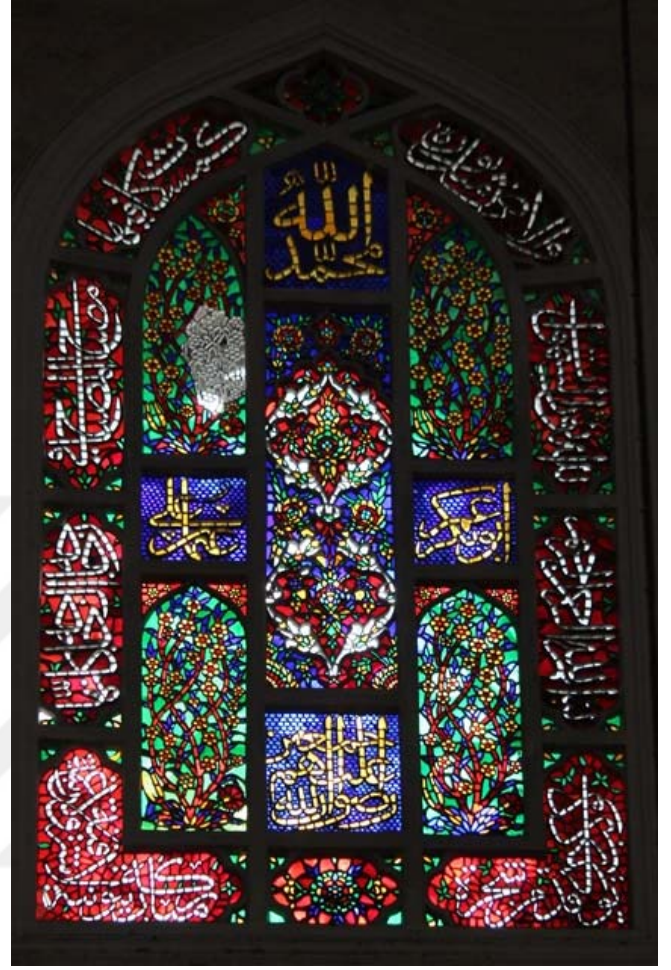
Konum: Güney duvarı, mihrabın üst kısmı.

Bezeme: Kompozisyon bordür ve merkez olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür on adet kartuşa ayrılmıştır. Bu kartuşlardan sekizinde yazılar beyaz renkli, sülüs hatlı yazıların etrafı ise

kırmızıdır. Çok sık olmamakla birlikte kartuşlar içerisinde yeşil renk de dikkati çekmektedir. Bordür'ün tepelik kısmında yer alan kartuşta kırmızı ve yeşil renklerin hakim olduğu çiçek desenleri yer alırken alt kısımdaki kartuşun merkezinde yine kırmızı, yeşil ve sarı renklerin kullanıldığı bir adet penç dikkati çekmektedir.

Merkez, süsleme ana hatları bakımından üçe ayrılmış olup aynı zamanda kendi içinde de üç kısma ayrıldığı görülmektedir. Orta kısmın alt ve üst parçalarında mavi renkli zemin üzerine sarı renkli kitabeler bulunurken, orta kısımda mavi zemin üzerine kırmızı, sarı, yeşil ve beyaz renklerin kullanıldığı çiçeklerin oluşturduğu, birbirine bağlı iki adet dilimli şemse içinde birer hatai motifi yer almaktadır. Köşeleri ise şemseler içerisindeki aynı renkli hatai motifleriyle hareketlendirilmiştir. Şemseler hem altta hem

⁹⁷ Yapının inşasıyla beraber onarım görmüş olsa dahi dönem özelliklerini yansıtmaması bakımından vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

de üstte birer salbekte sonlanmaktadır. Her iki kenarda kalan kısımlarda ise birbirine benzer bir düzen hakimdir. Şebekelere ayrılmış olan bölümlerde alt ve üstte ikişer adet sivri kemerli dikey dikdörtgen bir form içinde yeşil zemin üzerine kırmızı dallar üzerinde mavi dalları olan, tomurcukları kırmızı yaprakları sarı renkli çiçeklerin olduğu bahar dalları bulunmaktadır. Dalların çıktığı yerde sağ tarafa doğru birer kırmızı karanfil yer alırken sola doğru birer adet sarı renkli lalenin olduğu görülmektedir. Kemer köşeliklerinde ise zemin kırmızı olup üzerinde birer sarı ve yeşil renklerin kullanıldığı pençler yer almaktadır. Kitabeler ise şu şekildedir:

Üstte ‘‘Allah’’, ‘‘Muhammed’’

Ortada ‘‘Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali’’

Altta ‘‘Allah hepsinden Razi Olsun’’ yazmaktadır.

Bordürde yer alan kitabede ise kartuşların tamamında kırmızı zemin üzerine beyaz renkle Nur suresi 35. Ayeti yer almaktadır.

5. Atik Valide Camii

Yeri: İstanbul Üsküdar, Topbaşı.

İnşaa Tarihi: 1579

Banisi: III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan

Mimarı: Mimar Sinan

Mimari Özellikler: Valide-i Atik Camii, Eski Valide Camii, Orta Valide Camii gibi

isimlerle de anılan yapı medrese, darülhadis, imaret, tabhane, darülşifa, mektep, hamam ve handan⁹⁸ oluşan büyük bir külliyein parçasıdır. Yapı dikdörtgen bir plan üzerinde altı destekli bir ana kubbe ile örtülü ve kubbe köşelerinde dört yarım kubbe ile desteklenmektedir. Doğu ve batı yönlerinde iki birimli kubbe ile örtülü alan ile harim genişletilmiştir. Tek şerefeli iki minaresi olan yapıya kuzeydeki taçkapı ile giriş sağlanmaktadır. Çift son cemaat yerine sahip olan cami üç yönden revaklı avlu ile çevrilidir. İki avlunun ortasında da şadırvanları yer alır. Orta avlunun üç yönden girişi mevcuttur.

Resim 7. Atik Valide Camii, Güney iç cephe.

⁹⁸ Tanman, M. Baha, "Atik Valide Külliyesi", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, Sayı 2, 1988, s.3-4 ; Müller-Wiener Wolfgang, 2016, s.402 ; Kuban, 2011, s. 135 ; Öz, 2005, s. 68 ; Aslanapa, 2005, s.325 ; Tanman, M. Baha, "Atik Valide Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, 1993, s.407-412

Katalog No: 5.1

Tarihi/ Dönemi: 20.yy⁹⁹

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Sarı, kırmızı, yeşil.

Konum: Güney cephede mihrabın üst kısmında bir adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Ancak diğer yapılara göre bu pencere formu silmelerle yatay olarak üçe ayrılmıştır.

Alt bölümde orta kısımda ikiz penceresiyle birlikte Kelime-i Tevhid'in yazıldığı bir kartuş, bu kartuşun her iki yanında iki adet ruminin birleşmesiyle oluşan süsleme, pencerenin her iki yanında yer alan sütunların ayakları gibi görünmektedir.

Orta bölümde sadece yanlarda bordür kısımları ince silmelerden oluşan sütunun devamı görevi görmektedir.

Yuvarlak kemerli alınlık bölümünde ise barok özellikli şebekenin içerisinde "S" kıvrımlarıyla oluşturulmuş madalyonda "Allah" ikiz penceresinde de "Muhammed" yazısı okunabilmektedir.

⁹⁹ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 5.2

Tarihi/ Dönemi: 20.yy¹⁰⁰

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Sarı, yeşil, kırmızı.

Konum: Güney cephe, mihrabın üstünde iki adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Ancak diğer yapılara göre bu pencere formu silmelerle yatay olarak üçe ayrılmıştır.

Mimari bir betimlemenin olduğu düzenlemede alt bölümde orta kısımda dikdörtgen bir kartuş, bu kartuşun her iki yanında iki adet ruminin birleşmesiyle oluşan süsleme, pencerenin her iki yanında yer alan sütunların ayakları gibi görünmektedir.

Orta bölümde sadece yanlarda bordür kısımları ince silmelerden oluşan sütunun devamı görevi görmektedir.

Üst katta ise alınlık ve alınlığın üstünde kalın bir bordür yer almaktadır. Pencerede alınlık dışında herhangi bir bölümde renkli cam kullanımı bulunmaktadır. Alınlıkta yuvarlak kemer içinde kırmızı zemin üzerine sarı renkle “Maşallah” yazısı bulunmaktadır. Sol üst köşelerde iki adet güle yer verilmiştir. Üst kısımdaki bordürde her iki yandan yükselen sütunların birleşerek yuvarlak bir kemer oluşturduğu görülmektedir. Bu kemer üzerinde “S” kıvrımı yapan rumiler birbirine bağlanarak ortada bir madalyon oluşturmaktadır.

¹⁰⁰ Yapının inşaa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 5.3

Tarihi/ Dönemi: 20.yy¹⁰¹

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke.

Renk: Yok.

Konum: Güney cephe ikinci kat pencere düzeninde altı adet.

Bezeme: Herhangi bir renkli cam kullanılmıştır. Kompozisyon yatay iki alçı silmeyle üçe ayrılmıştır. Alt bölümde ortada yuvarlak kemerli yatay dikdörtgen bir kartuş, kartuşun her iki yanında rumi motifi ile “C” kıvrımlarının bir düzen oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Orta bölümde her iki yandaki bordürde, dikey iki ince silme içinde rumi yer almaktadır. Merkez boş bırakılmıştır.

Tepelik kısmında ise ortada bir kaide üzerinde “C” kıvrımı ve onun üzerinden yükselen rumilerin her iki yana açılıp bir sarmal halinde, her iki köşede son bulduğu görülmektedir. Bütüne bakıldığında bir vazo görünümünde olduğu bilinmektedir.

¹⁰¹ Yapının inşaa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı sonrası dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 5.4

Tarihi/ Dönemi: 20.yy¹⁰²

Pencere Formu: Asimetrik formlu pencere

Malzeme: Alçı şebeke.

Renk: Yok.

Konum: Doğu ve batı cephelerde altı adet.

Bezeme: Herhangi renkli bir cam kullanılmamıştır. Kompozisyon bordür ve merkezden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürde iç ve dış kısımda ince birer silme yer alırken, orta kısımda köşelerde “S” formu rumi motifleriyle hareketlendirilmiştir.

Merkez boş bırakılmıştır.

¹⁰² Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı özellikle pencere kemer formları nedeniyle sonraki dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 5.5

Tarihi/ Dönemi: 20.yy¹⁰³

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, basık kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke.

Renk: Yok.

Konum: Doğu ve batı cephelerde üç adet.

Bezeme: Herhangi renkli bir cam kullanılmıştır. Kompozisyon bordür ve merkezden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürde iç ve dış kısımda ince birer silme yer alırken, orta kısım ve köşelerde “S” kıvrımları yer alırken, tepelikte iki “C” kıvrımının birleşimiyle oluşan bir madalyon vardır.

¹⁰³ Yapının inşa tarihine göre dönem özelliklerinden yola çıkılarak onarımlarla beraber vitrayların özgün olmadığı özellikle pencere kemer formları nedeniyle sonraki dönemlerde değiştirildiği için tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

6. Üsküdar Çinili Cami

Yeri: İstanbul Üsküdar, Çinili Mescid sokağında yer almaktadır.

İnşa Tarihi: 1640

Banisi: I. Ahmet'in eşi Mahpeyker Kösem Sultan.

Mimarı: Kasım Ağa.

Mimari özellikleri: Cami, medrese, sübyan

mektebi, sebil, şadırvan oluşan bir külliye içinde yer almaktadır¹⁰⁴. Yapı kare plan üzerinde tek kubbeli bir yapıdır. Sade bir plana sahip olsa da adını aldığı harimdeki çinileri ile ünlüdür. Camiyi üç yönden saran ahşap çatılı son cemaat yeri vardır. avlusunda bir şadırvan yer alırken, yapının kuzeybatı köşesinde minaresi bulunmaktadır.

Resim 8. Üsküdar Çinili Cami, Güney iç cephe

¹⁰⁴ Gülçin Erol, "Çinili Cami ve Külliyesi", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.3, 1988, s.37 ; Büyük Larousse, "Çinili Külliyesi", C.5, s.2743 ; Aslanapa, 2005, s.395 ; Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Çinili Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, 1994, s.519-522

Katalog No: 6.1

Tarihi/ Dönemi: 17.yy¹⁰⁵

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, kırmızı, sarı, yeşil.

Konum: Güney ve Kuzey cephelerde ikişer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, merkez ve alınlık olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürde aralarda kare madalyonlarla bölünmüş mavi renkli ince bir silme yer almaktadır.

Alınlıkta aynı bordür çevrelenmiş olup ince yeşil renkli bir silmeyle daha desteklenen iç kısmında, dıştan içe doğru kırmızı ve mavi Rumilerin bir araya gelmesiyle oluşan şemsenin iç kısmı sarı renkle doldurulmuştur.

Merkezde ise yine ince yeşil renkli bir silmeyle çevrelenmiştir. Altan yukarıya doğru yükselen bir yarım bir tam kırmızı renkli şemse ile iki tam mavi renkli şemsenin iç içe gelmesiyle oluşan bir süsleme görülmektedir. Şemseler arasında kırmızı, mavi, yeşil ve sarı rengin kullanıldığı birer hatai ile süsleme sonlanmaktadır.

¹⁰⁵ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 6.2

Tarihi/ Dönemi: 17.yy¹⁰⁶

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, mavi, sarı, yeşil, su yeşili.

Konum: Dört cephede üçlü pencerelerin ortasında birer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, merkez ve alınlık olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür ince dikdörtgen kartuşlar halinde on dört parçadan oluşmaktadır. Her bir kartuş küçük dairelerle birbirinden ayrılmış olup kenar boşlukları kırmızı camlarla doldurulmuştur. Kartuşların içleri renksiz ve su yeşili renkli camlarla yaprak motifi verilerek doldurulmuştur. Tepelik kısmında kemeri birleştiren iki kartuş içinde birer adet kırmızı gül yer almaktadır.

Alınlıkta bordürle çevrilidir. İç kısmında mavi zemin üzerine sarı renkte Bakara Suresi 150.

ayet yazmaktadır. Doğu ve batı cephelerde de yer alan aynı formdaki pencerelerde Yunus Suresi 62. ayet yer almaktadır.¹⁰⁷

Merkez ise ortada dıştan mavi renkle başlayıp içe doğru beyaz ve kırmızı Rumilerin birleşiminden oluşan bir şemse görülmektedir. Şemsenin orta kısmında merkezi sarı, yaprakları mavi ve yeşil olan bir çiçek yer almaktadır. Alt ve üst kısımda ise, içinde mavi çiçeğin olduğu birer madalyonlarla birbirine bağlanan yarım şemselerle merkezdeki süsleme sonlanmaktadır.

¹⁰⁶ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

¹⁰⁷ Ersoy, s.97

Katalog No: 6.3

Tarihi/ Dönemi: 17.yy¹⁰⁸

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Sarı, yeşil, mavi, kırmızı.

Konum: Doğu ve batı cephelerde ikişer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, merkez ve alınlık olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürde aralarda kare madalyonlarla bölünmüş mavi renkli ince bir silme yer almaktadır.

Alınlıkta aynı bordür çevrenmiş olup ince sarı renkli bir silmeyle daha desteklenen iç kısmında, dıştan içe doğru yeşil ve sarı rumilerin bir araya gelmesiyle oluşan palmet motifin iç kısmı kırmızı renkle doldurulmuştur.

Merkezde ise yine ince mavi renkli bir silmeyle çevrenmiştir. Altan yukarıya doğru yükselen bir yarım bir tam yeşil renkli şemse ile iki tam sarı renkli şemsenin iç içe gelmesiyle oluşan bir süsleme görülmektedir. Şemseler arasında yeşil, sarı, kırmızı ve mavi rengin kullanıldığı birer hatai ile süsleme sonlanmaktadır.

¹⁰⁸ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

7. Üsküdar Yeni Valide Camii

Yeri: İstanbul Üsküdar İskele caddesinde yer alır.¹⁰⁹

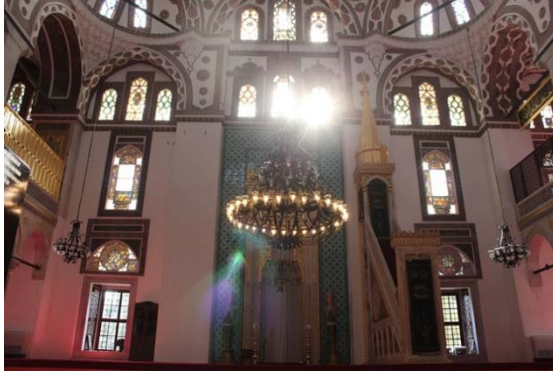
İnşa Tarihi: 1708-1710¹¹⁰

Banisi: III. Ahmed'in annesi Gülnuş Emetullah Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır.¹¹¹

Mimarı: Bilinmiyor.

Mimari Özellikleri: Cedid Valide Camii olarak da bilinen¹¹², Osmanlı devletinin Lale devrine girmesiyle ortaya çıkan batılılaşma etkisinden etkilenmeden klasik hatlara sadık kalan bir yapı olmayı başarmıştır. Sekiz destekli yapılara örnek olan cami kareye yakın dikdörtgen bir plan üzerinde merkezi bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe dört köşeden yarım kubbelerle genişletilmiş olup, doğu ve batı yönlerden kemerlerle desteklenmiştir. Doğu ve batı yönlerde üç birimli ortada çapraz tonoz ile ikişer kubbeyle de örtülmüştür. Cami'nin kuzey cephesinde kendi boyutundan daha büyük tutulmuş dört tarafı revaklı bir avluya sahiptir. Ortasında şadırvanı bulunan avluya üç yönden giriş bulunmaktadır.

Resim 9. Üsküdar Yeni Valide Camii, Güney iç cephe.

¹⁰⁹ Külliye'nin konumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkzn. Muzaffer Özgüleç, "Üsküdar Yeni Valide Külliyesi'nin Bilinmeyen Yönleri", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX.*, 2016, Cilt 3, s.310-314

¹¹⁰ Öz, 2005, s.15

¹¹¹ Aslanapa, 2005, s. 425

¹¹² Öz, 2005, s.15

Katalog No: 7.1

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹¹³

Pencere formu: Yarım daire formu içinde madalyon.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Sarı, mavi, kırmızı, yeşil.

Konum: Güney cephede mihrabın her iki yanında birer adet.

Bezeme: Kompozisyonda yarım daire içinde bir madalyon ile her iki yanında birer kitabe bulunan kare pano yer almaktadır. Panolarda mavi zemin üzerine sarı renk ile kitabeler işlenmiştir. Madalyonun oldukça kalın bordüründe mavi zemin üzerinde sarı renkle yazılmış bir kitabesi bulunmaktadır. Ortasında ise yeşil ve mavi renkli, dikey ve paralel olarak yerleştirilen iki karenin sekiz köşeli bir yıldız oluşturduğu görülmektedir. Merkezde ise kırmızı ve sarı renkli bir çiçek ile sonlanmaktadır.

Madalyon içinde yer alan kitabelikte Fatiha suresinin ilk dört ayeti¹¹⁴ yer alırken köşelerde yer alan kare panolar içinde dört halifenin isimleri bulunmaktadır. İkiz penceresinde 6. Ayeti ile 7. Ayeti yer almaktadır. Her iki köşede kare panolar içinde ‘‘Hasan ve ‘‘Hüseyin’’ yazmaktadır.

¹¹³ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

¹¹⁴ Ersoy, s. 107

Katalog No: 7.2

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹¹⁵

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, sarı, yeşil, mavi.

Konum: Üçüncü katta mihrabın her iki yanında birer adet.

Bezeme: Bu örnekte kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür alt ve üst köşeler boş kalacak şekilde her iki yanda ikişer, alt ve üst kısımda ise birer yuvarlak kemerli kartuş bulunmakla birlikte yoğun bir süslemeye sahiptir. Her iki yandaki kartuşlarda mavi zemin üzerine kırmızı kaideli, ortası kırmızı kenarları sarı renkli içe dönük ağızlı bir vazodan çıkan yeşil dallar üzerinde sarı tomurcuklar ve kırmızı çiçekler bulunmaktadır. Alt ve üst kısımdaki kartuşta yine mavi zemin üzerine üçer adet yeşil dalları olan kırmızı çiçekler yer almaktadır.

Mihrabın her iki yanında birer adet olan bu ikiz pencereler de farklı olan şey alınlıktaki ve alt kısımlardaki kitabeliklerdir. Bu kitabeler bir hadisin iki parçasını oluşturmaktadır.

Buna göre:

Üstte ‘Ey’ altta ‘Vakti geçmeden önce namaz kılmaya acele edin’

Üstte ‘Muhammed’ altta ‘Ölüm gelmeden önce tövbeye acele edin’

¹¹⁵ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.3

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹¹⁶

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Yeşil, mavi.

Konum: güney cephe dördüncü katta dört adet.

Bezeme: Kompozisyon sadece merkezden oluşmaktadır. Herhangi bir bordür kullanılmayan pencerede kenar kısımları “S” biçimli kıvrımlı şebekelerle hareketlendirilmiştir. Orta kısımda merkezi kaplayan yeşil renkli stilize bir süsleme yer almaktadır. Kompozisyonun merkezi ise mavi renkli üç köşeli bir madalyon ile hareketlendirilmiştir.

¹¹⁶ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.4

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹¹⁷

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Sarı, yeşil, mavi, kırmızı.

Konum: Güney cephede dördüncü pencere iki adet.

Bezeme: Bordürsüz kompozisyon üç bölümden oluşmaktadır.

½ simetrik düzende kurgulanmış kompozisyonda dışta, salbekli bir şemse motifi yer almaktadır. Simetrik biçimde 6 adet stilize “vav” harfinin “3” bağlanmasıyla oluşturulmuş dilimli şemse hem alttaki hem de üstteki salbeğe kırmızı renkli ortabağ ile bağlanmıştır.

Altındaki bölümde yer alan salbekten iki yana “S” biçimiyle açılan tomurcuklu dal aşağı; üstteki ise yukarı yönlüdür. Dallar üzerinde oldukça küçük mavi renkli filizli bulunmaktadır.

Şemsenin ortasında uçları sivri elips biçimli bir madalyon bulunmaktadır. Bu madalyon içten yeşil renkli bir bordürle çevrilidir. İç kısmında zeminde sarı renk üzerine kırmızı kaideli, şişkin mavi renkli bir gövdeli bir vazo bulunmaktadır. Vazo içinde yaprakları yeşil, taçyaprakları kırmızı renkli gül ve taçyaprakları sarı renkli yıldız çiçekleri bulunmaktadır.

¹¹⁷ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.5

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹¹⁸

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, sarı, yeşil, mavi.

Konum: Dördüncü katta mihrabın üstünde.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür alt ve üst köşeler boş kalacak şekilde her iki yanda ikişer, alt ve üst kısımda ise birer yuvarlak kemerli kartuş bulunmakla birlikte yoğun bir süslemeye sahiptir. Her iki yandaki kartuşlarda mavi zemin üzerine kırmızı kaideli, ortası kırmızı kenarları sarı renkli içe dönük ağızlı bir vazo, vazo içinden çıkan yeşil dallar üzerinde sarı tomurcuklar ve kırmızı çiçekler bulunmaktadır. Alt ve üst kısımdaki kartuşta yine mavi zemin üzerine ikişer adet yeşil dalları olan kırmızı çiçekler yer almaktadır.

Alınlıkta mavi zemin üzerine sarı renkli kitabesi yer almaktadır.

Kitabelikte mavi zemin üzerine

Üstte ‘‘Bismillahirrahmanirrahim’’

Altta Ali İmran suresinin 37. Ayeti yer almaktadır.

Merkez dikey dikdörtgen bir formda olup şebeke ile dört bölüme ayrılmış ancak herhangi bir süsleme ya da renkli cam kullanılmamıştır.

¹¹⁸ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.6

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹¹⁹

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, sarı.

Konum: Dört köşe kubbesinin eteklerinde üçer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordürsüzdür. Mavi renkli salbekli şemsenin yer aldığı kompozisyonda, şemsenin merkezinde saplarından karşılıklı yerleştirilmiş birer şeffaf renksiz palmet motifi bulunmaktadır. Palmetlerin sapa yakın kısımları ve salbekleri şemseyle birleştiren ortabağlar sarı renklidir. Kuzeybatı ve kuzeydoğu köşe kubbelerinde yer alan pencerelerde ise sarı renk kullanılmış olup kompozisyon olarak aynı oldukları görülmüştür.

¹¹⁹ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.7

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹²⁰

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Sarı, kırmızı, mavi ve mavi, kırmızı, yeşil, sarı.

Konum: Beşinci kat orta kemer içinde iki adet sarı, diğer üç cephede aynı konumda mavi ikişer adet mavi olmak üzere toplam sekiz adet.

Bezeme: Kompozisyon bordürsüzdür. Üç bölümden oluşan şebeke içerisinde şemse formlu kompozisyon oluşturulmuştur.

Orta kısımda merkezi kaplayan sarı renkli şemsenin iç kısımları yer yer rumilerle hareketlendirilmiştir. Alttaki ve üstteki oval formlu şebekeler içindeki şemsenin uçlarına Kırmızı renkli ortabağlarla yine sarı renkli salbekler eklenmiştir.. Şemsenin merkezi ise mavi renkli dört yapraklı çiçek ile etrafında kırmızı yaprakların olduğu bir madalyon ile hareketlendirilmiştir.

¹²⁰ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.8

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹²¹

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Yeşil, sarı, mavi.

Konum: Beşinci kat pencere düzeninde orta kemerde merkezdeki pencere.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür’de yeşil renkli ince ve kıvrımlı şebekeler bir sarmaşık gibi sarmaktadır. Bordürün alt iki köşesinde sarı renkli birer çiçek kullanılmış, aynı durum bordürün tepeliğinde de görülmektedir. Alınlık ve kitabeliğin arasında kalan bölüm ise boş bırakılmıştır.

Yarı dairesel formulu alınlıkta mavi zemin üzerinde sarı renkle kelime-i Tevhid başlanmış ‘‘La ilahe illallah’’, alttaki dikdörtgen formulu kitabelik te tamamlanmıştır ‘‘Muhammeden resulullah’’.

¹²¹ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.9

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹²²

Pencere Formu: Yarım daire

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, sarı, yeşil.

Konum: Güney cephenin batı köşesinde bir adet.

Bezeme: Kompozisyon yarım daire formu içinde bitkisel ve geometrik süslemelerin olduğu yapıdaki tek örnektir. Her iki yanda yeşil renkli iki yana açılmış birer rumi yer alırken merkezde bir daire içinde sarı ve mavi renkli, dikey ve paralel olarak yerleştirilen iki karenin sekiz köşeli bir yıldızın oluşturulduğu görülmektedir. Yıldızın içerisinde şebeke ile sekiz yapraklı bir çiçek meydana getirilmiş, bu çiçeğin merkezi de mavi renkli bir zemin üzerinde sarı renkli bir çiçek ile sonlanmaktadır.

¹²² Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.10

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹²³

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Sarı, mavi, yeşil.

Konum: Güney cephe doğu köşe ile doğu cephenin güney köşesinde birer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür’de sarı renkli ince ve kıvrımlı şebekeler ile sarmaşık motifi oluşturulmuştur. Bordür’ün alt iki köşesi ve tepeliğin üzerinde mavi renkli birer çiçek kullanılmıştır. Alınlıkta mavi zemin üzerine kitabesi bulunmaktadır.

Kitabelik’te mavi üzerine sarı renkle:

Üstte ‘‘El Meliki’’

Altta ‘‘Resulallah’’ yazmaktadır.

¹²³ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.11

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹²⁴

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Sarı, mavi, yeşil.

Konum: Güney cephe doğu köşe ile doğu cephenin güney köşesinde birer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürde sarı renkli ince ve kıvrımlı şebekeler bir sarmaşık gibi sarmaktadır. Bordürün alt iki köşesinde mavi renkli birer çiçek kullanılmış, aynı durum bordürün tepeliğinde de görülmektedir.

Yarı dairesel formlu alınlıkta mavi zemin üzerinde sarı renkle kelime-i Tevhid başlanmış (La ilahe illallah), alttaki dikdörtgen formlu kitabelikte tamamlanmıştır (Muhammeden resulullah)

¹²⁴ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.12

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹²⁵

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Yeşil, kırmızı, mavi, sarı.

Konum: Güney cephede güneydoğu köşe ile doğu cephede güneydoğu köşede birer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür ve merkez olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürde yeşil renkli ince ve kıvrımlı şebekeler bir sarmaşık gibi çevrelemektedir. Bordürün alt iki köşesinde mavi tomurcuklu yeşil renkli birer çiçek kullanılmış olup, aynı durum bordürün tepeliğinde de görülmektedir.

Merkezin alt kısmında kırmızı renkli ayaklı altıgen bir kaide ve kaide üzerinde mavi renkli alt kısmı genişçe olup yukarı doğru daralan, orta kısımda genişleyen içe dönük kulpları kırmızı renkli bir vazo, vazo içinden önce yeşil yapraklı üç adet kırmızı gül çıkmaktadır. Güllerin üstünde her iki yana doğru açılmış, orta kısmı tamamen kaplayan sümbüller bulunmaktadır. Bu süslemenin orta kısmında sarı yapraklı kırmızı bir çiçek görülürken, her iki yandan üst kısma yükselen birer adet lale görülmektedir. Ortalarından ise iki adet nergis ve uzun saplı üç adet karanfille çiçek demeti sonlanmaktadır.

¹²⁵ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.13

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹²⁶

Pencere Formu: Yarım daire formu içinde gül pencere.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, sarı, yeşil, kırmızı.

Konum: Güney cephenin doğu köşesinde bir adet.

Bezeme: Yarım daire pencere formu içinde daire şekilli bir madalyon yer almaktadır. bu madalyon içinde yer alan yazı da harflerin kuyrukları uzatılarak birleştirilmiş ve sekiz kollu yıldız oluşturulmuştur. yıldızın merkezinde ise stilize kırmızı renkli bir gül yer almaktadır. bu yazı da ‘‘ Ya Menan’’ ve ‘‘Ya Henan’’ ibarelerinin dönüşümlü olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kompozisyonun her iki yanında da yeşil renkli birer sarmaşık kullanılmış olup, örnekte başka bir süslemeye yer verilmemiştir.

¹²⁶ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.14

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹²⁷

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, kırmızı, sarı, yeşil.

Konum: doğu ve batı cephelerde galeri içlerinde üçüncü kat pencerelerin ortasında birer adet.

Bezeme: Bordürsüz kompozisyon üç bölümden oluşmaktadır.

½ simetrik düzende kurgulanmış kompozisyonda dışta, salbekli bir şemse motifi yer almaktadır. Simetrik biçimde 8 adet stilize vav harfinin “j” bağlanmasıyla oluşturulmuş dilimli şemse hem alttaki hem de üstteki salbeğe kırmızı renkli ortabağ ile bağlanmıştır.

Altındaki bölümde yer alan salbekten iki yana “S” biçimiyle açılan tomurcuklu dal aşağı; üstteki ise yukarı yönlüdür. Dallar üzerinde oldukça küçük yeşil renkli filizler bulunmaktadır.

Şemsenin ortasında uçları sivri elips biçimli bir madalyon bulunmaktadır. Bu madalyon içten yeşil renkli bir bordürle çevrilidir. İç kısmında zeminde sarı renk üzerine kırmızı kaideli, şişkin mavi renkli bir gövdeli bir vazo bulunmaktadır. Vazo içinde yaprakları yeşil, taçyaprakları kırmızı renkli gül ve taçyaprakları sarı renkli yıldız çiçekleri ile kırmızı laleler bulunmaktadır.

¹²⁷ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.15

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹²⁸

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Sarı, kırmızı, mavi, yeşil.

Konum: doğu ve batı cephelerin harime bakan dördüncü kat orta penceresi, birer adet.

Bezeme: Bu örnekte de Bordürün olmadığı üç bölümden oluşan bir kompozisyon yer almaktadır.

Pencerede $\frac{1}{2}$ simetrik düzende kurgulanmış bu kompozisyonda dışta, salbekli bir şemse motifi yer almaktadır. Simetrik biçimde 8 adet stilize vav harfinin “و” bağlanmasıyla oluşturulmuş dilimli şemse hem alttaki hem de üstteki salbeğe mavi renkli ortabağ ile bağlanmıştır.

Alt bölümde yer alan salbekten iki yana “S” biçimiyle açılan tomurcuklu dal aşağı; üstteki ise yukarı yönlüdür. Dallar üzerinde küçük kırmızı renkli filizler yer almaktadır.

Şemsenin orta kısmına bakıldığında uçları sivri elips biçimli bir madalyon görülmektedir. Bu madalyon içten yeşil renkli nokta şeklinde olan bir bordürle çevrilidir. Madalyonun İç kısmında ise ana süslemeyi oluşturan, zeminde sarı renk üzerine kırmızı kaideli, şişkin mavi renkli bir gövdeli bir vazo bulunmaktadır. Vazo içinde yaprakları yeşil, taçyaprakları kırmızı renkli gül ve taçyaprakları sarı renkli yıldız çiçekleri ile kırmızı lalelerle birlikte süsleme tamamlanmıştır.

¹²⁸ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.16

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹²⁹

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, sarı, kırmızı.

Konum: Batı cephenin güney köşesi ile doğu cephenin kuzey köşesinde birer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürün altı adet, yanlarda üç dilim sarı renkli , bir dilim mavi renkli camların bir araya gelmesiyle bir kadeh formu oluşturduğu görülmektedir. Alt kısım ve tepelikte ise bu süslemenin farklı olmakla birlikte aynı renkleri ve kompozisyon kullanılmıştır.

Sivri kemerin kullanıldığı alınlıkta, mavi zemin üzerine sarı renkli dalların dolanarak iç içe geçtiği ve üstlerinde altı adet kırmızı renkli çiçeklerin olduğu bir düzenleme görülmektedir.

Kitabelikte ise aynı renklerin kullanılmasının yanı sıra farklı bir süsleme yer almaktadır. Mavi zemin üzerine sarı ve kırmızı sarmaşıkların iç içe geçtiği süslemede stilize bir motif görülmektedir.

¹²⁹ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 7.17

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹³⁰

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, sivri kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: kırmızı, mavi, yeşil, sarı.

Konum: Güney cephenin batı köşesinde bir adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürün altı adet, yanlarda üç dilim yeşil renkli, bir dilim kırmızı renkli camların bir araya gelmesiyle bir kadeh formu oluşturduğu görülmektedir. Alt kısım ise bu süslemenin farklı olmakla birlikte aynı renkler ve kompozisyon kullanılmıştır.

Alınlıkta sivri kemer içinde, mavi zemin üzerine sarı renkli dalların dolanarak içe içe geçtiği ve üstlerinde altı adet kırmızı renkli çiçeklerin olduğu bir düzenleme görülmektedir.

Kitabelikte ise kare bir pano içinde mavi zemin üzerinde yeşil dallar üzerinde beş adet stilize gül motifi yer almaktadır.

¹³⁰ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

8. Nur-u Osmaniye Camii

Yeri: İstanbul, Fatih ilçesindeki Eminönü bölgesinde, Çemberlitaş kuzeybatısında yer alır.¹³¹

İnşa Tarihi: 1749- 1755¹³²

Banisi: I. Mahmud tarafından başlatılıp ölümü üzerine kardeşi III. Osman tarafından tamamlanmıştır.

Mimarı: Simon Kalfa¹³³

Mimari Özellikleri: Cami, medrese, kütüphane, türbe, çeşme, sebil, aşhane-imaret ve dükkanlardan oluşan bir külliye içinde yer almaktadır. 18.yy ile birlikte batılılaşma etkisinin görüldüğü ve klasik mimariden oldukça farklı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Barok mimarisinin ilk ve en büyük örneği olarak kabul edilmektedir. Bir subastı üstünde yer alan tek kubbeli bu yapı Osmanlı mimarisinin en büyük kubbelerinden birine sahiptir. Mihrap duvarı dışa taşkın olup beş kenarlı bir düzene sahiptir. Revaklı avlusu ise oldukça özgün bir mimariye sahiptir. Doğu ve batıdan düz olarak uzanırken kuzeye doğru ovalleşerek yarım elips şeklini almıştır. Revaklar küçük kubbelerle örtülüdür.

¹³¹ Yapının topografyası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Murat Sav, "Çemberlitaş ve Nuruosmaniye Camii ve Çevresinin Arkeotopografyası", **Vakıf Restorasyon Yıllığı 2012**, Sayı 5, s.7-24

¹³² Nur-u Osmaniye Camisinin genel bilgisi, yapı inşası ve tekniği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Kuban Doğan, **Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 3. Baskı, 2010, s.117- 134 ; Öngül Ali, "Tarih-i Cami-i Nuruosmani", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XXIV. Ankara, 1994, s.127- 146 ; Kuban Doğan, "Nuruosmaniye Külliyesi", **İstanbul Yazıları**, İstanbul, 1998, s.151-156 : Ögel Semra, "III. Mustafa Devri Yapılarında Yeni İfade Yolları ve Bir Değişim Başlangıcı Olarak Nuruosmaniye Camii", **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**, Bildiriler Cilt 3, Ankara, 1995, s.1-10 ; Kuban, Doğan, "Nuruosmaniye Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**", C.6, 1994, s.100-104

¹³³ Pamukciyan Kevork, "Nuruosmaniye Camii'nin Mimarı Simon Kalfa Hakkında", **Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar**, Cilt 3, 2003, İstanbul, s.152- 155

Katalog No: 8.1

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹³⁴

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dilimli kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Sarı, kırmızı, yeşil, mavi.

Konum: Güney cephede ikinci kat pencereleri altı adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür ve merkez olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Oldukça yoğun bir süslemeye sahip pencerede bordür, ince bir silme şeklinde olup birbirini tekrar eden üç farklı kare kartuş kullanılmıştır. Sarı renkli kartuş içinde mavi renkli sekiz köşeli yıldız bulunmaktadır. Üst kısmında yeşil kartuş içinde kırmızı bir gül yer alırken, alt kısmında yeşil kartuş içinde ise ters duran bir gül bulunmaktadır. Bu düzen tüm bordürde kullanılmıştır.

Merkezde madalyonlardan oluşan beş kademeli bir süsleme kompozisyonu görülmektedir. En altta sarı renkli birbirine bakan ‘‘C’’ kıvrımları bir kitabelik oluşturmuş ancak herhangi bir kitabe yer almamıştır.

İkinci ve dördüncü kademelerde köşeleri dilimli, kare bir madalyon görülmektedir. Bu madalyonun bordüründe ise mavi zemin üzerine yeşil renkli ‘‘C’’ kıvrımlarının sırt sırta verdiği ve önünde oval birer madalyon daha olduğu görülmektedir. Bu süsleme bordür boyunca devam etmekle birlikte boş kalan yerler kırmızı renkle doldurulmuştur. Üçüncü kademede oval bir madalyon merkezi boş bırakılmış ancak bordürü sarı rengin hakim olduğu, kırmızı ve mavi renklerinde kullanıldığı bir süslemeye sahiptir. Beşinci ve son kademede ise kaide üzerinde volütlü yatay bir süsleme üzerinde kırmızı ve yeşil renkli,

¹³⁴ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

iki kanatlı ruminin her iki yandan yükselerek birleştiği ve tepelik kısmında sarı yeşil ve kırmızı renkli bir salbikle son bulduğu görülmektedir.

Katalog No: 8.2

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹³⁵

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dilimli kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: kırmızı, yeşil, sarı, mavi.

Konum: Güney cephede ikinci katta, mihrabın her iki anında birer adet.

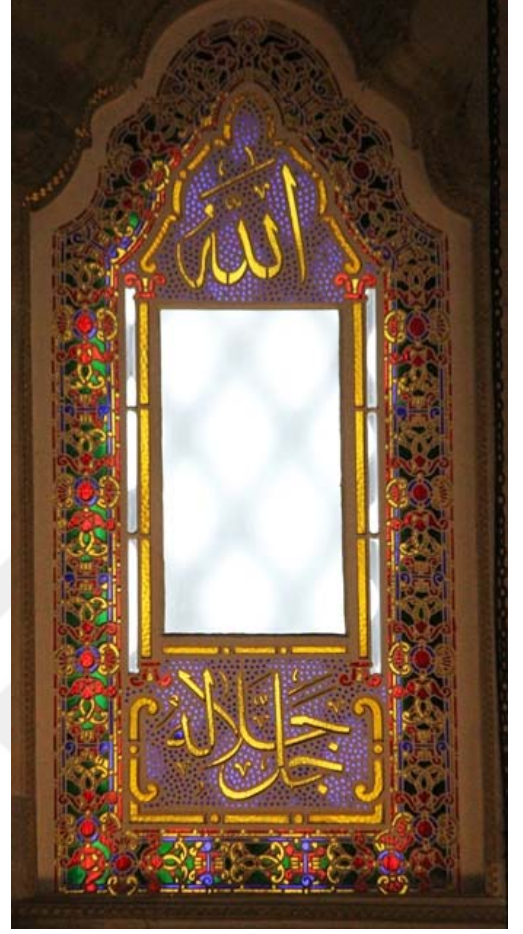
Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürde oldukça renk ve süsleme açısından oldukça yoğundur. Dıştan içe doğru kırmızı, sarı ve mavi renkli ince silmelerle çevrelenmiş, aralıklarla sarı noktalarla hareketlendirilmiştir. Birbirine bağlı ve tekrar

eden bir süslemeye sahip, kırmızı ters bir palmet, onu takip eden kırmızı ve mavi renkli geometrik bir form ile sarı renkli her iki yanda ‘C’ kıvrımları, kırmızı renkli düz bir palmet, sarı renkli birbiri içine geçen iki kıvrım dalları, kırmızı ve mavi renkli geometrik formlar görülmektedir. Boş kalan alanlar ise yeşil renkli camlarla doldurulmuştur.

Alınlıkta kemer boyunca kıvrımlı sarı renkli bir silmeyle çevrelenmiştir. Delikli, mavi bir zemin üzerine kitabesi vardır. Alınlığın her iki alt köşesinde akantus başlığına benzer bir süsleme yer alırken, merkezden uzanan sütunların başlığı gibi görünmektedir.

Merkez boş bırakılmıştır. Sadece iki yandan yükselen ince sarı renkli bir silmeyle çevrelenmektedir.

¹³⁵ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Kitabelikte ise alttan yatay, yanlarda kıvrımlı sarı renkli bir silme çevrelenmiş olup, delikli mavi renkli bir zemin üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Alınlıkta olduğu gibi kitabelikte de üst köşelerde birer adet kırmızı renkli akantus başlığı görülüyor.

Kitabeleri ise şunlardır: İkiz pencere olan örneklerinin ilkinde üstte ‘’Allah’’, altta ‘’ Celle celalühü’’ yer alırken, bir diğer örneğinde ise üstte ‘’Muhammed’, altta ‘’ Aleyhisselam’’ yazmaktadır.

Katalog No: 8.3

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹³⁶

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dilimli kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, kırmızı, sarı, yeşil.

Konum: Güney cephede mihrabın hemen üstünde bir adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürde oldukça renk ve süsleme açısından oldukça yoğundur. Birbirine bağlı ve tekrar eden bu süslemede diğer süslemelere nazaran daha ufak kalan kırmızı bir palmet ile kırmızı renkli her iki yanda "C" kıvrımları, iki yanda boş kalan yerlerde sarı renkli birer rumi ile kırmızı renkli ters bir palmet olarak devam etmektedir. Boş kalan alanlar ise mavi renkli camlarla doldurulmuştur.

Alınlık mavi renkli ince bir silmeyle çevrilidir. Bu silme aralıklarla birer yaprakla hareketlendirilmiştir. Merkezinde ise mavi zemin üzerine kırmızı renkli kitabesi vardır. Alınlığın tepeliğinde ise bir adet çiçek yer almaktadır.

Merkezde bordürü yoğun bir süslemeye sahip oval bir madalyon bulunmaktadır. Bu bordürde sarı zemin üzerine kırmızı zencirekler ile araların mavi renkli kıvrımların olduğu ve bunların birer oval madalyona bağlandığı görülmektedir. Bu madalyonlar mavi ve yeşil renkli olup iç kısımları kırmızı renklidir. Bu süslemenin tekrar ederek bordürü çevrelemektedir. Merkezin dört köşesinde ise kırmızı birer gül ve birer tomurcukla boş kalan alanlar doldurulmuştur

¹³⁶ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Kitabelik ise yatay dikdörtgen bir pano içinde köşeleri dilimli bir kartuş, bu kartuş içinde mavi zemin üzerine kırmızı ve bazı yerlerde yeşil renkle Kitabesi vardır. Pano ve kartuş arasını sarı ve yeşil renkli stilize yaprak motifleri çevrelemektedir. Panonun dört köşesinde de kırmızı ve renklerin kullanıldığı birer akantus bulunmaktadır. Kitabeler ise “ La İlahe İllallah” ve “Muhammeden Resulullah” şeklinde Kelime-i Tevhid’in bir ve ikinci kısımları şeklindedir.

Katalog No: 8.4

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹³⁷

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dilimli kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mor, sarı, kırmızı, yeşil.

Konum: Güney cephede mihrap duvarındaki yarım kubbede beş adet.

Bezeme: Kompozisyon alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Alınlık sarı renkli ince bir silmeyle çevrelenmiştir. İç kısmında beyaz zemin üzerine kırmızı renkli rumi motifleri üzerinde sarı renkli “C” kıvrımı yükselmekle birlikte üst kısmında mavi renkli süslemeyle motif sonlanmaktadır.

Merkez sarı renkli ince silmeyle çevrili olup bu silmenin mor renkli bir silmeyle altta, üstten ve yanlardan birer defa birbirine bağlanarak zencirek oluşturduğu görülüyor. Köşelerde kalan boşluklarda ise kırmızı renkli birer kanatlı rumi ile uçlarında yeşil renkli yapraklarıyla süsleme sonlanmaktadır.

Kitabelikte ise yeşil renkli yanları “C” kıvrımlı, yatay dikdörtgen bir kartuş yer almakta ancak herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

¹³⁷ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.5

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹³⁸

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dilimli kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, yeşil, sarı, mavi.

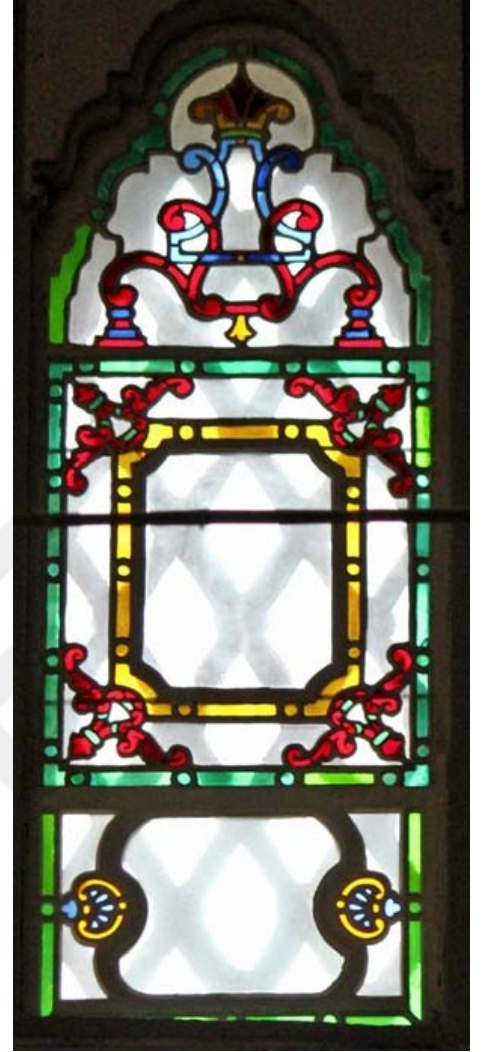
Konum: Güney cephede dördüncü kat pencerelerde, dört adet

Bezeme: Kompozisyon yatay silmelerle üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar alınlık merkez ve kitabeliktir.

Alınlık yeşil renkli ince bir silmeyle çevrelenmiş olup dilimli kemer kullanılmıştır. İç kısmındaki süslemede kırmızı ve mavi iki kaide üzerinde iki kollu birer ruminin yükseldiği, mavi renkli birer rumiyle devam edip üst kısmında da içi kırmızı, mavi bir palmetle son bulduğu görülmektedir.

Merkez yeşil renkli ince bir silmeyle çevrelenmiştir. İç kısımda da sarı renkli ince bir silme daha yer almaktadır. Bu iki silme arasında kenar köşelerinde her iki yana açılmış kırmızı renkli rumilerin ortada bir madalyon oluşturduğu ve tepeliğinde küçük birer palmetle sonlanmaktadır.

Kitabelikte aynı şekilde yeşil bir silmeyle çevrelenmiş, iç kısmında ise her iki yanında sarı renkli birer süslemeyle içi boş boş tutulan bir kartuş yer almaktadır.

¹³⁸ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.6

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹³⁹

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: bordo, sarı, yeşil.

Konum: Dört cephede de yer alan sekizli pencere düzeninde ikişer adet olmak üzere toplam sekiz adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür ve merkez olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür aralıklarla sarı renkli, dört yapraklı yonca motifli kullanılmıştır.

Merkezde orta kısımda yeşil renkli ince bir silmeyle oluşturulmuş daire ve bu dairenin dört köşesinin üst kısımlarına tek, alt kısımlarında ise iki yana açılan bordo renkli rumi motifleri görülmektedir.

¹³⁹ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.7

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁴⁰

Pencere Formu: Dikey Dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli.

Renk: Mavi , sarı, kırmızı, yeşil.

Konum: Dört cephede de yer alan sekizli pencere düzeninde ikişer adet olmak üzere toplam sekiz adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür ince bir şerit halinde olup, iç kısmında aralıklarla kırmızı renkli, dört yapraklı yonca motifli kullanılmıştır.

Alınlıkta alt kısmında sarı ve mavi renkli dilimler halindeki süslemenin her iki ucunda, sarı renkli iki kıvrım dallarının yukarıya doğru yükselmesi ve tepelikte sarı ve mavi renkli bir süslemeyle son bulduğu görülmektedir.

Merkezde orta kısımda sarı renkli ince bir silmeyle oluşturulmuş daire ve bu dairenin alt ve üst kısımların her iki yanında aralarda mavi rengin kullanıldığı, yeşil renkli birer kanatlı rumi yer almaktadır. En alt kısımda ise sarı renkli kıvrımların birleşmesiyle oluşan bir madalyon bulunmaktadır.

¹⁴⁰ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.8

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁴¹

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, sarı, kırmızı, yeşil.

Konum: Dört cephede de yer alan sekizli pencere düzeninde ikişer adet olmak üzere toplam sekiz adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür ince bir şerit halinde olup, iç kısmında aralıklarla yeşil renkli, dört yapraklı yonca motifli kullanılmıştır.

Alınlıkta alt kısmında kırmızı ve yeşil renkli dilimler halindeki süslemenin her iki ucunda, mavi renkli iki kıvrım dallarının yukarıya doğru yükselmesi ve tepelikte kırmızı renkli bir süslemeyle son bulmaktadır.

Merkezde orta kısımda mavi renkli ince bir silmeyle oluşturulmuş daire ve bu dairenin alt ve üst kısımların her iki yanında aralarda mavi rengin kullanıldığı, sarı renkli birer kanatlı rumi yer almaktadır. Üst kısımdaki süsleme kırmızı renkli bir palmetle son bulmaktadır. En alt kısımda ise mavi renkli kıvrımların birleşmesiyle oluşan bir madalyon bulunmaktadır.

¹⁴¹ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.9

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁴²

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dilimli kemer.

Malzeme: alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, yeşil, sarı, kırmızı.

Konum: Ana kubbede otuz iki adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür ve merkez olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordürde yeşil rengin ince bir silme şeklinde pencerenin etrafını sardığı, aralıklarla yerleştirilen sarı renkli yuvarlak madalyonlarında bir hareketlilik kazandırdığı görülmektedir.

Merkezde ise kendi içinde üç bölüme ayrılmıştır. Üst kısım bir alınlık görevi görmekle olan süslemede alt kısımda kırmızı ve yeşil renkli bir kaide ve bu kaide üstünde bir madalyon ile etrafından her iki yana açılan birer yeşil renkli kollar bulunmaktadır. Üst kısmında da kırmızı ve yeşil renkli bir palmet vardır. Orta kısımda alt alta mavi renkli birer şemse yer alırken, süsleme üst kısımlarda sarı renkli birer salbekte sonlanmaktadır. Alt kısımda ise kırmızı rengin kullanıldığı, kenarları dilimli bir kartuş görülmekte ancak iç kısmı boş bırakılmıştır.

¹⁴² Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.10

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁴³

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, sarı, kırmızı, yeşil.

Konum: Dört cephede de yer alan sekizli pencere düzeninde ikişer adet olmak üzere toplam sekiz adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür pencereyi tamamen çevrelemektedir.

Bordür ince bir şerit halinde olup, iç kısmında aralıklarla yeşil renkli, dört yapraklı yonca motifli kullanılmıştır.

Alınlıkta alt kısmında kırmızı ve yeşil renkli dilimler halindeki süslemenin her iki ucunda, mavi renkli iki kıvrım dallarının yukarıya doğru yükselmesi ve tepelikte kırmızı renkli bir süslemeyle son bulmaktadır. Alınlık ve merkez arasında kenarları kıvrımlı, kırmızı renkli yatay dikdörtgen bir kartuş yer alırken, aynı süslemenin en alt kısımda daha kullanıldığı görülmektedir.

Merkezde orta kısımda mavi renkli ince bir silmeyle oluşturulmuş daire ve bu dairenin alt ve üst kısımların her iki yanında aralarda mavi rengin kullanıldığı, sarı renkli birer kanatlı rumi yer almaktadır. Üst kısımdaki süsleme kırmızı renkli bir palmetle son bulmaktadır. En alt kısımda ise mavi renkli kıvrımların birleşmesiyle oluşan bir madalyon vardır.

¹⁴³ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.11

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁴⁴

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dilimli kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi ,sarı, kırmızı, yeşil.

Konum: Güney cephe hariç diğer üç cephede bir kemer içinde, dörtlü pencere düzeninde ikişer adet.

Bezeme: Kompozisyon alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Alınlık mavi renkli ince bir silmeyle çevrelenmiştir. İç kısmında beyaz zemin üzerine kırmızı renkli rumi mavi renkli “C” kıvrımlarının birbirine bakar şekilde yerleştirilmiş ve ortalarında kırmızı bir madalyon ile de sonlanmıştır. Üst kısımda ise bir taç görevi gören süsleme yer almaktadır.

Merkez mavi renkli ince silmeyle çevrili olup bu silmenin sarı renkli bir silmeyle altta, üstten ve yanlardan birer defa birbirine bağlanarak zencirek oluşturduğu görülüyor. Köşelerde kalan boşluklarda ise kırmızı renkli birer kanatlı rumi ile uçlarında yeşil renkli yapraklarıyla süsleme sonlanmaktadır.

Kitabelik ise sarı renkli yanları “C” kıvrımlı, yatay dikdörtgen bir kartuş yer almakta ancak herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

¹⁴⁴ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.12

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁴⁵

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dilimli kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, kırmızı, sarı, yeşil.

Konum: Güney cephe hariç diğer üç cephede bir kemer içinde, dörtlü pencere düzeninde ikişer adet.

Bezeme: Kompozisyon alınlık, merkez ve kitabelik olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Uzun bir forma sahip bu pencerede alınlık mavi renkli ince bir silmeyle çevrelenmiştir. İç kısmında beyaz zemin üzerine kırmızı renkli rumi mavi renkli “C” kıvrımlarının birbirine bakar şekilde yerleştirilmiş ve ortalarında kırmızı bir madalyon ile de sonlanmıştır. Üst kısımda ise bir taç görevi gören süsleme yer almaktadır. Alt ve üst kısımlarda mavi şerit her iki yana kıvrılarak birer volüd oluşturmakla birlikte yeşil renkli birer kaide üzerinde konumlanır.

Merkez mavi renkli ince silmeyle çevrili olup bu silmenin sarı renkli bir silmeyle altta, üstten ve yanlardan birer defa birbirine bağlanarak zencirek oluşturduğu görülüyor. Köşelerde kalan boşluklarda ise kırmızı renkli birer kanatlı rumi ile uçlarında yeşil renkli yapraklarıyla süsleme sonlanmaktadır.

Kitabelikte ise sarı renkli yanları “C” kıvrımlı, yatay dikdörtgen bir kartuş yer almakta ancak herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

¹⁴⁵ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.13

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁴⁶

Pencere Formu: Dilimli kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, kırmızı sarı, yeşil.

Konum: Batı cephenin galeri kısmında iki adet.

Bezeme: Yapının galeri katında yer alan bu vitray örnekleri

yapıda yer alan diğer pencere formlarından daha küçüktür. galeri katındaki ikinci kat pencereleri olan bu örnekler yan yana gelecek şekilde konumlandırılmış, benzer formlarda ve renkler kullanılmıştır. Ufak farklılıklar ile ayrı kategoriye alınmışlardır. Buna göre bu örnekte kompozisyon sadece merkezden oluşmaktadır.

Sarı renkli ince bir silmeyle çevrili olan süslemede her iki yanından kırmızı renkli kıvrım dalların çıktığı, mavi renkli iki adet 'C' kıvrımının yüz yüze gelecek şekilde yerleştirilen ve üst kısmında iki yana açılan bir volütle ortaya bir madalyon çıkmaktadır. Üst kısmında iki yana yanda kırmızı birer kıvrım dal ile ortalarında mavi bir süslemeyle süsleme sonlanmaktadır

¹⁴⁶ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.14

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁴⁷

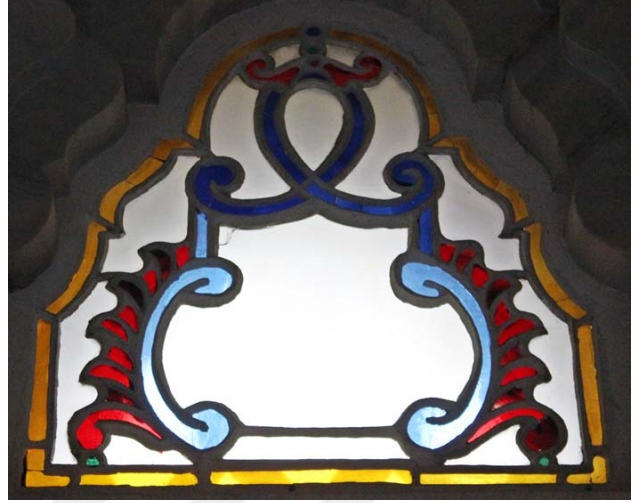
Pencere Formu: Dilimli kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, kırmızı, sarı, yeşil.

Konum: Doğu ve batı cephelerin galeri kısımlarında toplam on iki adet.

Bezeme: Bu örnekte kompozisyon sadece merkezden oluşmaktadır.

Pencereyi dıştan sarı renkli ince bir silme çevrelemiştir. Süslemede her iki yanından ufak birer yeşil madalyon üzerinde yükselen kırmızı renkli kıvrım dallar, mavi renkli iki adet 'C' kıvrımının sırt kısmında yükselmektedir. bu kıvrımlar yüz yüze gelecek şekilde yerleştirilmiş ve üst kısmında iki yana açılan bir volütle ortaya bir madalyon çıkarılmıştır. Üst kısımda ise iki yana yükselen kırmızı birer kıvrım dal ile süsleme sonlanmaktadır.

¹⁴⁷ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.15

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁴⁸

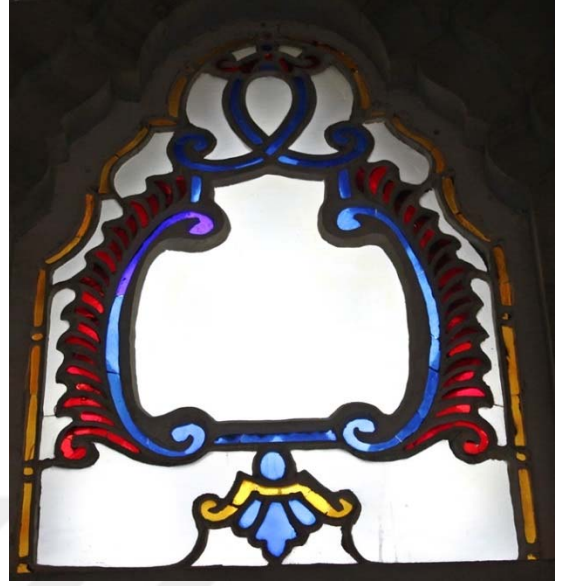
Pencere Formu: Dilimli kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: mavi, kırmızı, sarı.

Konum: Doğu ve batı cephelerin galeri kısımlarında toplam dört adet.

Bezeme: Kompozisyon sadece merkezden oluşmaktadır.

Sarı renkli ince bir silmeyle çevrili olan süslemede alt kısımda mavi renkli kanat kısımları sarı renkli ters palmet, bir kaide görevi görmektedir. Bu süslemenin üst kısmında, her iki yanından ufak birer yeşil renkli madalyon üzerinde yükselen kırmızı renkli kıvrım dalların çıktığı, mavi renkli iki adet 'C' kıvrımının yüz yüze gelecek şekilde yerleştirilen ve üst kısmında iki yana açılan bir volütle ortaya bir madalyon çıkmaktadır. Üst kısmında iki yana yanda kırmızı birer kıvrım dal ile süsleme sonlanmaktadır.

¹⁴⁸ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.16

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁴⁹

Pencere Formu: Kilimli kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, kırmızı, sarı, yeşil.

Konum: Doğu ve batı cephelerin galeri kısımlarında toplam dört adet.

Bezeme: Kompozisyon sadece merkezden oluşmaktadır.

Pencereyi dıştan sarı renkli ince bir silme çevrelemiştir. Süslemede alt kısımda mavi renkli kanat şeklinde her iki yana açılan yeşil renkli ters palmet, bir kaide görevi görmektedir. Bu palmetin kolları her iki yana uzamakta ve bir ayak görevi görmektedir. Bu süslemenin üst kısmında, her iki yanından ufak birer yeşil renkli madalyon üzerinde yükselen kırmızı renkli kıvrım dallar, mavi renkli iki adet 'C' kıvrımının sırt kısmından yükselmektedir. bu kıvrımlar yüz yüze gelecek şekilde yerleştirilmiş ve üst kısmında iki yana açılan bir volütle ortaya bir madalyon çıkmasını sağlamıştır. Üst kısmında iki yana yanda kırmızı birer kıvrım dal ile süsleme sonlanmaktadır.

¹⁴⁹ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.17

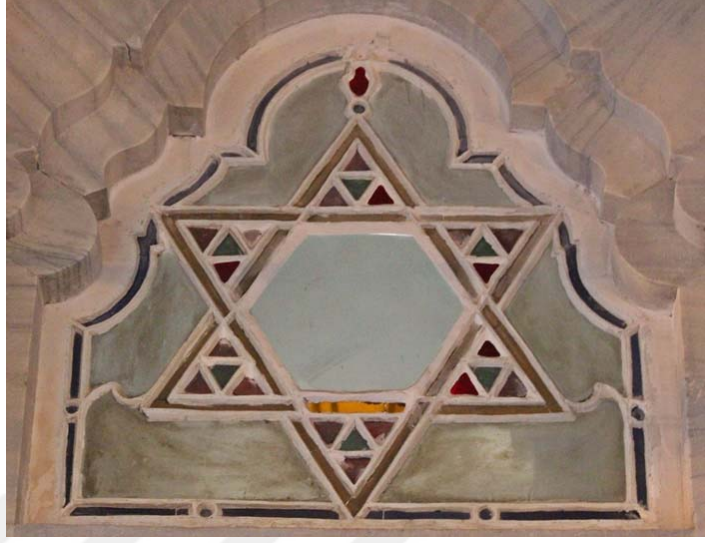
Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁵⁰

Pencere Formu: Dilimli kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, yeşil, sarı.

Konum: Doğu cephenin güney köşesinde, galeri katında üç adet.

Bezeme: Kompozisyon sadece merkezden oluşmaktadır.

İnce bir silme ile çevrili olan süsleme, altı köşeli yıldızdan oluşmaktadır. Yıldızın altı kösesinin iç kısımlarına üçgen şeklinde dörder dilim yer alırken, bu üçgenlerin üçü kırmızı, ortada kalan ise yeşil renklidir. Motifin tepeliği ise kırmızı renkli stilize bir süslemeyle sonlanmaktadır.

¹⁵⁰ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.18

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁵¹

Pencere Formu: Dilimli kemer.

Malzeme: Alçı şebeke.

Renk: Yok.

Konum: Doğu cephenin güney köşesinde, galeri katında bir adet.

Bezeme: Kompozisyon sadece merkezden oluşmaktadır.

İnce bir silme ile çevrili olan süsleme, bir daire içinde iki kare formun yatay ve dikey şekilde iç içe geçerek, ortaya çıkardığı sekiz köşeli bir yıldız formu görülmektedir. Alınlık kısmında bir madalyon ve onun üstünde bir süslemeyle kompozisyon sonlanmaktadır.

¹⁵¹ Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 8.19

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁵²

Pencere Formu: Dilimli
kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli
cam.

Renk: sarı ve mavi.

Konum: Güney cephenin
doğu köşesinde sadece

kitabeden oluşan pencere, bir adet.

Bezeme: Herhangi bir süsleme kompozisyonuna sahip olmayan örnekte mavi renkli ince bir silmeyle çevrili olup merkezinde sarı renkle “Maşallah” Kitabesi yer almaktadır.

¹⁵² Yapının inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

9. Laleli Camii

Yeri: İstanbul Fatih semtinde

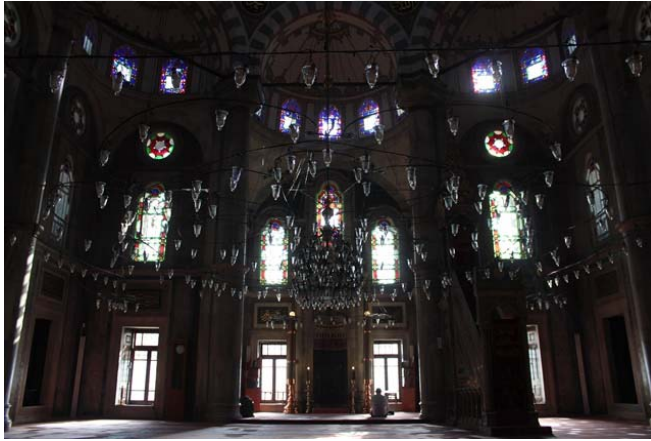
İnşa Tarihi: 1760- 1764

Banisi: III. Mustafa tarafından yaptırılmıştır.

Mimarı: Başmimar Kara Ahmed Ağa tarafından başlanıp Mehmed Tahir Ağa tarafından tamamlanmıştır.¹⁵³

Mimarî Özellikleri: Bir külliye içinde yer alan cami, imaret, çarşı, dükkanlar, çeşmeler, sebil, türbe, medrese, han ve mumhaneden oluşmaktadır. Cami fevkani yapılara örnek olup, sekiz destekli bir kubbe ile örtülüdür. Mihrabı dışa taşkın yarım kubbe ile örtülüdür. Oldukça geniş olan şadırvanlı avluya üç yönden girilmektedir. yapının bir diğer dikkat çeken unsuru taş- tuğla almasıyla ilgili olarak örülmüş duvarlarıdır.

Resim 10. Laleli Camii, Güney iç cephe

¹⁵³ Şişman, Nazife, “Mehmet Tahir Ağa”, **Osmanlı Mimarisinde İz Bırakanlar I**, Afşar Matbaacılık, Ankara, 2015, s. 161-169 ; Kuban, 2010, s. 111 ; Öz, 2005, s.96 ; Tanyeli, Gülsün, “Laleli Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, 1994, s.190-193

Katalog no: 9.1

Tarihi/ Dönemi: 19.yy¹⁵⁴

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dekoratif kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, yeşil ve mavi.

Konum: Güney duvarında mihrabın her iki yanında ikişer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru yeşil renkli bir bordür ile çevrilenmiş bu alanda yuvarlak kemerli renksiz kartuşlar vardır. Bu kartuş aralarında içi dolgulu kırmızı renkli küçük kartuşlar bulunmakla birlikte aralarında mavi renkli üçgen formlu camlar yer almaktadır.

Alınlık kısmı renk olarak iki kısma ayrılmış olup, üst kısımda mavi alt kısımda ise köşelerde mor renkli camlarla sabitlenen kırmızı renkli bir madalyon yer almaktadır.

Merkez, kartuşların iki kata ayırmış olduğu bir düzen görülüyor. Bu düzende alınlık kısmının altına gelen bir bölüm oluşmuşken iç kısmında renksiz camlar kullanılmıştır. Aynı düzen orta kısımda da görülmektedir. Alt kısımdaki kitabelik kısmı da aynı şekilde düzenlenmiş olup boş bırakılmıştır.

¹⁵⁴ Yapının inşası sonrası dönem özelliklerini yansıtmayan, yapılan onarımlar sırasında vitrayların değiştirildiği bu nedenle tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 9.2

Tarihi/ Dönemi: 19.yy¹⁵⁵

Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dekoratif kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, yeşil, mavi

Konum: Güney duvarında mihrabın üst kısmında bir adet.

Bezeme: Bu örnekte süsleme açısından sadelik tercih edilmiş olsa da kırmızı rengin ağırlıklı olarak kullanılması pencereye bir hareketlilik kazandırmıştır. Buna göre Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru yeşil renkli bir bordür ile çevrilenmiş bu alanda yuvarlak kemerli renksiz kartuşlar vardır. Bu kartuş aralarında içi dolgulu kırmızı renkli küçük kartuşlar bulunmakla birlikte aralarında mavi renkli üçgen formlu camlar yer almaktadır.

Alınlık kısmı renk olarak iki kısma ayrılmış olup, üst kısımda mavi alt kısımda ise köşelerde mavi renkli camlarla sabitlenen kırmızı renkli bir madalyon yer almaktadır. Üst kısmında yer alan kitabelikte koyu mavi zemin üzerine kırmızı renkle ‘‘Besmele’’ yazmaktadır.

Merkez, kartuşların iki kata ayırmış olduğu bir düzen görülüyor. Bu düzende alınlık kısmının altında mavi zemin üzerine kırmızı rengin kullanıldığı bir kitabe yer almışken Alt kısımdaki kitabelikte ise ‘‘Allah’ın emirlerine itaat etmek’’ hadisi yer almaktadır.. Orta kısımda renksiz cam kullanılmış olup boş bırakılmıştır.

¹⁵⁵ Yapının inşası sonrası dönem özelliklerini yansıtmayan, yapılan onarımlar sırasında vitrayların değiştirildiği bu nedenle tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 9.3

Tarihi/ Dönemi: 19.yy¹⁵⁶

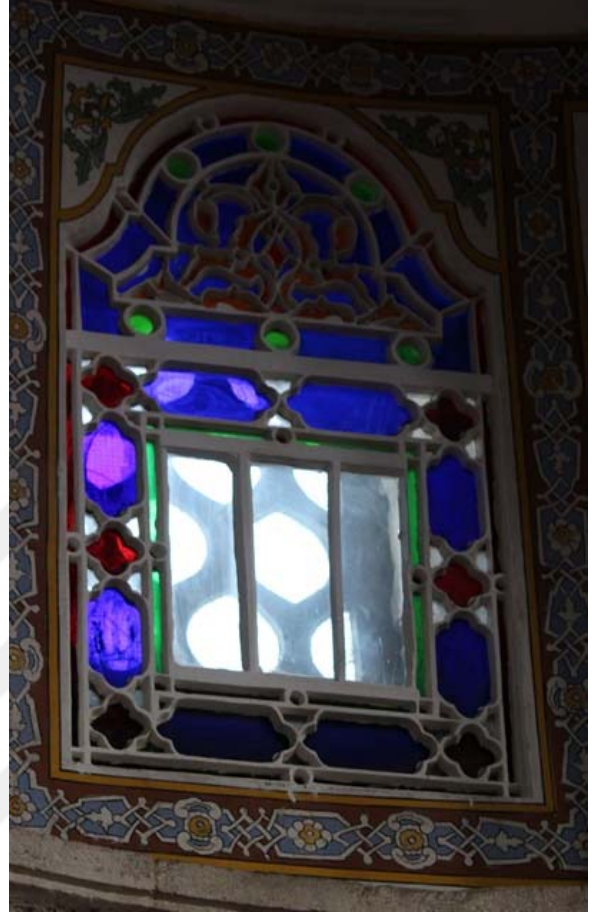
Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dekoratif kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, kırmızı, yeşil.

Konum: Mihrap kubbesinin iç kısmında beş adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordürün merkez ile alınlık kısmında iki ayrı şekilde olduğu görülmektedir. Merkezi çevreleyen bordür yuvarlak kemerli mavi renkli kartuşlarla çevrelenmiş olup, aralarında kırmızı renkli stilize dört yaprak formu süsleme yer almaktadır.

Alınlığı çevreleyen bordürde ise kemeri de kapsayan şebekelere ayrılmış mavi renkli cam kullanılmış olup aralarda yeşil renkli yuvarlak şebekelerle hareketlendirilmiştir.

Alınlık kısmında ½ simetri sahip kırmızı renkli Rumilerin dallanarak yanlara doğru açılması ve ortada bir madalyon oluşturmaları ile biten bir süsleme yer almaktadır.

Merkezde, şebekelerle dikey olarak üç bölüme ayrılmış ve renksiz cam kullanılmış olup süsleme yapılmamıştır.

¹⁵⁶ Yapının inşası sonrası dönem özelliklerini yansıtmayan, yapılan onarımlar sırasında vitrayların değiştirildiği bu nedenle tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 9.4

Tarihi/ Dönemi: 19.yy¹⁵⁷

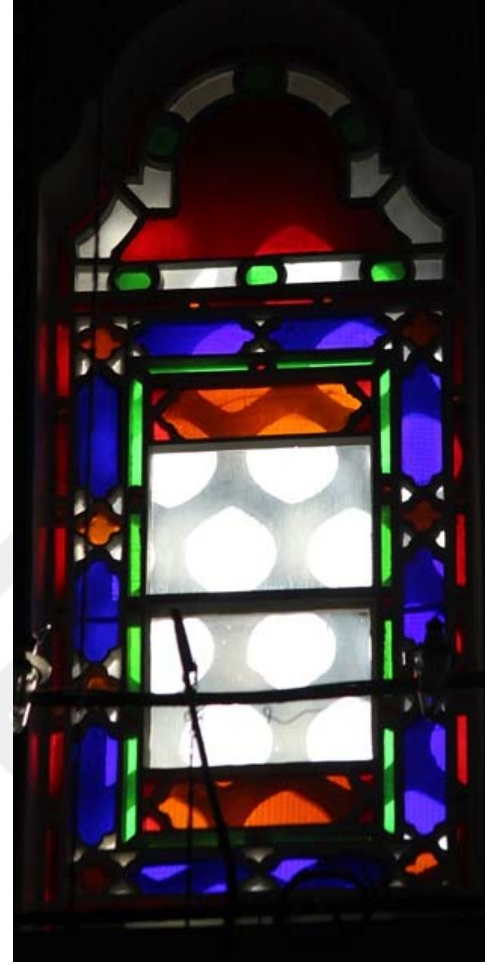
Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dekoratif kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, mavi, yeşil, turuncu.

Konum: Ana kubbe eteğinde 24 adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür iki bölüme ayrılmıştır. Merkezi çevreleyen bordür dış kısımda kırmızı renkli ince bir şerit ile çevrili iken orta kısmında mavi renkli yuvarlak kemerli kartuşlarla çevrelenmiş olup aralarında turuncu renkli stilize dört yapraklı yonca süslemesi yer almaktadır. İç kısımda ise yeşil renkli yine ince şerit yer almaktadır. Alınlığı çevreleyen bordürde ise kemeri de kapsayan, şebekelere ayrılmış renksiz cam kullanılmış olup aralarda yeşil renkli yuvarlak şebekelerle hareketlendirilmiştir.

Alınlık tamamen kırmızı renkli cam kullanılmışken herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir.

Merkez yatay olarak beş bölüme ayrılmış, ilk ve son bölümlerde turuncu renkli cam kullanılmış iken orta kısımlarda renksiz camlar kullanılmıştır.

¹⁵⁷ Yapının inşası sonrası dönem özelliklerini yansıtmayan, yapılan onarımlar sırasında vitrayların değiştirildiği bu nedenle tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 9.5

Tarihi/ Dönemi: 19.yy¹⁵⁸

Pencere Formu: Gül pencere.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, mavi, yeşil.

Konum: Ana kubbe etrafındaki yarımşar kubbeler içerisinde toplam 13 adet.

Bezeme: Yapıdaki ana kubbeyi destekleyen dört yarım kubbe ile doğu ve batı cephede ikişer adet yer alan gül pencerelerin

merkezinde mavi ve renksiz camın kullanıldığı şebekeler, dıştan içe doğru güneş ışığı formunu yansıtmaktadır. Dışa doğru bu bezemeyi kaplayan kırmızı renkli bir ışın daha yer almaktadır. Dış kenarlarında ise yeşil ve renksiz camlarla yarım daire şeklinde devam edip, süslemeyi tamamlanmıştır.

¹⁵⁸ Yapının inşası sonrası dönem özelliklerini yansıtmayan, yapılan onarımlar sırasında vitrayların değiştirildiği bu nedenle tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 9.6

Tarihi/ Dönemi: 19.yy¹⁵⁹

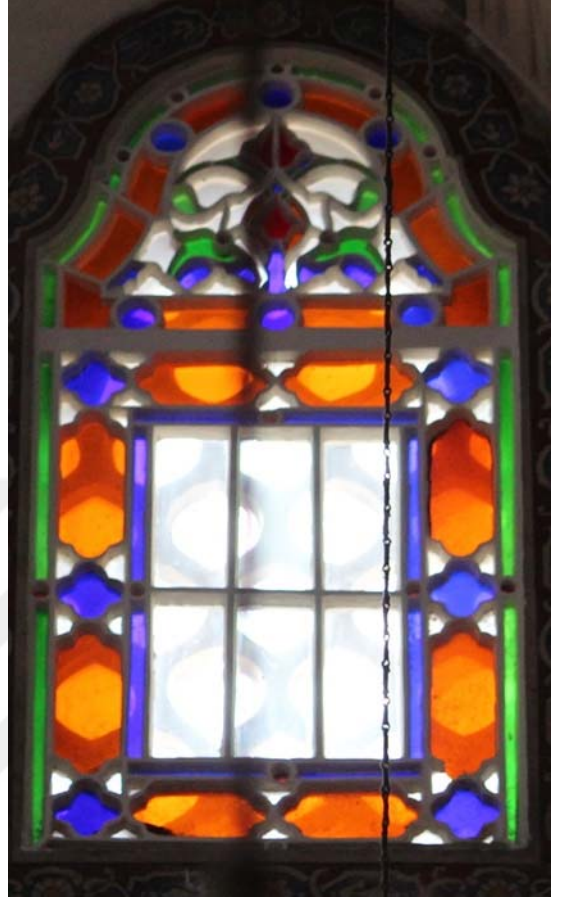
Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dekoratif kemer.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Turuncu, mavi, yeşil, kırmızı.

Konum: Doğu ve batı cephelerde ana kemer içerisinde ikişer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür iki bölüme ayrılmıştır. Merkezi çevreleyen bordür dış kısımda yeşil renkli ince bir şeritle çevrili iken orta kısımda turuncu renkli yuvarlak kemerli kartuşlarla çevrelenmiş olup aralarında mor renkli stilize dört yapraklı yonca süslemesi yer almaktadır. İç kısımda ise mor renkli ince bir şerit bordürü tamamlamaktadır. Alınlık kısmında da yine aynı renkler kullanılmış, Turuncu renkli kalın kartuşun aralarında yuvarlak mor renkli bezemeyle hareketlendirilmiştir.

Alınlık kısmında ½ simetri sahip olup ortada kırmızı renkli üst üste gelecek şekilde konumlanan iki palmet ve palmetlerin her iki yanından aşağıya doğru kıvrılan yeşil renkli rumiler yer almaktadır.

Merkez dikey ve yatay şebekelerle bölümlere ayrılmış ancak herhangi bir süsleme yapılmamıştır.

¹⁵⁹ Yapının inşası sonrası dönem özelliklerini yansıtmayan, yapılan onarımlar sırasında vitrayların değiştirildiği bu nedenle tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 9.7

Tarihi/ Dönemi: 19.yy¹⁶⁰

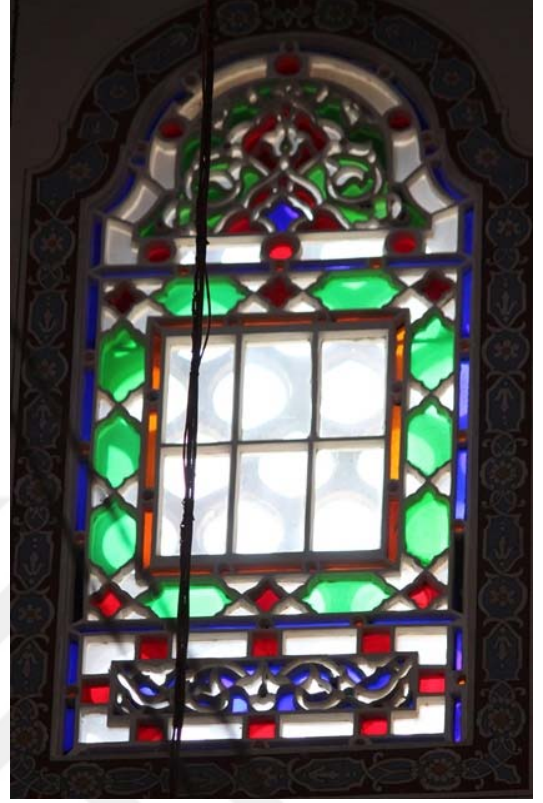
Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, dekoratif kemer.

Malzeme: alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, yeşil, mavi, turuncu.

Konum: Doğu ve batı cephelerde ana kemer içerisinde birer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık, kitabelik ve merkez olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru bordür iki bölüme ayrılmıştır. Merkezi çevreleyen bordür dış kısımda mavi renkli ince bir şerit yer alırken orta kısımda yeşil renkli yuvarlak kemerli kartuşlar yer almaktadır. Alt ve üst kısımlarda kırmızı renkli madalyonlar yer almaktadır.

Alınlık kısmında ½ simetri sahip olup ortada kırmızı renkli üst üste gelecek şekilde konumlanan iki palmet ve palmetlerin her iki yanından aşağıya doğru kıvrılan yeşil renkli rumiler yer almaktadır.

Merkez dikey ve yatay şebekelerle bölümlere ayrılmış ancak herhangi bir süsleme yapılmamıştır.

¹⁶⁰ Yapının inşası sonrası dönem özelliklerini yansıtmayan, yapılan onarımlar sırasında vitrayların değiştirildiği bu nedenle tarafımızca bir tarihlendirme yapılmıştır.

10. Fatih Camii

Yeri: İstanbul Fatih semtinde yer almaktadır.¹⁶¹

İnşa Tarihi: İlk inşası 1463- 1470 son inşası 1767- 1771¹⁶²

Banisi: İlk inşasında Fatih Sultan Mehmed, son inşasını III. Mustafa yaptırmıştır.¹⁶³

Mimarı: İlk inş mimarı Atik Sinan, son inşası Mehmet Tahir Ağa tarafından yapılmıştır.¹⁶⁴

Mimari Özellikleri: Fatih Külliyesi ilk inşasından beri birçok deprem nedeniyle büyük zararlar görmüştür. Farklı zamanlarda yapılan onarımlarla ayakta tutulan Camii 1766 yılındaki depremle yıkılmıştır.¹⁶⁵ Günümüze ulaşan ikinci cami ilk inşa edilen yapıya göre farklı bir plan uygulanmıştır. Cami kare plan üzerinde dört yarım kubbe ile desteklenmiş bir tam kubbe ile örtülüdür. Harimin dört köşesi de küçük birer kubbe ile örtülmüştür. Kuzeyde dört yönden revaklı ortasında şadırvanı olan bir avlu yer almaktadır.¹⁶⁶ Avluya üç yönden giriş mevcuttur. Fatih Camisi klasik mimari üslubuna benzemekle birlikte dönemin barok üslubunu yansıtan özelliklere de sahiptir.

¹⁶¹ Yapının topografyası ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: Cantay Gönül, "Tarihi Topografyada Fatih Camii ve Bağlı Yapılaşmasının Değerlendirilmesi", **Vakıf Restorasyon Yıllığı 2013**, Sayı 7, s. 8-14

¹⁶² Yapının inşa ve onarımları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Köse Fatih, "Arşiv Belgelerine Göre Fatih Camiinin İnşası ve Onarımları", **Vakıf Restorasyon Yıllığı 2013**, Sayı 7, s.86- 94

¹⁶³ Öz, 2005, s.57

¹⁶⁴ Şişman, 2015, s. 167-168

¹⁶⁵ İlk mimarinin yapısal sorunları ile ilgili bkz.: Çelik Tuncer - Yıldırım Sercan Özgencil, "İstanbul Fatih Külliyesi Binalarında Yapısal Sorunlar ve Nedenleri", **Beykent University Journal of Science and Engineering Volume 5**, 2012, s.

¹⁶⁶ Yapının mimari özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Eyice Semavi, "Fatih Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, 1993, s.265-270

Katalog No: 10.1

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁶⁷

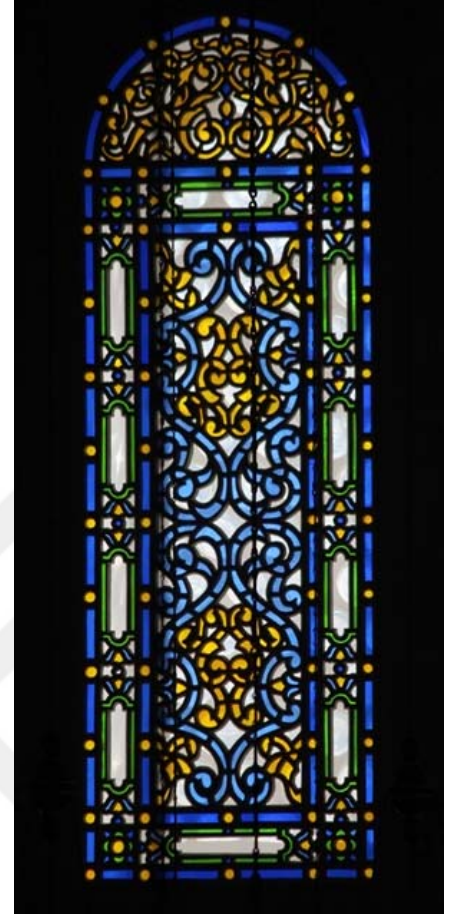
Pencere Formu: Dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke ve renkli cam.

Renk: Mavi, yeşil ve sarı.

Konumu: Mihrap duvarının doğu ve batı yönünde ikişer adet yer almaktadır.

Bezeme: Penceredeki bezeme kompozisyonu ortaya koyan şebeke alçıdan yapılmıştır. Kompozisyon bordür, alınlık ve merkez olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru, dört bir yandan dikdörtgen bir bordür ile çevrelenmiş bu alanda yeşil renkli, yuvarlak kemerli kartuşlar vardır. Kartuşların her bir ucunda yeşil yapraklı, sarı goncalı stilize birer palmet bulunmakla birlikte, süslemenin kendini tekrar ederek dört bir yandan bordürü doldurduğu görülmektedir. Bordürün dört köşesinde ise yeşil renkli dört yapraklı ortası sarı birer çiçek motifi yer almaktadır. Bordür, mavi çizgi ve sarı noktalar şeklinde belirtilmiştir.

$\frac{1}{2}$ simetri düzenlemeli alınlık kısmının, , alt bölümü volüüdlü, stilize vazo görünümlü iki yana saçılmış rumilerle doldurulmuştur. Vazonun ortasındaki zincir sarı ve mavi renklerle belirginleştirilmiştir. Vazodan iki yana açılan bitkisel bezemelerde sadece sarı renk kullanılmıştır.

$\frac{1}{2}$ düzendeki merkezde, bir ucu volüüdlü diğer ucu ise rumilerle sonlandırılmış iki adet mavi renkli madalyon dikkati çeker. Bu iri madalyonlar merkezde, sarı renkli daha küçük madalyonlarla bezenmiştir.

¹⁶⁷ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 10.2

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁶⁸

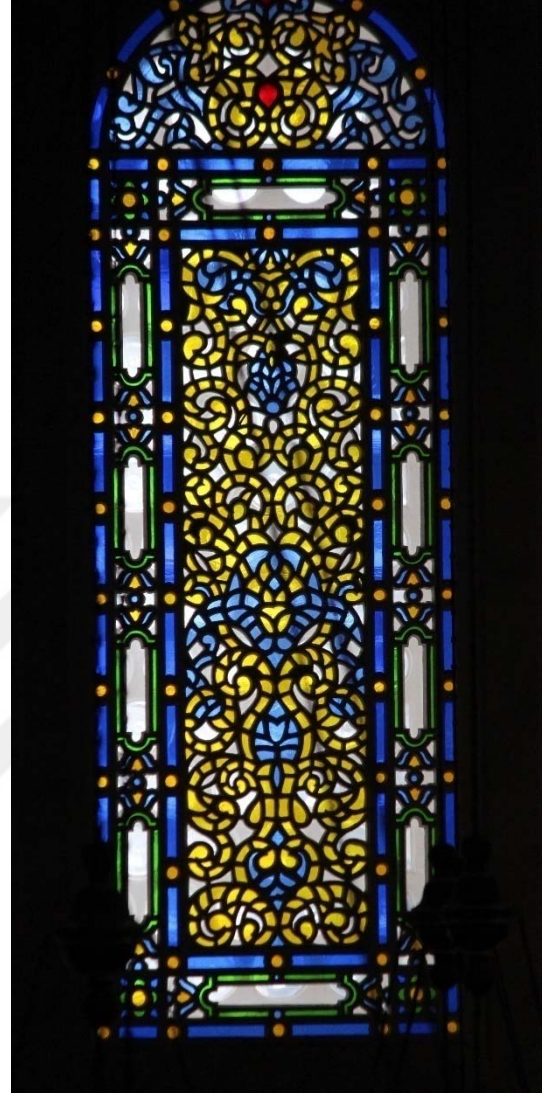
Pencere Formu: Dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke ve renkli cam.

Renk: Mavi, yeşil, sarı ve kırmızı.

Konumu: İkinci sıra, mihrabın her iki yanında birer adet.

Bezeme: Kompozisyon bordür, alınlık ve merkezden oluşmaktadır. Dıştan içe doğru, dört bir yandan dikdörtgen bir bordür ile çevrelenmiş bu alanda yeşil renkli, yuvarlak kemerli kartuşlar vardır. Kartuşların her bir ucunda yeşil yapraklı, sarı goncalı stilize birer palmet bulunmakla birlikte, süslemenin kendini tekrar ederek dört bir yandan bordürü doldurduğu görülmektedir. Bordürün dört köşesinde ise yeşil renkli dört yapraklı ortası sarı birer çiçek motifi yer almaktadır. Bordür, mavi çizgi ve sarı noktalar şeklinde belirtilmiştir.

Alınlıkta $\frac{1}{2}$ simetriye sahip, sarı renkli orta kısımda alttan volütle başlayan bir vazo yer almaktadır. Vazonun ağız kenarları iki yana rumi motifleriyle açılmıştır. Merkezi kırmızı renk ile belirginleştirilen vazodan mavi renkli bir bitkisel süsleme çıkmaktadır. Alınlıkta vazonun iki yanındaki boşluklar mavi renkli rumilerle bezenmiştir.

$\frac{1}{2}$ simetrik düzene sahip merkezde dik eksenle üst üste yerleştirilmiş farklı formlarda, içleri mavi camlarla doldurulmuş vazo motifleri vardır. Vazoların

¹⁶⁸ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

kenarlarından öne doğru yine sarı renkli kıvrım dallı Rumiler açılmaktadır. En altta volüdle başlayan kompozisyon en üstte aşağı yönlü kıvrımlı Rumilerle sonlandırılmıştır.

Katalog No: 10.3

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁶⁹

Pencere Formu: Dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

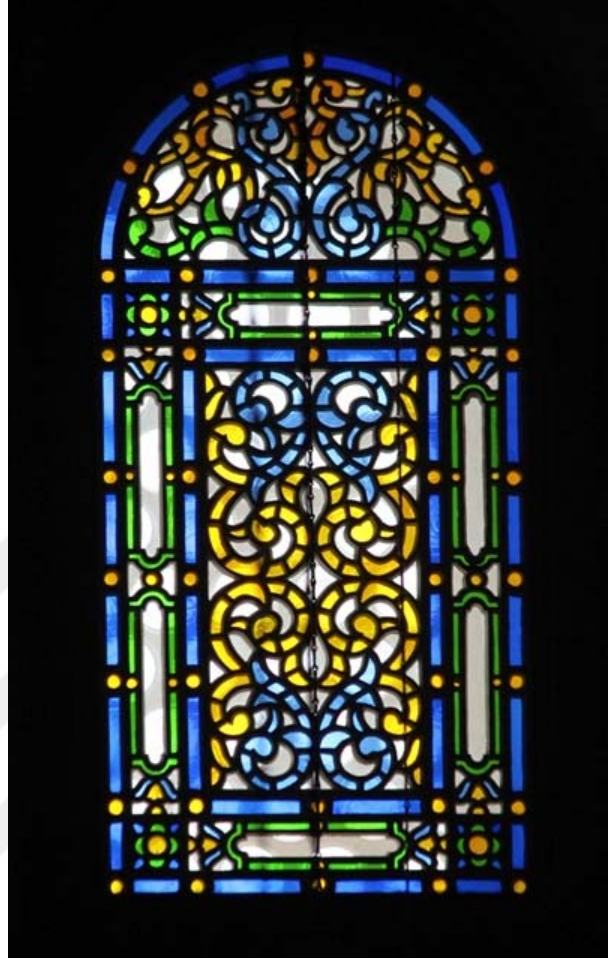
Malzeme: Alçı şebeke ve renkli cam.

Renk: Mavi, sarı ve yeşil.

Konumu: üçüncü kat, mihrabın güneydoğu köşesindeki ikiz pencereler.

Bezeme: Form olarak daha basık bir dikdörtgen şemasına sahip pencerede bordür, alınlık ve merkezden oluşan bir düzen vardır.

Dıştan içe doğru bakıldığında kalın bir bordür ile çevrelenen alanda yeşil renkli, yuvarlak kemerli, dikdörtgen kartuş benzeri geometrik bir süsleme vardır. Kenarlarda ikişer

alt ve üst kısmında birer tane bulunan bu süsleme sarı birer nokta ile birleştirilmiştir. Sadece dört köşede yeşil ve sarı tomurcuk olan birer palmetle noktalanmıştır. Bordür'ün bir köşesinde yine yeşil renkli dört yapraklı stilize çiçek bezemesi bulunmaktadır.

Alınlık, yine ayrı bir kartuş içine alınmış olup süslemede ½ simetri kullanılmıştır. Orta kısımda başlayan mavi renkli bir valüdün 's' kıvrımlarıyla yukarıya çıktığı görülüyor. Orta ve üst kısmında stilize rumi yapraklarını da görmek mümkündür. Yine alt kısımda volüden çıkan yeşil renkli bir sarmaşık, alınlığın köşe kısımlarında yer alır. Köşeliklerde ise sarı renkli Rumilerin kıvrılarak alanı doldurduğu görülüyor. Üst kısımda volüdün ortasında kalan alanda sarı renkli kıvrım dalların, yine sarı renkli bir madalyon ile ana süslemeye bağlandığı görülüyor.

¹⁶⁹ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Merkez, $\frac{1}{4}$ simetriye sahip olup sarı ve mavi rengin kullanıldığı görülüyor. Ortada mavi renkli bir volüd ile başlayıp rumi yapraklarıyla devam eden bezeme, sarı renkli kıvrım dallarla son bulmaktadır.

Katalog No: 10.4

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁷⁰

Pencere Formu: Uzun dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Mavi, yeşil, sarı ve kırmızı

Konumu: Üçüncü kat, mihrabın hemen üstünde, orta pencerenin her iki yanında birer tane.

Bezeme: Bu pencerede alınlık kısmı olmamakla birlikte bordürün, tek parça şeklinde pencereyi sardığı görülüyor. Yeşil renkli kartuşun kendini tekrar etmesi ve kırmızı renkli noktalarla birbirine bağlanmasıyla zincirvari bir görünüme sahip olmuştur. Bordür'ün tepe kısmında ise kırmızı tomurcuklu, yeşil renkli dört yapraklı bir çiçekle taşlanmıştır. Alt kısımdaki köşelerde aynı şekildeki birer çiçekle bordür tamamlanmıştır.

Merkez, alınlığın olmaması merkezdeki süslemenin yukarıya doğru uzanan ve tek paçadan oluşan bir süslemeyi meydana getirmiştir. $\frac{1}{2}$ simetriye sahip bu alanda mavi ve sarı kıvrım dalların birbirlerine dolanarak yukarıya doğru yükseldiği görülüyor. Alt kısım, ortanın biraz üstündeki kısım ve üst kısımda birbirinin eşi olan kırmızı tomurcuklu yeşil stilize birer palmet yer almaktadır. Merkezin orta kısmında ise beş katmandan oluşan süsleme, alttan üste doğru yeşil, sarı, mavi ve ortada kırmızı tomurcuklarıyla oldukça renkli bir kompozisyona sahiptir.

¹⁷⁰ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 10.5

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁷¹

Pencere Formu: Dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, mavi, yeşil ve sarı.

Konumu: Üçüncü kat, mihrabın üstünde.

Bezeme: Konumu nedeniyle önceki pencere formlarında daha büyük olan bu örnekte bezeme anlayışı da yoğun olarak kullanılmıştır. Bordür, alınlık ve merkezden oluşan bir bezeme anlayışı vardır.

Bordür'e baktığımızda yine yeşil kartuşların peş peşe dizilimi ile oluşan bir düzen hakim iken kartuşlar arasında yer alan mavi palmetlerin kırmızı tomurcuklarıyla bir renk kontrastı yarattığı görülüyor. Özellikle bordürde iç ve dış çerçeveyi oluşturan şeritlerin mavi renkli camlarla

hareketlendirilmesinin yanı sıra kırmızı noktalarla da bu kontrastın devam ettiği görülüyor. Bordür'ün her dört köşesinde ve alınlığın ortasında yer alan bordür kısmında kırmızı ve yeşil yapraklı birer çiçek yer almaktadır.

Alınlığın orta kısmında yuvarlak kırmızı bir şeritle çevrelenmiş madalyon içinde bir kitabe bulunuyor. Sarı renkle "Allah" yazmaktadır. Madalyonun etrafı yeşil sarmaşıklarla sarılmış olup her iki yanında sarı renkli dikenli bir sarmalın içe doğru kıvrılarak bir volütle son bulduğu görülüyor.

¹⁷¹ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Merkez, $\frac{1}{2}$ simetriye sahip olup koyu mat bir zemin üzerinde orta kısımda alttan üstte doğru, farklı formlarda beş katlı mavi, yeşil ve sarı renklerinden oluşan bir palmet dizimi görülmektedir. Her bir palmetten ortaya çıkan sarmaşıklar kıvrılarak rumilere dönüşmekte ve alt merkezden çıkan sarı renkli sarmaşığa dolanarak yükselmeleri ile birbirlerine karışmalarıyla yoğun bir sarmaşık bezeme programı ortaya çıkmaktadır. Orta kısımda yer alan kırmızı renkli madalyonlar süslemeyi ikiye ayırmış gibi bir izlenim vermektedir. Kitabelik kısmında ise sarı renkle “ La İlahe İllallah Muhammeden Resulullah” yazmaktadır.

Katalog No: 10.6

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁷²

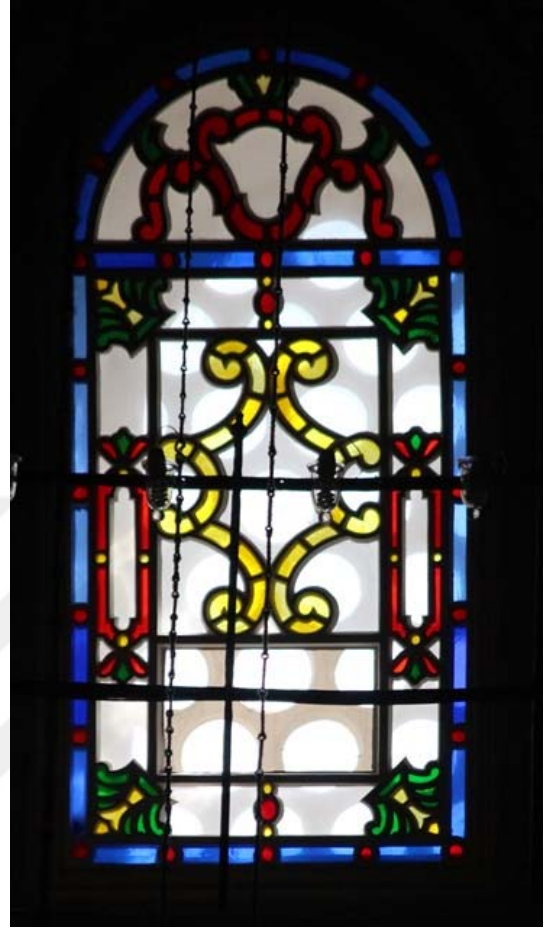
Pencere Formu: Dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, mavi yeşil ve sarı.

Konumu: Dördüncü kat, mihrabın her iki yanındaki yarım kubbelerin içindeki beşer adet pencere.

Bezeme: ½ simetriye sahip süsleme programı bordür, alınlık ve merkezden oluşmakla birlikte bu örnekte bordürün sadece dışta ince mavi renkli cam kullanılan ve aralarına kırmızı birer nokta ile zincir görünümü oluşturulan kontürle belirginleştirildiği görülüyor. Ancak iç kısımda bu kontör kullanılmamış sadece

ince bir şebekeyle merkezden ayrılmıştır. Bordür içinde her iki yana gelecek şekilde yuvarlak kemerli dikdörtgen kırmızı renkli birer kartuş yerleştirilmiş, bunların uçlarında birer kırmızı stilize palmet yer almıştır. Bordürün dört köşesinde ortası sarı, yeşil renkli birer yaprak formları görülmektedir.

Alınlık, oldukça stilize bir süslemeye sahip olup kırmızı renkli ortada bir madalyon oluşturacak şekilde bir araya gelen kıvrımların iki yana doğru kıvrılarak birer koldan oluşmasıyla meydana gelen bir süslemeye sahiptir. Bu kollar üzerinde yer alan yeşil renkli birer rumi ile tepe kısmında stilize yeşil bir palmet ile süsleme son bulmaktadır.

Merkez, kitabelik kısmı olmasına rağmen boş bırakılmıştır. Üst kısmında yer alan süsleme ise sarı renkli olup sırt sırta vermiş ‘s’ ve ‘c’ kıvrımlarının oluşturduğu bir süsleme yer almaktadır.

¹⁷² Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 10.7

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁷³

Pencere Formu: Dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam

Renk: Mavi, sarı ve yeşil

Konumu: Dördüncü kat, mihrabın iki üstündeki merkez pencerenin her iki yanında.

Bezeme: ½ simetriye sahip, üç bölüm halinde süslemeyi görmekteyiz. Bordür bu sefer iç ve dıştan mavi renkli kontürlerle çerçeve içine alınmış olup içerisinde, her iki yanında ikişer alt ve üst kısmında birer yuvarlak kemerli yeşil renkli kontörler yer almaktadır. Kontürlerin her iki ucunda da birer stilize yeşil renkli birer palmet yer almaktadır. Bordür köşelerinde yine yeşil renkli birer çiçek bezemesi bulunmaktadır.

Alınlık, sarı renkli iki volüdün içten dışa doğru kıvrılarak, uç kısımları merkezde birleşir. Üstüne gelecek şekilde yeşil renkli kıvrım dalların üstten ve yandan devam ederek birleşmeleri sonucu madalyon görünümlü bir süsleme ortaya çıkmaktadır.

Merkez, yine ½ simetriye sahip olup sarı renkli iki volüdün sırt sırta gelecek şekilde kıvrılmalarıyla kum saati formuna benzer bir bezeme görülmektedir. Alt kısımda bu süslemenin yarısı görülmekle birlikte süslemeyle iç içe geçmiş renksiz camlarla doldurulmuş şebekeleri de görmek mümkündür.

¹⁷³ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 10.8

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁷⁴

Pencere Formu: Dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam

Renk: Mavi, sarı ve yeşil.

Konum: Dördüncü kat, mihrabın iki kat üstündeki merkez pencere.

Bezeme: Mavi rengin ağırlıklı olduğu bu pencerede bordürdeki kontürlerin yine yeşil renkli oldukları görülüyor. Yan şeritte dörder adet bulunurken alt ve üst şeritlerde ikişer adet kontür yer almaktadır.

Alınlık, tepe noktasında bordür içinde bir adet sarı tomurcuklu mavi yapraklı çiçek bezemesi görülüyor. Alınlığın içinde sarı renkli kıvrım dalların aralarda Rumilerin çıkmasıyla hareketlenmiş, her iki tarafa doğru

kıvrıldığı görülüyor. Mavi renkli kıvrım dalları ise ortada sanki bir vazı görünümü rahatmışçasına bir algı oluşturmuştur. Alt taraftan her iki yöne doğru kıvrılarak bezemeyi sonlandırmıştır.

Merkez, $\frac{1}{4}$ simetriye sahip olup sarı renkli kıvrım dalların ortada birleşerek kum saati görünümü elde etmiş olup alt ve üst kısımlarda dallar her iki yana kıvrılarak rumi formunu almıştır. Mavi renkli Rumiler ise yanlardan içe doğru kıvrılarak ortadaki süslemeyi kuşatmıştır.

¹⁷⁴ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

Katalog No: 10.9

Tarihi/ Dönemi: 18.yy¹⁷⁵

Pencere Formu: Dikdörtgen, yuvarlak kemerli.

Malzeme: Alçı şebeke, renkli cam.

Renk: Kırmızı, sarı, mavi ve yeşil.

Konum: Mihrap duvarı üzerinde yer alan yarım kubbedeki on adet pencere.

Bezeme: ½ simetriye sahip süsleme programı bordür, alınlık ve merkezden oluşmakla birlikte bu örnekte bordürün sadece dışta ince mavi renkli cam kullanılan ve aralarına kırmızı birer nokta ile zincir görünümü oluşturulan kontürle belirginleştirildiği görülüyor. Ancak iç kısımda bu kontör kullanılmamış sadece ince bir şebekeyle merkezden ayrılmıştır. Bordür içinde her

iki yana gelecek şekilde yuvarlak kemerli dikdörtgen kırmızı renkli birer kartuş yerleştirilmiş, bunların uçlarında birer kırmızı stilize palmet yer almıştır. Bordürün dört köşesinde ortası sarı, yeşil renkli birer yaprak formları görülmektedir.

Alınlık, oldukça stilize bir süslemeye sahip olup kırmızı renkli ortada bir madalyon oluşturacak şekilde bir araya gelen kıvrımların iki yana doğru kıvrılarak birer koldan oluşmasıyla meydana gelen bir süslemeye sahiptir. Bu kollar üzerinde yer alan yeşil renkli birer rumi ile tepe kısmında stilize yeşil bir palmet ile süsleme son bulmaktadır.

Merkez, kitabelik kısmı olmamakla birlikte orta kısmında yer alan süsleme sarı renkli olup sırt sırta vermiş ‘s’ ve ‘c’ kıvrımlarının oluşturduğu bir süsleme yer almaktadır.

¹⁷⁵ Yapının ikinci inşasıyla beraber vitrayların eş zamanlı olarak yapıya yerleştirildiği tarafımızca yapının inşasına göre bir tarihlendirme yapılmıştır.

3. KARŞILAŞTIRMA ve DEĞERLENDİRME

3.1. Vitrayın Kullanıldığı Cepheler

İstanbul Selatin camilerinin iç cepheleri güney, doğu, batı, kuzey cepheleri ile ana kubbe ve yan kubbe eteklerinde vitray kullanılmıştır.

3.1.1. Güney Cephe

Bu katalogda ele aldığımız yapıların hepsinde güney cephe en süslü ve yoğun kompozisyonlara sahip cephe olmuştur. Aynı zamanda mihrap cephesi olan güney cephede pencere sistemi, kademeli olarak yükselmekte ve her kademede farklı tipte vitray yer almaktadır. Eyüp Sultan Camii (1458-1459), Yavuz Sultan Selim Camii (1522), Şehzade Camii (1543-1548), Süleymaniye Camii (1550-1557), Atik Valide Camii (1570-1579), Üsküdar Çinili Camii (1640), Üsküdar Yeni Valide Camii (1708-1710), Nur-u Osmaniye Camii (1748-1755), Laleli Camii (1760-1763) ve Fatih Camii (1766) yapılarında birinci kat pencereler dikey dikdörtgen, düz atkı taşlı, renksiz pencerelerden oluşmaktadır. Vitray kullanımı ikinci kat pencerelerden başlayıp her katta farklı vitray tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci kat pencerelerde soldan sağa doğru “A” tipi olarak başlayıp devam eden bir sistem kullandık. Bu sisteme göre mihrap duvarı baz alınıp, kataloglara ayrılmış, güney cepheden sonra ana kubbe ile devam edilmiş doğu, batı ve kuzey cephelerle son bulmuştur.

Güney cephelerde genellikle diğer cephelere nazaran daha fazla vitray tipinin görüldüğünü söyleyebiliriz. Yapılardaki en hareketli cephe olmasının etkisiyle de Şehzade Camii (1543-1548) ve Süleymaniye Camii (1550-1557) gibi örneklerde pencereler oldukça sade tutulmuşken, güney cephelerde bir o kadar yoğun bir vitray kullanımı görmekteyiz. Özellikle Süleymaniye Camii (1550-1557) sadece beş tip vitray örneğine sahip olmasına rağmen ele aldığımız yapılar içerisinde en yoğun bezeme programına sahip yapı olmuştur. Şehzade Camii (1543-1548) ise benzer bir pencere düzenine sahip olmasına karşın daha sade bir bezemeye sahiptir.

Yavuz Sultan Selim Camii (1522), Şehzade Camii (1543-1548), Süleymaniye Camii (1550-1557), Üsküdar Çinili Camii (1640), Üsküdar Yeni Valide Camii (1708-1710) yapıları mihrap duvarı dışı taşkın olmayan, güney cephelerinde vitray kullanılan yapılardır. Örtü sistemleri kubbe olup Şehzade Camii (1543-1548), Süleymaniye Camii

(1550-1557), Üsküdar Yeni Valide Camii (1708-1710) yapılarının kubbe eteklerinde vitraylı pencere kullanılmıştır.

Yavuz Sultan Selim Camii (1522) ve Üsküdar Çinili Camii (1640)'nde mihrap duvarında iki katlı pencere sistemi görülürken, Şehzade Camii (1543-1548) ve Süleymaniye Camii (1550-1557)'de dört katlı pencere sistemi bulunmaktadır. Üsküdar Yeni Valide Camii (1708-1710) ise kubbe hariç beş katlı pencere sistemi yer almaktadır. Ayrıca Yavuz Sultan Camii (1522)'de güney cephenin doğu köşesinde her iki kat arasında yer alan düz atkı taşlı bir pencere açıklığı daha vardır. Ancak kapalı tutulmaktadır.

Tüm yapılarda birinci kat pencereleri düz atkı taşlı dikdörtgen, renksiz camlardan oluşmaktadır. Vitray kullanımı ikinci kat pencereleriyle kullanılmıştır. Buna göre Şehzade Camii (1543-1548), Süleymaniye Camii (1550-1557) ve Üsküdar Yeni Valide Camii (1708-1710) yapılarında ikinci kat pencereleri mihrabın yer iki yanından başlamaktadır. Ayrıca Üsküdar Yeni Valide Camii'nde ikinci kat pencereleri yarım daire birer gül pencere şeklindedir. Yavuz Sultan Selim Camii (1522) ve Üsküdar Çinili Camii (1640) ise mihrabın üstünden devam etmektedir. Şehzade Camii (1543-1548)'de her iki yanda ikişer adet aynı tip pencere bulunmaktadır. Süleymaniye Camii (1550-1557)'de her iki yanda iki farklı tipte ikişer adet pencere görülmektedir. Üsküdar Yeni Valide Camii (1708-1710) ise her iki yanda birer adet pencere yer almaktadır. Yavuz Sultan Selim Camii (1522)'de mihrabın üst kısmında her iki yanda iki farklı tipte ikişer pencere yer alırken, mihrabın üstünde daha büyük ve diğer pencerelere göre daha yukarıda, bir adet pencere daha bulunmaktadır. Üsküdar Çinili Camii (1640) ise mihrabın üstünden başlayan ortadaki farklı tipte ve daha büyük olan üç adet pencere görülmektedir. 3. kat pencerelerinde Şehzade Camii (1543-1548), Süleymaniye Camii (1550-1557)'de tip olarak farklı olsalar da pencere düzenleri benzerdir. Buna göre ortadaki pencere farklı tipte ve daha büyük olan, bir üçlü pencere düzeni vardır. Mihrabın hemen üstünde yer alan bu üçlü pencerenin her iki yanında birer adet gül pencere de bulunmaktadır. Üsküdar Yeni Valide Camii (1708-1710) ise mihrabın her iki yanında birer pencere yer almaktadır. Yavuz Sultan Selim Camii (1522) ve Üsküdar Çinili Camii (1640)'de ise sadece iki kat pencere düzeni vardır. 4. Kat pencerelerde Şehzade Camii (1543-1548), Süleymaniye Camii (1550-1557)'de ortada kemer içinde

iki farklı tipte üçlü pencere yer alırken, her iki yandaki tromplar içinde Şehzade Camii'nde üç adet, Süleymaniye Camii'nde beş adet pencere görülmektedir. Üsküdar Yeni Valide Camii (1708-1710)'de mihrabın üst kısmında iki farklı tipte üçlü pencere yer alırken, her iki yanda bir kemer içinde aynı düzende iki farklı tipte üçlü pencere bulunmaktadır. 5. Kat sadece Üsküdar Yeni Valide Camii'nde bulunmakta ve orta kısımda bir kemer içinde üçlü pencere ile her iki yanda birer tromp içinde üçer adet pencere yer almaktadır.

3.1.1.1. Mihrap Duvarı Dışa Taşkın Olan Yapılar

Güney cephelerde bazı örneklerde mihrap duvarı dışa taşkındır. Bu örneklerin örtü sistemleri kubbe olup, kubbe eteklerinde vitray kullanıldığı görülmektedir. Eyüp Sultan Camii (1458-1459), Laleli Camii (1760-1763) ve Nur-u Osmaniye Camii (1800) yapılarında beşerli pencere düzeni varken Atik Valide Camii (1570-1579)'de dörtlü pencere sistemi vardır. Fatih Camii (1766)'de ise dokuzlu pencere sistemi görülürken incelenen yapılar arasında mihrap duvarını örten, en fazla pencereye sahip yarım kubbe olduğu görülmüştür. Atik Valide Camii (1570-1579), Laleli Camii (1760-1763) ve Nur-u Osmaniye Camii (1800)'de ana kubbe hariç mihrap duvarında toplamda üç kat pencere sistemine sahiptir. Eyüp Sultan Camii (1458-1459) toplamda dört kat pencere sistemine sahipken Fatih Camii (1766)'de pencere sistemi beş kattır.

Birinci katların düz atkı taşlı dikdörtgen, renksiz pencerelerden oluşuklarını daha önce belirtmiştik. Buna göre vitraylı pencereler, ele aldığımız tüm yapılarda ikinci kattan başlamaktadır. Atik Valide Camii (1570-1579), Laleli Camii (1760-1763) ve Nur-u Osmaniye Camii (1800) yapılarında ikinci kat pencerelerin mihrabın üst kısmından başladığını görüyoruz. Eyüp Sultan Camii (1458-1459)'de ikinci kat mihrabın tepelik kısmından başlarken, Fatih Camii (1766)'de ise mihrabın her iki yanından başlamaktadır.

Mihrap duvarı nişinde 2. kat pencere düzeninde Eyüp Sultan Camii (1458-1459) ve Fatih Camii (1766)'de ikiz pencereler varken, Atik Valide Camii (1570-1579), Laleli Camii (1760-1763) ve Nur-u Osmaniye Camii (1800)'lerinde üçüz pencereler vardır. 3. kat pencerelerinde Eyüp Sultan Camii (1458-1459) ve Fatih Camii (1766)'de üçüz pencere sistemi görülmektedir. 4. Katta ise sadece Fatih Camii (1766)'inde üçüz pencere bulunmaktadır. Fatih Camii'nin mihrap duvarı dışa taşkın olmayıp, harimi dört

yönden genişleten yarım kubbe içinde, her iki yanda tromplarla ve onları destekleyen sütunlarla ayrılan bir bölümdür. Güney cephede destek kemerlerine kadar olan kısım mihrap duvarı görevi görmektedir. Bu nedenle diğer yapılara nazaran mihrap duvarı daha geniş ve daha çok pencere bulunmaktadır. Buna göre her katta yer alan pencerelerin her iki yanında birer ikiz pencere daha yer almaktadır.

3.1.2. Doğu Cephe

Bu cephelerdeki vitray kullanımına bakılacak olunursa Eyüp Sultan Camii (1458-1459)'de kubbe hariç üç kat pencere mevcuttur. İlk kat düz atkı taşlı dikdörtgen renksiz camlı pencereler vardır. İkinci katta üç farklı kemer içinde ortada üçlü pencereler, her iki yanda ise ikiz pencereler yer almaktadır. Üçlü pencerelerin ortasındaki örnek büyük ve farklı tiptedir. Üçüncü katta iki tonoz ve yarım kubbede toplam on bir adet pencere bulunmaktadır. Cephenin köşe kubbelerinde de iki farklı tipte toplan sekiz adet pencere vardır.

Yavuz Sultan Selim Camii (1522)'de kubbe hariç tek sıra pencere vardır. Ortadaki yarım boy yukarıda olan üç farklı tipte beş adet pencere bulunmaktadır.

Şehzade Camii (1543-1548) Güney cephe dışında vitray kullanımı sadece doğu ve batı cephelerinin üçüncü katında, kemer içindeki üçlü pencerelerdir. Sadece merkezin üst kısmında kullanılmıştır.

Süleymaniye Camii (1550-1557)'de doğu cephenin güneydoğu köşesinde ortadaki büyük olacak şekilde üçlü pencere vardır. Yapıda başka vitray yoktur.

Üsküdar Çinili Camii (1640)'de cephede tek kat pencere düzeni vardır. Üçlü pencerede ortadaki büyük ve farklıdır.

Üsküdar Yeni Valide Camii (1708-1710)'de ana kubbe hariç dört kat pencere vardır. İlk kat düzdür. İkinci katta dört adet yarım daire formunda, genelde şebekelerle hareketlendirilmiş olup vitray ince bir şerit halinde kullanılmıştır. Üçüncü katta üç kemer içinde ortadaki büyük ve farklı olacak şekilde üçlü pencereler yer almaktadır. Dördüncü katta iki tromp içinde üçlü pencere vardır.

Nur-u Osmaniye Camii (1800)'de kubbe hariç altı kat pencere düzeni vardır. İlk iki kat düz atkı taşlı dikdörtgen renksiz camlı pencerelerdir. Üçüncü kat pencereleri daha küçük boyutta olmakla birlikte farklı tiplerde çeşitlilik göstermektedir. Galeri katı boyunca devam etmekte ve toplam 14 adet vitray bulunmaktadır. Güney köşedeki

örnekte aslında vitray kullanılarak yapılmış bir kitabedir. Dördüncü katta orta kısımda yer alan kemer içinde iki kısa iki uzun olan dört adet pencere bulunmaktadır. Beşinci kat ara kat gibi olup orta kemerin her iki yanında ikişer adet pencere yer almaktadır. Altıncı katta iki köşede kısıdan uzuna doğru giden sekizli pencere düzeni vardır.

Laleli Camii (1760-1763) harimi, ana kubbe ve her köşesinde yer alan dört yarım kubbeyle genişletilmiştir. Buna göre cephenin ana kemer içinde ve her iki yanında yarımşar kubbe altında olan pencere düzenleri mevcut. Ana kubbe hariç dört kat pencere vardır. İlk kat düzdür. İkinci katta aynı tipte beş adet pencere bulunmaktadır. Üçüncü katta beş adet gül pencere yer almaktadır. Dördüncü katta ortadaki ana kemer içinde üçlü pencere vardır. Her iki yanda yer alan yarım kubbe eteklerinde ise üçer pencere daha görülmektedir.

Fatih Camii (1766)'de merkezi kubbe etrafında dört yarım kubbeyle genişletilmiş bir harime sahiptir. Buna göre yarım kubbe dahil beş kat pencere düzeni vardır. İlk iki kat düz atkı taşlı, dikdörtgen renksiz camlı pencerelerdir. Üçüncü katta ortada kısımda üçlü pencere olup, her iki yanında ikiz pencereler yer almaktadır. Dördüncü katta yarım kubbe içinde üç adet küçük yarım kubbe daha vardır. Her birinin içinde beşer adet vitray kullanılmış ancak iki yandaki yarımşar kubbelerin dışa doğru olan üçer penceresinde herhangi bir açıklık olmadığı bunların boyama olduğu gözlenmiştir. Beşinci katta ise yarım kubbenin eteğinde dokuz adet vitraylı pencere olduğu görülmektedir.

Atik Valide Camii (1570-1579)'de ise güney cephe dışında vitray bulunmamaktadır.

3.1.3. Batı Cephesi

Doğu cephelerinde vitray bulunan yapılan hepsinde batı cephelerin de aynı düzene sahip olduğu görülmektedir. Buna göre doğu ve batı cepheleri pencere düzeni olarak ikiz cephelerdir.

3.1.4. Kuzey Cephe

Eyüp Sultan Camii (1458-1459)'de giriş cephesi olan kuzey cephede girişin üstünde yer alan mahfilde düz atkı taşlı, dikdörtgen renksiz camlı pencereler vardır. Sadece mahfilin üstünde, diğer cephelerin düzenine göre üçüncü katta bir adet pencere

bulunmaktadır. Onun dışında cephede yer alan üç yarım kubbede sırayla 3-5-3 pencere düzeni vardır. Cephenin her iki köşesinde yer alan birer köşe kubbelerinde sekizer adet pencere yer almaktadır.

Yavuz Sultan Selim Camii (1522)'de giriş cephesinde kapının her iki yanı kadınlar mahfilidir. Girişin üstünde yer alan bir niş içinde yer alan mahfilde üçlü pencere vardır. Her iki yanında birer düz atlı taşlı, dikdörtgen, mazgallı pencere bulunmaktadır.

Şehzade Camii (1543-1548)'de girişin her iki yanı şu anda camekanla kapatılmış olup düz pencerelere sahiptir. Bu katın üst kısmında yarım darım daire formu, sivri kemerli, şebekeli pencerelerin sadece orta kısımlarında küçük yeşil birer parça yer almaktadır.

Üsküdar Çinili Camii (1640)'de tek kat pencere düzeni mevcuttur. Kuzey ve güney cepheler form ve renk olarak aynı olup, ortadaki daha büyük ve farklı tipte bir üçlü pencere düzenine sahiptir.

Üsküdar Yeni Valide Camii (1708-1710)'de kuzey cephede birinci katta düz pencereler vardır. Alınlık kısmında yarım daire formunda pencerelerde ince bir şebekenin çevrelediği renkli camlı bordüre sahiplerdir. Üçüncü katta bu pencerelerin üstünde üçlü pencereler bulunuyor. Bu anlatılan kısım kuzey cephedeki girişin revakındadır. Harime bakan kısımda üst katta galeri kısmında girişin üstü üçlü, her iki yandaki tromplarda üçlü pencereler yer almaktadır.

Nur-u Osmaniye Camii (1800)'de bu cephede girişin her iki yanı kapatılmış olup batı yönündeki kısım ofis olarak kullanılmaktadır. Üst kat galeri kısmında her iki yanda birer adet düz atkılı taşlı pencere vardır. Üçüncü katta orta kısımda dördümlü pencere vardır. dördümlü katta dördümlü pencere yer almaktadır. Beşinci katta ise her cephede bulunan sekizli pencere bulunmaktadır.

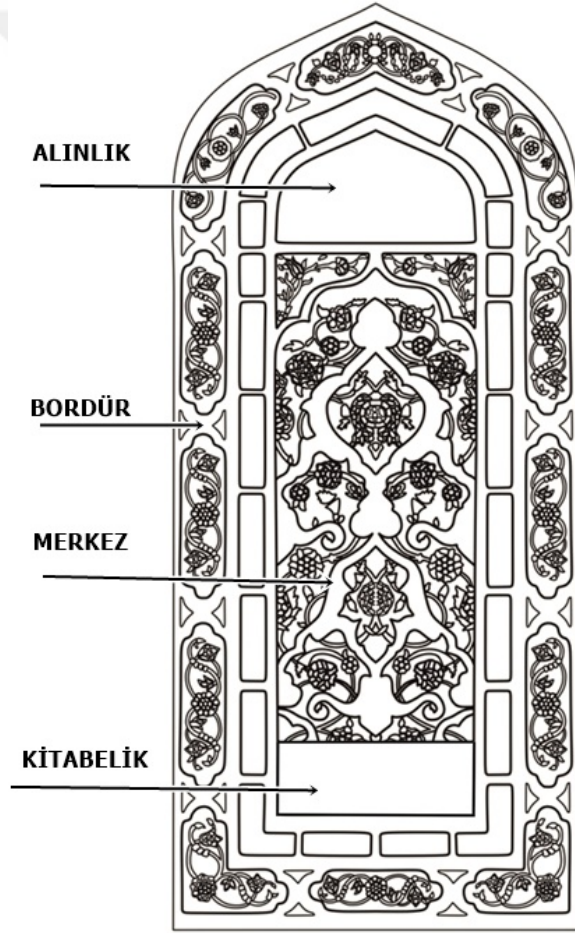
Laleli Camii (1760-1763)'de cephede girişin yanlarında süz pencereler vardır. İkinci katta pencere yokken üçüncü katta girişi örten yarım kubbede beşli pencere vardır. Her iki yanında yer alan yarım kubbelerde ise üçlü pencereler vardır.

Fatih Camii (1766)'de girişin iki yanında düz atkılı taşlı ikişer pencere vardır. İkinci kat galeri kısmında yine ikişerli düz pencere yer alır. Üçüncü katta pencere yoktur. Üç yarım kubbede beşerli pencere bulunuyor ancak iki yandaki yarım

kubbelerde ikişer tanesi kapatılmış, sadece duvara pencerelerin aynı formunda ve renklerinde çizimleri yapılmıştır.

3.2. Pencere Formları

Yapılardaki pencereler katalog haline getirilirken, bu pencerelerin belli bir düzenle ele alınıp listelenmesi daha sonrasında değerlendirilmesi için bir şema oluşturulmuştur. Buna göre bordür, alınlık, merkez ve kitabelik olarak pencereler dört gruba ayrılmış her bir grup içinde barındırdığı renk, bezeme, üslup ve yazılar değerlendirilmiştir.

Çizim 2. Pencere formları.

3.2.1.Bordür

Her yapı da bu üslup pencere formlarına göre de değişiklik göstermektedir. Eyüp Sultan Selim Camisindeki vitraylı pencerelerde genellikle benzer bir üslup kullanılmıştır. Buna göre ilk üç örnekte¹⁷⁶ bordürler ince silmeler içinde kıvrımlı kırmızı renkli camların kullanıldığı kartuşlar yer almaktadır. Bir diğer örnekte¹⁷⁷ ince ve renkli silmeler içinde dikdörtgen kartuşlar bordürü kaplayacak şekilde kullanılmıştır. Son olarak da bir örnekte bordür kısmı üst kısımda ‘s’ ve ‘c’ kıvrımları ve birer madalyon içeren, alt köşelerde birer akantus ile hareketlendirilen örneklerle¹⁷⁸ sahiptir.

Yavuz Sultan Selim Camisinde bordür genellikle renksiz camların kullanıldığı düz şebekeler ile renkli camların kullanıldığı ancak herhangi bir süslemenin olmadığı sade bırakılan örneklerle sahiptir. Ancak yapıdaki iki farklı örnekte dikdörtgen kartuşlar içinde yeşil sarmaşıklı iki ucunda birer kırmızı lale¹⁷⁹ olan örneklerle yapıdaki en hareketli bordürlere sahiptir.

Şehzade Camisi yapılar içinde en sade bordürlere sahip yapılardan biridir. Genel olarak herhangi bir süsleme barındırmayan bordürlerde sadece dekoratif kemerli renkli camların kullanıldığı şebekeler bulunmaktadır.

Süleymaniye Camisinde ise tam tersi olarak oldukça yoğun, bordürlerde boş yer bırakılmayacak şekilde bir süsleme anlayışı görülmektedir. Şebekeler ve kartuşlarla bölümlere ayrılan bordür kısmında çoğunlukla bitkisel bezemelerin hakim olduğu görülürken sadece bir örnekte¹⁸⁰ kartuşlar içinde kitabelerin yer aldığı görülmektedir. bu kitabelerde dahi zemin kırmızı renkle kaplanarak boş bir alan bırakılmamıştır.

Atik Valide Camisinde ise kartuşlarında herhangi bir renkli cam kullanılmadığı görülmektedir. Bordürler her iki yandan ince silmelerle daraltılarak sadece ‘s’ ve ‘c’ kıvrımlarıyla belli aralıklar oluşturan ve bordür köşelerinde renksiz cam kullanılan rumi motifinin hareketlendirdiği bordür anlayışı bulunmaktadır.

Üsküdar Çinili Camisinde vitraylı pencereler büyük ve geniş olmasına karşın bordürleri ince ve dar tutulmuştur. Üç farklı pencere tipine sahip yapı iki örneğinde

¹⁷⁶ Katalog no: 1.1, 1.2, 1.3

¹⁷⁷ Katalog no: 1.5

¹⁷⁸ Katalog no: 1.4

¹⁷⁹ Katalog no: 2.2, 2.3

¹⁸⁰ Katalog no: 4.5

bordürün ortasına dikey ince bir silme yer alırken aralıklarla kare panolar¹⁸¹ yerleştirilerek hareketlendirilmiştir. Tek farkı iki örnekte de farklı renklerin kullanılmasıdır. Bir diğer örnekte ise bordürde dikey formda ince yuvarlak kemerli kartuşlar ve bu kartuşlar içinde su yeşili stilize yaprak formunda süslemeler bulunmaktadır. Alınlık kısmını da çevreleyen bu bordürün tepe noktasında birbirlerine dönük kırmızı birer gül motifi¹⁸² yer almaktadır.

Üsküdar Yeni Valide Camisine bakıldığında bir önceki yapılara nazaran bordür kullanılmayan pencere örnekleri¹⁸³ olduğu görülmektedir. Bordür kısmı olan örneklerde üç farklı tip görülmektedir. Buna göre her iki yanda birer kartuşu ve bu kartuşlar içinde ikili¹⁸⁴ ve üçlü¹⁸⁵ vazo ve bu vazo içinde çiçek demetleri yer almaktadır. Bordürlerin tepelik kısmı ile alt kısımda birer kartuş daha yer alırken bu kartuşların içinde her iki yana sarkan birer kırmızı çiçekler bulunmaktadır. Bu bordürlerin köşelik kısımları boş bırakılmıştır. Bir diğer örnekte bordür kısmı pencereyi komple sarmakla birlikte genellikle iki alt köşede birer çiçek motifi ile bordürü komple kıvrılarak saran stilize bir sarmaşık görülmektedir. Bu pencerelerde alınlık ve kitabelik dışında süslemeyi oluşturan bölüm bordür olmuştur. Son olarak belirli aralıklarla yerleştirilen kadeh formunda¹⁸⁶ bir süslemenin bordürü çevrelemektedir.

Nur-u Osmaniye Camisinde bordür kısmı olan pencerelerde üç farklı kullanım görülmektedir. Buna göre tüm pencereyi çevreleyen bordür ince bir silme şeklinde olup birbirini takip eden küçük kare kartuşlar içinde köşeli yıldızlar¹⁸⁷ görülmektedir. Bir diğer farklı iki örnekte kalın bordür kullanılmış ve boş yer bırakılmayacak şekilde¹⁸⁸ bezenmiştir. Bordür kısmındaki şebekeler oldukça küçük tutulmuş, renk kullanımı açısından da çeşitlilik göstermektedir. Son olarak diğer örneklerle nazaran daha sade bir anlayışın kullanıldığı, ince bordürde aralıklarla yerleştirilen renkli madalyonlar¹⁸⁹ yer almaktadır.

¹⁸¹ Katalog no: 6.1

¹⁸² Katalog no: 6.2

¹⁸³ Katalog no: 7.3, 7.4, 7.7, 7.8, 7.9, 7.13, 7.14, 7.15

¹⁸⁴ Katalog no: 7.5

¹⁸⁵ Katalog no: 7.2

¹⁸⁶ Katalog no: 7.16, 7.17

¹⁸⁷ Katalog no: 8. 1

¹⁸⁸ Katalog no: 8.2

¹⁸⁹ Katalog no: 8.6, 8.7, 8.9, 8.10

Laleli Camisinde bordür ya tüm pencereyi çevreleyecek şekilde kullanılmış ya da alınlık kısmı dışarıda kalacak şekilde sadece merkezi¹⁹⁰ çevrelemiştir. Genel olarak bordür içinde bezeme açısından bir sadelik söz konusudur. Dikdörtgen ve küçük kare kartuşlar kullanılmış farklı renklerle bir tezatlık yakalanmıştır.

Fatih Camisinde ise iki tip örnekte¹⁹¹ bordür ince bir silmeden oluşmaktadır. Diğer tüm örneklerde ise mavi renkli camların kullanıldığı iki adet ince silme arasında yeşil renkli kartuşlar kullanılmıştır. Bazı örneklerde iç kısımdaki silme sadece merkezi, alınlık kısmını ise dış kısımdaki silmeyle çevrelendiği görülmektedir.

3.2.2. Alınlık

Pencerelerdeki alınlık kısımlarına bakıldığında, bazı örneklerde alınlık kullanılmamış olduğu ancak çoğunluk olarak alınlık kısımlarının pencereler de tercih edildiği görülmektedir. Bu alınlık kısımlarına sahip bazı örneklerde kitabelerin de yer aldığı tespit edilmiştir. Alınlık konusunda her yapının kendi içinde bir tutarlılığı olduğu, benzer formların tercih edildiği görülmektedir. Buna göre Eyüp Sultan Selim Camisinde tek bir örnek dışında¹⁹² pencerelerde “s” ve “c” kıvrımlarının hakim olduğu madalyonlar ana süsleme olarak tercih edilmiştir.

Yavuz Sultan Selim Camisinde alınlık kısımlarında birer palmetin kullanıldığı ve genel olarak renk konusunda daha sade tutulduğu görülmektedir. Yapıda sadece tek bir örnekte alınlık kısmında kitabe¹⁹³ yer almaktadır. Kuzey cephede yer alan iki örnekte ise alınlık kısmının olmadığı pencereler¹⁹⁴ tespit edilmiştir.

Şehzade Camisi vitraylı pencerelerinde alınlık bulunmayan tek yapıdır. Pencerelerde sade bir vitray kullanımının yanı sıra sadece bordür ve merkezden oluşan bir düzene sahiptir.

Süleymaniye Camisinde alınlık kısmı yalnızca iki tip örnekte¹⁹⁵ görülmüştür. Her iki örnekte de alınlık kısımlarında kitabelerin yer aldığı ve zemin boş bırakılmadan bezendiği görülmüştür.

¹⁹⁰ Katalog no: 9.3 , 9.6 , 9.7

¹⁹¹ Katalog no: 10.6, 10.9

¹⁹² Katalog no: 1.6

¹⁹³ Katalog no: 2.2

¹⁹⁴ Katalog no: 2.7 2.8

¹⁹⁵ Katalog no: 4.2, 4.4

Atik Valide Camisi de oldukça sade pencerelere sahiptir. Alınlık sadece iki örnekte kullanılmış ve bu alınlıklarda da kitabelere¹⁹⁶ yer verilmiştir. Oldukça az renkli camlara sahip bu örneklerde koyu bir zemin üzerine sarı renkli yazılar tercih edilerek kitabe kısımlarıyla birlikte tek renkli alanlar olmuşlardır.

Üsküdar Çinili Camisinde yer alan üç tip vitraylı pencerelerde de alınlık kullanılmıştır. İki örnekte palmet ve rumilerin farklı renklerle bir kontrast oluşturduğu¹⁹⁷ görülürken diğer örnekte alınlık kısmını komple kaplayan bir kitabe¹⁹⁸ yer almaktadır.

Üsküdar Yeni Valide Camisinde çok sayıda pencere olmasına karşın alınlık kısmına sahip örnekler daha azdır. Buna göre alınlık kısımlarında genellikle kitabelerin¹⁹⁹ olduğu örnekler tespit edilmiştir. Bunun dışında iki örnekte alınlık kısımları çiçek motifleriyle²⁰⁰ kaplanmış, zeminde renkli cam kullanılmıştır.

Nur-u Osmaniye Camisinde diğer yapılara nazaran farklı bir anlayış söz konusudur. Öncelikle alınlık renkli zemin üzerine kitabesi olan iki örnek²⁰¹ tespit edilmiştir. Bir başka örnekte alınlığın merkez ve kitabe ile birlikte yatay bir silmelerle bölünerek içindeki bezemenin bir kaide²⁰² üstüne yerleştirilerek pencerenin ana noktası haline gelmiştir. Bazı örneklerde ise alınlık merkezden ince bir şebeke ile ayrılarak²⁰³ merkezle bir bütün içinde kalmıştır.

Laleli Camisinde alınlıklar dekoratif bir kemer içinde yer alarak kemerin şeklini²⁰⁴ almıştır. Bazı örneklerde bu alınlık oldukça ufak bırakılmış hemen alt kısmında bir alınlık kısmının daha olduğu görülmüştür. Böylece bazı örneklerin iki farklı alınlık kısmına sahip olduğu tespit edilmiştir. Yapıda diğer örneklerle nazaran tek bir örnekte alt kısımdaki alınlıkta kitabe²⁰⁵ kullanılarak alan boş bırakılmamıştır. Alt kısmı boş bırakılmayan tek örneğidir.

¹⁹⁶ Katalog no: 5.1, 5.2

¹⁹⁷ Katalog no: 6.1

¹⁹⁸ Katalog no: 6.2

¹⁹⁹ Katalog no: 7.2, 7.6, 7.9, 7.11

²⁰⁰ Katalog no: 7.15, 7.16

²⁰¹ Katalog no: 8.2, 8.3

²⁰² Katalog no: 8.5

²⁰³ Katalog no: 8.7

²⁰⁴ Katalog no: 9.1

²⁰⁵ Katalog no: 9.2

Fatih Camisinde ise genel olarak alınlık kısmı kullanılmış, pencerenin geri kalan bölümleriyle bir bütünlük içinde olduğu görülmüştür. Bordürden bağımsız olarak ince bir silme ile çevrili olan alınlıklar²⁰⁶ merkezden de bu silme ile ayrılmıştır. Sadece tek bir örnekte alınlık kısmının olmadığı²⁰⁷ tespit edilmiştir. Alınlıkta bitkisel süsleme dışında kitabesi²⁰⁸ olan tek bir örnek vardır.

3.2.3. Merkez ve Kitabelik

Yapılara genel olarak bakıldığında merkezin ya boş bırakılarak sadece beyaz şeffaf cam takıldığı, ya merkezin komple süslenerek zeminin dahi renkli tutularak boş yer bırakılmadığı örnekler ya da sadece merkezden oluşan pencereler olduğu tespit edilmiştir. Kitabelerin ise her yapıda kullanılmadığı sadece belli yapıların pencerelerinde yer aldığı görülmüştür. Buna göre Eyüp Sultan Camisinde pencerelerin tümünde şeffaf cam kullanımı dışında boş bırakılmıştır. Herhangi bir şebeke veya renkli cam kullanılmamıştır. Kitabelik kısımları yatay dikdörtgen şeklinde tasarlanmış ancak boş bırakılmıştır.

Yavuz Sultan Camisinde genel olarak renkli cam kullanılan örnekler²⁰⁹ çok azdır. Şeffaf camın kullanıldığı şebekelerin palmet motifleriyle merkez hareketlendirilmiştir. Bu sadeliğin yanında bazı örneklerde de kitabelik kısımlarının renk açısından daha çeşitli²¹⁰ olduğu görülse de herhangi bir kitabe kullanılmamıştır. Yapıda sadece tek örnekte bir hadisin yer aldığı kitabelik²¹¹ kullanılmıştır.

Şehzade Camisi genel olarak pencere açısından oldukça sade bir üsluba sahiptir. Genel olarak merkez ve kitabelik bordür tarafından çevrili olup merkezde küçük renkli camlar dışında boş bırakılmıştır. Kitabelik kısımları ise daha renkli olup pencerelerdeki en renkli kısımlar olmuştur.²¹²

Süleymaniye Camisinde ise merkez ve kitabelikler boş yer bırakılmayacak şekilde bezenen ve kitabe barındıran bir yapı olduğu görülmüştür. Bazı örneklerde

²⁰⁶ Katalog no: 10.1, 10.2, 10.3

²⁰⁷ Katalog no: 10.4

²⁰⁸ Katalog no: 10.5

²⁰⁹ Katalog no: 2.2, 2.3

²¹⁰ Katalog no: 2.5 2.6

²¹¹ Katalog no: 2.2

²¹² Katalog no: 3.1 , 3.2

kitabeliğin olmadığı²¹³ görülse de merkez kısmına yerleştirilen panolarda kitabe yazılarının olduğu²¹⁴ saptanmıştır. Sadece tek bir örnekte belirlemiş olduğumuz klasik merkez ve kitabe düzeniyle²¹⁵ karşılaşılmıştır.

Atik Valide Camisi genel olarak şebekelerden oluşan ve herhangi bir renklendirmenin yapıldığı sadece bazı örneklerde alınlık ve kitabelik kısımlarının renkli ve yazılı²¹⁶ olduğu görülmüştür. Ancak tüm örneklerde merkez kısımları boş bırakılmıştır.

Üsküdar Çinili Camisinde kitabelik kullanılmamıştır. Merkez kısımları oldukça yüksek tutulmuş ve birbirine bağlı şemselerin ana süslemeyi oluşturduğu görülmüştür.

Üsküdar Yeni Valide Camisinde ise diğer yapılara nazaran sadece merkezden oluşan pencere örnekleri²¹⁷ tespit edilmiştir. Bu pencerelerin merkezde stilize bitkisel motifli örneklerle oldukça yoğun süslemeli natüralist üslubun hakim olduğu²¹⁸ örneklerle sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra merkezin boş bırakıldığı ancak kitabelik kısmında yazı olmasa da natüralist çiçeklerin²¹⁹ olduğu örnekler de görülmüştür.

Nur-u Osmaniye Camisi pencere düzeni olarak farklı yapılardan birisidir. Batılama etkisinin görüldüğü yapılardan biri olması belki de bu konudaki en büyük etkidir. İlk örnekte merkezin farklı ebat ve formda madalyonların²²⁰ olduğu görülmektedir. kitabelik kısmı olsa da madalyonlar gibi iç kısmı boş bırakılmıştır. İki örnekte²²¹ kitabelik kısımlarında yazı olduğu ancak merkez kısımları birinde boş bırakılmışken bir diğerinde büyük bir madalyon yerleştirilmiş ancak iç kısmı yine boş bırakılmıştır. Bir diğer önemli nokta galeri katlarında yer alan boyut olarak diğer pencerelerden daha ufak olan ve sadece merkezden oluşan²²² pencere grubudur.

²¹³ Katalog no: 4.2, 4.5

²¹⁴ Katalog no: 4.3, 4.5

²¹⁵ Katalog no: 4.4

²¹⁶ Katalog no: 5.1

²¹⁷ Katalog no: 7.3, 7.4, 7.8, 7.14, 7.15

²¹⁸ Katalog no: 7.12, 7.13, 7.14

²¹⁹ Katalog no: 7.14, 7.15

²²⁰ Katalog no: 8.1

²²¹ Katalog no: 8.2, 8.3

²²² Katalog no: 8.10, 8.14, 8.15, 8.16

Laleli Camisinde vitraylı tüm pencerelerin merkez kısmı boş bırakılmıştır. Oldukça sade bir üsluba sahip pencerelerin sadece bir örneğinde²²³ kitabe kısmında yazı yer almaktadır.

Fatih Camisinde ise vitraylı pencerelerin her bölümü bitkisel motiflerle doldurulmuş herhangi boş bir alan bırakılmamıştır. Genellikle sarı ve mavi rengin hakim stilize bir süsleme kompozisyonuna sahiptir. Sadece bir örnekte hem süslenin daha detaylı yapıldı hem de kitabelikte yazının kullanıldığı²²⁴ tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra ele aldığımız yapıların pencere formları iki gruba ayrılmıştır. Bunlar Dikey dikdörtgen pencereler ile gül pencerelerdir.

3.2.4. Gül Pencereler

Gül pencerelerin olduğu yapılar Şehzade Camisi²²⁵, Süleymaniye Camisi²²⁶, Üsküdar Yeni Valide Camisi²²⁷ ve Laleli Camisi²²⁸ olarak tespit edilmiştir. Genel olarak sade bir üslubun kullanıldığı bir süsleme kompozisyonuna sahip olmadığı belirlenmiştir. Ancak Süleymaniye Camisine bakıldığında gerek renk gerekse süsleme açısından yoğun bir kompozisyonu sahip olduğu görülmektedir.

3.2.5. Dikey Dikdörtgen Pencereler

Bu pencere grubu kemer tiplerine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre Dikey dikdörtgen dilimli kemerli, Dikey dikdörtgen yuvarlak kemerli ve dikey dikdörtgen yuvarlak kemerli olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

3.2.5.1. Dikey Dikdörtgen, Dilimli Kemerli Pencereler

Bu tipte pencereler sadece iki yapı da yer almaktadır. Bunlar Nur-u Osmaniye Camii ve Laleli Camileridir. Nur-u Osmaniye Camisinde kullanılan iki kemer tipinden biri olan dilimli kemerli pencereler en çok kullanılan kemer tipi olduğu görülmüştür. Laleli Camisinde gül pencereler dışında tüm vitraylı pencereler de dilimli kemerli pencere formu kullanılmıştır.

²²³ Katalog no: 9.2

²²⁴ Katalog no: 10.5

²²⁵ Katalog no: 3.3

²²⁶ Katalog no: 4.3

²²⁷ Katalog no: 7.1

²²⁸ Katalog no: 9.5

3.2.5.2. Dikey Dikdörtgen, Yuvarlak Kemerli Pencereleler

Yuvarlak kemerli pencereler yapılarda en çok tercih edilen kemer tiplerinden biridir. Fatih Camii, Nur-u Osmaniye Camii, Eyüp Sultan Camii, Yavuz Sultan Camii ve Atik Valide Camii yapılarında kullanılmıştır. Fatih Camisi ve Eyüp Sultan Camisinde yer alan vitraylı pencerelerin hepsinde dikey dikdörtgen, yuvarlak kemerli pencere formları kullanılmıştır. Nur-u Osmaniye Camisinde dört farklı vitray örneklerinde²²⁹ Yuvarlak kemerli pencereler yer alırken, Atik Valide Camisi de sivri kemerin kullanıldığı²³⁰ bir diğer yapıdır. Yavuz Sultan Camisinde ise 2.d.6-30 örneğin yuvarlak kemerli olduğu görülmektedir.

3.2.5.3. Dikey Dikdörtgen, Sivri Kemerli Pencereleler

Yapılarda sıklıkla kullanılan bir diğer kemer türü Sivri kemerdir. Yavuz Sultan Camii, Şehzade Camii, Süleymaniye Camii, Üsküdar Çinili Camii ve Üsküdar Yeni Valide Camilerinde kullanılmıştır. Yavuz Sultan Selim Camisinde bir örnek dışında²³¹ vitraylı tüm pencereleri sivri kemerlidir. Şehzade Camisi ile Süleymaniye Camisindeki gül pencereler dışında yapılardaki diğer vitraylı örnekler sivri kemerlidir. Üsküdar Çinili Camisindeki tüm vitraylı pencereler ise sivri kemerli olduğu görülmektedir. Üsküdar Yeni Valide Camisinde ise sivri kemer çoğunluğu oluşturmaktadır.²³²

3.3. Bezemeler

3.3.1. Natüralist Bitkisel

3.3.1.1. Gül

Farsça çiçek²³³ anlamına gelen “Gül” birçok uygarlıkta olduğu gibi islam sanatında etkili bir şekilde kullanılmış, özellikle divan edebiyatında sevgiyi, sevgiliyi²³⁴, baharı ve ateşi simgelemiştir.²³⁵ Yunan mitolojisinde gül Afrodit’in simgesi²³⁶ olmuştur.

²²⁹ Katalog no: 8.6, 8.7, 8.8, 8.10

²³⁰ Katalog no: 5.1, 5.2, 5.3

²³¹ Katalog no: 2.4

²³² Katalog no: 7.2, 7.3, 7.4, 7.5, 7.6, 7.7, 7.8, 7.10, 7.11, 7.12, 7.14, 7.15, 7.16, 7.17

²³³ Cemal Kurnaz, “Gül” TDV İslam Ansiklopedisi

²³⁴ Demiriz Y. **Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler**, s. 346 ; s.346

²³⁵ Karafaki F. Ç. – Çetinkaya Ç., “Türk Süsleme Sanatında Gül’ün Kullanımı”, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13-1 2016, s.19; Cemal Kurnaz, “Gül” TDV İslam Ansiklopedisi

Birçok dinde de kutsal betimlemelerde karşımıza çıkan gül İslam'da Hz. Muhammed'i simgelediği ve onun teri olarak gülün kokusu olduğu belirtilir.²³⁷

Gül motifi kalemişi, taş süsleme, çini, seramik gibi birçok sanat dalında kullanılan, zamanla stilize edilmiş olsa da ana hatlarını koruyan²³⁸ dalları ve yaprakları²³⁹ dahil birçok parçası farklı şekillerde yorumlanarak süslemelerde kullanılmıştır.

Ele aldığımız yapılarda gül motifinin kullanıldığı yerlere bakacak olursak, Nur-u Osmaniye Camisi 8.2 vitrayında bordür içinde yer alan madalyonlar iki palmetli madalyon arasında birer gül yer almaktadır. 8.3 vitrayında ise kitaplık bölümünün dört köşesinde birer gül olduğu görülmektedir. Üsküdar Çinili Camisi 7.2 vitrayında, merkezdeki ana süslemeyi oluşturan kompozisyonda üç adet farklı renklerin birlikte kullanılarak bir gül tomurcuğu ortaya çıkmaktadır. Atik Valide Camiinde alınlık kısmında yer alan kitabenin bir köşesinde iki adet birer yapraklı kırmızı boynu bir yöne eğik güller yer almaktadır. Süleymaniye Camisi 4.3 vitrayı ise bir gül pencere olmakla birlikte merkezdeki yer alan süslemede palmet ve şemselerin birbirini izleyerek dış hatlarına bakılarak bir gül motifi olduğu görülmektedir. Bu örnek ele aldığımız yapılardaki tek örnektir. Laleli Camiinde daha stilize bir formda yine bir gül pencere içinde gül motifini görmekteyiz.

Üsküdar Yeni Valide Camiine baktığımızda daha süslemelerin daha natürmort²⁴⁰ tarzında olduğunu söyleyebiliriz. Üslup açısından batılılaşma dönemi resim anlayışını yansıttığı görülen yapıda 7.1 ve 7.13 vitraylarında merkezde birer adet stilize gül yer almaktadır. 7.4, 7.14, 7.15 vitrayları ise merkezde yer alan bir oval madalyon içinde kristal formda, geniş gövdeli, dar boğazlı bir vazo içinden çıkan çiçekler ve kırmızı güller bulunmaktadır. 7.12 vitrayında madalyon yerine sivri kemerli merkezi komple kaplayan bir düzen yer almaktadır. 7.17 vitrayında baktığımızda ise alınlık ve kitabelik kısımlarına birer demet şeklinde güllerin olduğunu söyleyebiliriz.

²³⁶ Ayvazoğlu B. **Güller Kitabı**, s. 84 ; Can M., “*Türk İşleme Sanatında Gül Motifi*”, **International Journal of Eurasian Education and Culture**, Vol. 4, S. 6 , 2019, s.53 ; Korkmaz, Mehmet, **Mitoloji Sözlüğü**, Alter yayınları, Ankara, 2012, s.68 ; Cömert, Bedrettin, **Mitoloji ve İkonografi**, de.ki basım yayın, 2010, s.58

²³⁷ Can M., s.53 ; Demiriz Y., s. 346 ; İslam Ansiklopedisi; Gül, s. 220

²³⁸ Demiriz Y. s.346

²³⁹ Karafakı F. Ç. – Çetinkaya Ç, s.18

²⁴⁰ Natürmort tanımı için ayrıntılı bk. Seniha Ünay, “Bugün Natürmort”, s.71-72

3.3.1.2.Sümbül (Sünbül)

“Sümbül” çok yıllık, soğanlı, otsu, mavi renkli ve güçlü bir kokuya sahip Latincesi “*Hyacinthus Orientalis*”²⁴¹ olan bir çiçek türüdür. Özellikle Divan ve Halk şiirlerinde sıklıkla kullanılan, sevgilinin saçı²⁴² olarak tasvir edilen Sümbül baharın habercisi²⁴³ olarak da görülmektedir.

16.yüzyıl itibariyle Osmanlı sanatında geniş ve zengin bir sanat anlayışı görülmekte olup, özellikle saray nakkaşhanelerinde süsleme alanında birçok gelişmeler gözlenmiş²⁴⁴ özellikle natüralist üslupta²⁴⁵ birçok eserde karşımıza çıkmış olan sümbül dokuma sanatından²⁴⁶, çini sanatına kadar²⁴⁷ sevilerek kullanılan bir motif olmuştur.

Genel olarak ele aldığımız yapıları bakacak olursak sümbül, sadece Üsküdar Yeni Valide Camisinin 7.12 ve 7.15 vitraylarında görülmektedir. İki örnekte de vazo içinden çıkan birer demet çiçekle birlikte bir dal üzerinde her iki yana saçılmış mavi renkli sümbül demetleri yer almaktadır. Genel tanıma da uyan sümbül birbirine bitişik çiçeklerin giderek sivrilip sonlandığı ve natüralist üslupta bir anlatımın söz konusu olduğu örneklerdir.

3.3.1.3.Karanfil

“Karanfil” Kırmızı, pembe, alaca ve çeşitli renkte çiçek açabilen düğüm düğüm ince saplı otsu²⁴⁸ bir süs bitkisi olarak geçmektedir. Özellikle 16.yy’da²⁴⁹ Kanuni döneminde saray Başnakkaşı Müzeyyib Kara Memi tarafından²⁵⁰ lale ve gül motifleriyle

²⁴¹ Baytop Turhan., **Türkçe Bitki Adları Sözlüğü**, TDK, 2007, s.251

²⁴² Demiriz Y., **Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler**, s.365

²⁴³ Şahin Esmâ, “Baki’nin ‘Sünbül’ Kasidesi Şerhi”, Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi, 2018, s. 418 ; Karaman Gülay, “Perişan Çiçek Sünbül ve Klasik Türk Şiirinde İşleniş”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 2012, s. 289

²⁴⁴ Azade Akar – Cahide Keskiner, **Türk Süsleme Sanatında Desen ve Motif**, 1978, s. 20-21

²⁴⁵ Demiriz Y., **Natüralist**, s.365

²⁴⁶ Nevber Gürsu, **Türk Dokumacılık Sanatı**, Redhouse Yayınevi, s. 164 ; Havva Halaçeli, “15. Ve 16. Yüzyıl Osmanlı Dokumacılık Sanatı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 135

²⁴⁷ Yıldız Demiriz, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir(1300-1453)**, Kültür Bakanlığı, s.28 ; Demiriz Y. , **Natüralist**, s.365

²⁴⁸ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yayınları, s.626

²⁴⁹ Demiriz Y., **...Natüralist Üslupta Çiçekler**, s.353

²⁵⁰ Süheyl Ünver, “Çiçek Tarihinde Türk Karanfilleri”, Türk Etnografya Dergisi, 1966, s.5 ; Cahide Keskiner, **Türk Motifleri**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, s. 104 ; Gülnur Duran, “Osmanlı Tezhip Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018-31, s. 179

birlikte²⁵¹ yaygınlaşmaya başlayan natüralist akımıyla, birçok süsleme sanatında yoğun olarak kullanılan bir motif olmuştur. 17. yüzyılda karanfil giderek daha stilize olmuş²⁵² daha keskin şekilde sivri uçlu olarak çizilmeye başlanmıştır.²⁵³

Üsküdar Yeni Valide Camisi diğer yapıların yanı sıra natürmort üslupta örneklerle sahip olmasından dolayı farklı çiçeklerin kullanıldığı örneklerle sahiptir. Bunun bir diğer örneği olan karanfilde 7.12 vitrayında görmekteyiz. Merkezdeki demetin üst kısmında her ortada ve her iki yöne bakan toplam iç adet karanfil süslemeyi noktalamaktadır.

3.3.1.4. Lale

“*Lale*” sözcüğü Türkçeye Farsça’dan geçmiş olup zambakgiller familyasından²⁵⁴ latince *Tulipa*²⁵⁵ olarak adlandırılan bir bitki türüdür. İlk görüldüğü yer olarak Orta Asya’da²⁵⁶ yer alan Tien-Şan dağları ile Pamir dağları olduğu söylenir.²⁵⁷ Soğanlı ve otsu bir bitki olan lale bir sap üzerinde genelde bir tane olup²⁵⁸ nadirde olsa iki adet çiçek verdiği de görülür.²⁵⁹ Anadolu’ya Türkler tarafından getirildiği söylenen lale zamanla beş binden fazla çeşide sahip olduğu belirtilmektedir.²⁶⁰ XVI. Yüzyıla bakıldığında Kanuni döneminde saray nakkaşhane sernakkaşı Kara Memi tarafından ilk defa yarı üsluplaştırılmış çiçek motifleriyle²⁶¹ sanata farklı bir anlayış getirmiştir. Lale-i Rumi olarak adlandırılan Osmanlı lalesini de ilk yetiştiren kişi olarak Kanuni şeyhülislamı Ebussuud Efendi gösterilmektedir.²⁶²

Süleymaniye Camisi 4.5 vitrayı gerek yapı da gerekse ele aldığımız diğer yapılar içerisinde en yoğun süsleme kompozisyonuna sahip vitraylardan biridir. Merkez içi

²⁵¹ Gürsu N., s. 164 ; Keskiner C., s.104 ; Duran G., s.179

²⁵² Gürsu N., s. 164 ; Havva Halaçeli, “15. Ve 16. Yüzyıl Osmanlı Dokumacılık Sanatı”, s.138

²⁵³ Halaçeli H., s.137

²⁵⁴ Gül İrepoğlu, **Lale ; Doğada, Tarihte, Sanatta**, s.19, YKY, 2017, İstanbul

²⁵⁵ İrepoğlu, 2017; Yıldız Demiriz, **Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler**, s.355, Acar matbaacılık, 1986, İstanbul

²⁵⁶ A. Süheyl Ünver, Türkiye’de Lale Tarihi, s.265; **TDV İslam Ansiklopedisi**, Lale, Turhan Baytop- Cemal Kurnaz

²⁵⁷ İrepoğlu, s.19

²⁵⁸ **TDV İslam Ansiklopedisi**, Lale, Baytop - Kurnaz

²⁵⁹ İrepoğlu, 2017, s.19

²⁶⁰ **TDV İslam Ansiklopedisi**, Lale, Baytop – Kurnaz ; İrepoğlu, s.19

²⁶¹ Gülnur Duran, “Osmanlı Tezhip Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler”, s.179, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018/2 , Sayı 31 ; **TDV İslam Ansiklopedisi**, Lale, F. Çiçek Derman

²⁶² Ünver, s.266 ; İrepoğlu, s.12

simetrik düzene sahip birçok panodan oluşmakla birlikte aynı süslemeyi tekrar ettiği görülür. Dört köşede yer alan sivri kemerli pencere formuna benzer panolarda, bahar dallarının kök kısmı olarak niteleyebileceğimiz kısımda, sola yatan yeşil soğanlı sarı birer lale yer almaktadır. Yavuz Sultan Selim Camisinde 2.2 ve 2.3 vitraylarında bordürlerinde yer alan yuvarlak kemerli dikdörtgen kartuşlar içinde yeşil sarmaşıkların iki ucunda kırmızı birer lale görülmektedir. Bu süsleme tüm kartuşlarda tekrar ederek pencerelerdeki ana süslemeyi oluşturmaktadır. Üsküdar Yeni valide Camisine baktığımızda ise ele alınan yapılarda natüralist süsleme anlayışını en yoğun gördüğümüz yapı olma özelliğini taşır. Buna göre 7.14 ve 7.15 vitraylarında merkezde yer alan madalyonların ve 7.12 vitrayının merkezindeki sivri kemerli dikine dikdörtgen pano içinde yer alan vazo içindeki çiçek demetinin üst kısmında, her iki yana eğilen birer kırmızı lale bulunmaktadır.

3.3.1.5.Sarmaşık

‘Sarmaşık’ sarmaşıkgiller familyasından gelen farklı biçimlerdeki koyu renkleri, yapraklarını dökmeyen, bir desteğe sarılarak uzayan etli, yuvarlak ve üzüksü meyveli²⁶³ küçük çiçekli, tırmanıcı²⁶⁴ bir bitkidir.

Özellikle iki yapıda farklı üsluplarda kullanılan bir süsleme olan sarmaşık Süleymaniye Camisindeki 4.1, 4.2, 4.3 ve 4.5 vitraylarında bordür ve merkezdeki ana süslemelerin dışında, zemini oluşturan kısımda, gerek hatai ve pençleri birbirine bağlayan unsur olarak gerekse boş kalan alanları doldurarak süsleme kompozisyonlarında görülmektedir. Üsküdar Yeni Valide Camisine baktığımızda daha stilize bir anlayış görülmektedir. 7.8, 7.11, ve 7.12 vitraylarında bordür kısımlarında farklı renklerde tepe noktasından başlayarak tüm bordürü geçen ve tekrar tepe noktasında birleşen dilimli birer sarmaşık görülmektedir. 7.16 vitrayında ise diğerlerine nazaran daha farklı olarak alınlık ve kitabelik kısımlarında yine birbirine bağlanan stilize formlarda gördüğümüz sarmaşıklar yer almaktadır.

3.3.1.6.Tomurcuk

Fatih Camisi 10.3, 10.4, 10.5, 10.8 vitraylarında tomurcuk genellikle bordürlerde yer alan kartuşların uç noktalarında veya alınlık bölgesinin orta kısmında birer kilit taşı

²⁶³ Ayverdi, Misalli, *Sarmaşık*, s.1064

²⁶⁴ Turhan B., *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, ‘Sarmaşık’, s.241 ; Ayverdi, Misalli, s.1064

gibi kullanılmış stilize bir süslemedir. Süleymaniye Camisi'nde ise 4.1, 4.2 ve 4.3'de olduğu gibi merkezde özellikle zeminde boş kalan kısımlarda, sarmaşıklara bağlı kırmızı tomurcukların serpiştirildiği görülür. Böylece cam üzerinde boş alan bırakılmamıştır. Nur-u Osmaniye Camisi'ndeki 8.3 vitrayında da merkezin dört köşesinde ise kırmızı birer gül ile birlikte birer tomurcukla boş kalan alanlar doldurulmuştur. Üsküdar Yeni Valide Camisi'nde genel olarak bordür kenarlarında stilize tomurcuk motifi kullanılmıştır. Ancak 7.5 vitrayına bakıldığında bordürün her iki yanında yer alan kartuşlarda vazo içinden çıkan çiçek demeti görülmekte ve bu demet içinde sarı tomurcuklarında olduğu görülmektedir.

3.3.2. Soyut Bitkisel

3.3.2.1. Palmet

Kaynağı tam olarak bilinmese de palmetin Sümer, Asur ve Mısır gibi eski uygarlıklarda görüldüğü²⁶⁵, Yunan ve Roma dönemlerinde de kullanılmış bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶⁶ İslam sanatında da on birinci yüzyıldan itibaren özellikle Büyük Selçuklu devletinde gelişen ve taş süsleme başta olmak üzere birçok sanat dalında kullanılan bir motiftir.²⁶⁷ “*Palmet*” bir orta eksenin her iki yanında simetrik olacak şekilde²⁶⁸ çok parçalı²⁶⁹ alt ve üst kısmı kıvrık bitki sapları ve bunların üst kısımlardaki alanların iki yandan doldurulmasıyla ortaya çıkan²⁷⁰ bitkisel bir formdur.

Birçok sanat dalında geniş yer bulan palmet motifi vitraylarda da kullanımı yaygın olup, üslup açısından yoğun ya da daha sade bir anlayışın olduğu örnekler olarak ele aldığımız yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Fatih Camisinde genel olarak sarı ve mavi renkli sarmalların ve Rumilerin bir araya gelerek oluşturdukları süsleme kompozisyonlarında palmetler alınlık kısmında veya merkezin orta kısmında bir gövde görevi görmektedir. Buna örnekler olarak 10.1 10.2, 10.3, 10.4 vitrayları verilebilir. 10.5 vitrayı ise yapıdaki en yoğun süslemeli örnek olup merkezde alttan üste doğru

²⁶⁵ Mülayim S., “*Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi*”, s.145

²⁶⁶ Gündoğdu H., “İkonografik Açıdan Türk Sanatında Rumi ve Palmetler”, ‘**Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar**’ Güner İnal’a Armağan, s.198

²⁶⁷ Mülayim S., , s.145

²⁶⁸ Eczacıbaşı Sana Ansiklopedisi, Palmet, s. 1423

²⁶⁹ Mülayim S., s. 146

²⁷⁰ Gündoğdu H. s.199

çıkan üç palmetin farklı renklerle süslemeyi devam ettirmesi ve alt kısımdan devam eden sarmaşıkların birbirine dolanmasıyla süslemeyi tamamladığı görülmektedir. 10.6 ve 10.7 vitraylarında ise merkezi çevreleyen bordürlerin dört köşesinde sarı ve yeşil renkli birer palmet yer almaktadır.

Nur-u Osmaniye Camiinde diğer yapılara nazaran 8.1, 8.2, 8.3 vitraylarında görüldüğü gibi süsleme anlayışı daha küçük ve detaylı bir kompozisyon izlemektedir. Özellikle bordür içlerinde ve merkezde yer alan madalyonların şeritlerinde palmet kullanımı görülmektedir. Buna ek olarak 8.1 vitrayında bordürde küçük madalyonlar içerisinde birer palmetin bir düz bir ters olarak şekilde yer aldığı da görülmektedir.

Yavuz Sultan Selim Camisine baktığımızda genel olarak merkezde renkli cam yerine şeffaf cam kullanıldığı alanlarda şebekelerin birbirini tekrar eden palmetlerden oluştuğu görülmektedir. Bunu yanı sıra 2.1, 2.5, 2.6 vitraylarında olduğu gibi alınlık bölgesinde yine birer palmet yer almaktadır. Şehzade Camii 3.1, 3.2, 3.4 vitraylarında merkezin üst kısmında birer adet oldukça stilize birer palmet kullanmıştır.

3.3.2.2.Hatai (Hatayi)

Türk süsleme sanatının ana motiflerinden biri olarak kabul edilen hatai, kökeni belli olmasa da Orta Asya ve Çin etkisinde gelişen²⁷¹ “Hata”, “Hatay”, “Hitay”, “Huten” olarak da anılan²⁷² stilize edilmiş genellikle çiçek ve goncaların ele alındığı²⁷³ bir motiftir. “*Hatai*” ele alınan çiçeklerin dikine kesitin stilize edilerek üsluplaştırılmasıyla ortaya çıkan ve oldukça simetrik bir düzenin olduğu²⁷⁴ bir motif olmuştur. En erken örneklerinin Uygur Türkleri tarafından 13.-14. yüzyılda yapılmış olan Maniheizt duvar resimleri²⁷⁵ kabul edilir. Anadolu Selçuklu dönemi örnekleri daha sade ve stilize örneklere sahipken²⁷⁶ 16.yüzyıl Osmanlı dönemi özellikle saray

²⁷¹ Azade Akar – Cahide Keskiner, **Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motifler**, Tercüman, 1978, s.18 ; İnci Birol – Çiçek Derman , **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, Kubbealtı, 2017, s.65 ; Cahide Keskiner, **Türk Motifleri**, Tureng, İstanbul, s.68

²⁷² Azade Akar – Cahide Keskiner, **Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motifler**, Tercüman, 1978, s.18

²⁷³ Aziz Doğanay, “*Osmanlı Mimarisinde Tezyinat*”, **Osmanlı**, Cilt 11, s.325 ; Cahide Keskiner, **Türk Motifleri**, Tureng, İstanbul, s.68

²⁷⁴ Akar A.- Keskiner C., 1978, s.18 ; Birol İ.- Derman Ç., 2017, s.65-66

²⁷⁵ Keskiner C., **Türk Motifleri**, s.68

²⁷⁶ Akar A.- Keskiner C., 1978, s.18 ; Keskiner A., 1978, s. 68

nakkaşhanelerinde natüralist akımla birlikte daha yoğun ve ayrıntılı olarak tasvir edilen zengin örnekler görülmektedir.²⁷⁷

İncelediğimiz yapılara bakacak olursak, Süleymaniye Camisinde hatai genellikle aynı formda kullanıldığı görülmektedir. 4.1 vitrayında bordürün içindeki iki ruminin oluşturduğu madalyonlar içinde farklı renklerin kullanıldığı, birer hatai yer almaktadır. 4.2 vitrayında merkezde yer alan süslemenin vazodan çıkan ilk süsleme hatai, süslemenin devamında da ana hat üzerinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra merkezdeki kırmızı renkli ana zemin üzerinde de yer yer hatai motifinin serpiştirildiği görülmektedir. 4.3 vitrayı bir gül pencere olup içerisindeki süsleme genel olarak bir gül motifi oluşturmuş yaprakları ise palmet ve şemse olarak bir araya getirilmiştir. Bu yaprakların iç kısımlarında yer alan süslemelerin ana hattında birer farklı renklerle bezenmiş hatailer bulunmaktadır. 4.5 vitrayı ise merkezinde yer alan üç tablodan ortadaki parçada iki şemse içinde farklı renklerle bezenmiş birer hatai yer almaktadır. Bunun dışında iki şemsenin birleştiği kısımda yanlarında birer hatai daha bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında Süleymaniye Camisindeki hatai motifi benzer özelliklere sahip olduğu ve belli bir süsleme anlayışını koruduğu söylenebilir.

3.3.2.3.Penç

Hatai süsleme grubu içinde sayılan penç herhangi bir çiçeğin kuş bakışı²⁷⁸ görüntüsünün stilize edilerek çizilmesiyle elde edilen taç yapraklı bir motiftir.²⁷⁹ Farsça yaprak anlamına gelen “Berk”²⁸⁰ kelimesini önceleri yaprağın sayısına göre ayrılarak bir yapraklı - yek berk, iki yapraklı - dü berk, üç yapraklı - se berk, dört yapraklı - cihar berk, beş yapraklı - penç berk ve altı yapraklı - şeş berk denilmiştir.²⁸¹

Genel olarak “*penç*” nebati motifleri içinde yer alan hatai üslubunun gonca veya açılmamış hallerinin duruş ve ifadelerine dayanarak alt başlıklarda incelenen

²⁷⁷ Keskiner C., Tureng, s.68 ; Akar A.- Keskiner C., 1978, s.18

²⁷⁸ Kuşbakışı tanımı için ayrıntılı olarak bkz., İlhan Ayverdi, “*Kuşbakışı*”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 719

²⁷⁹ Çiçek Derman, “*Osmanlı Asırlarında Üslup ve Sanatkarlarıyla Tezhip Sanatı*”, *Osmanlı*, Cilt 11, s.108 ; İnci Birol – Çiçek Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*, Kubbealtı, 2017,s. 47

²⁸⁰ Ayverdi İ., ‘*Pençberk*’, s.986 ; Sözen M.- Tanyeli U., s.40 ; Birol İ.- Derman Ç., 47

²⁸¹ Birol İ.- Derman Ç., 47 ; Hatice Aksu, “*Türk Tezhib Sanatının Süsleme Unsurları*”, *Osmanlı*, Cilt 11, s.138

motiflerinden biri olarak kabul edilmektedir.²⁸² Özellikle taş yapraklarının sayıları ve üsluplarıyla değişkenlik gösterebilmekle birlikte yoğunlukla penç berk kullanılmasıyla nedeniyle zamanla ismi kısaltarak sadece penç kullanıldığı belirtilmiştir.²⁸³

İncelediğimiz yapılardan Süleymaniye Camisinde 4.1, 4.3, 4.4 vitrayları süsleme açısından yoğun ve neredeyse boş bırakılmayan zemini yoktur. Penç motifinin bu yönde bordür, alınlık ve merkezde süsleme zeminine serpiştirilerek alanı doldurduğu görülmektedir. Genel olarak stilize örnekler olarak penç motifi farklı renklerde görülmektedir.

3.3.2.4.Şemse

‘‘Şemse’’ Arapça güneş anlamına gelen ‘‘Şems’’ kelimesinden²⁸⁴ türemiş, bir daire ya da oval formdan çıkan ışınal çizgilerin oluşturduğu bezeme²⁸⁵ ögesidir. Özellikle kitap ciltleri²⁸⁶ olmak üzere çini, minyatür, porselen, cam, halı, kumaş, oymacılık ve mimaride kullanılan²⁸⁷ bir motif olarak bilinmektedir. Bu yuvarlak veya oval merkezi motifinin alt ve üst kısımları uzatılarak devam ettirilen süslemede salbek²⁸⁸ adı verilen güle²⁸⁹ veya laleye²⁹⁰ benzetilen bir motif daha yer almakta ve bu iki motifin birlikte kullanılan örneklerine salbekli şemse²⁹¹ denmektedir. Şemse motifinin başlangıç noktası tam olarak belirtilmese de özellikle Selçuklu kitap ciltleri²⁹² ve

²⁸² Doğanay A., s.325 ; Derman Ç., , “Osmanlı Asırlarında Üslup ve Sanatkarlarıyla Tezhip Sanatı”, **Osmanlı**, s.108

²⁸³ Penç motifinin daha ayrıntılı bilgisi ve çizimleri için bkz. Birol - Derman, s. 47-64

²⁸⁴ Ayverdi, Misalli, **Şemse**, s.1164 ; Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, **Şemse**, s.1723

²⁸⁵ Ebru Alparslan, “Türk Cilt Sanatında ‘Yazma Şemse’ Tekniği ve Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan ‘Yazma Şemse’ Cilt Örneklerinin İncelenmesi”, Kalemîşi Dergisi, 2018, C.6 S.11, s.73 ; Sözen - Tanyeli, **Şemse** , s.226 ; Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, **Şemse**, s.1723

²⁸⁶ Kitap Ciltlerinde Şemse Kullanımı için Detaylı Bilgi için bkz. Kemal Çiğ, **Türk Kitap Kapları** ; Alparslan E, ‘Yazma Şemse’ ; Savaş Maraşlı, ‘15. Yüzyıl Kitap Ciltlerindeki Süsleme Tasarımlarının Mimari Süslemelere Etkisi” ZfWT ; Ebru Alparslan, “Geleneksel Süsleme Motiflerinden “Bulut Motifi” ve El Yazması Eser Ciltlerinde Bulunan “Bulut Şemseler”, USAD, 2015

²⁸⁷ **TDV İslam Ansiklopedisi**, Nebi Bozkurt ‘Şemse’, s.518 ; Turan Bakır, *İznik Çinilerinde ‘Şemse’ Formu*, s.96

²⁸⁸ Salbek kelime anlamı için ayrıntılı bkz. Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük** “Salbek-Selbek”, s.1079 ; Sözen-Tanyeli, **Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü**, “Sadberk”, s.206

²⁸⁹ Sözen-Tanyeli, s.206

²⁹⁰ TDV İslam Ansiklopedisi, **Şemse**, s.518

²⁹¹ Çiğ K., s.114 ; Akar- Keskiner, **Motif**, s.25

²⁹² Alparslan E., *Yazma Şemse*, s.73

sonrasında 15. ve 16. yüzyıl itibaren Osmanlı tezeyinatında²⁹³ önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Genel olarak şemse ele aldığımız üç yapıda farklı formlarda kullanılmıştır. Süleymaniye Camisinde rumi motifiyle kompozisyonun ana motifini şemseler oluşturmuştur. Pencerelerin merkezindeki vitraylar simetrik olup motiflerde farklı renklerde verilmiştir. 4.1 vitrayı merkezinde üç farklı renkle birer tam, iki yarım olacak şekilde her iki yandan yükselen ve salbeklerle birbirine bağlanan rumilerin oluşturduğu şemseler yer almaktadır. 4.2 vitrayında ise benzer motifin farklı şekilde ele alındığı, merkezde bir vazodan yükselen sarı renkli kanatlı rumilerin bir yarım, iki tam şemse oluşturduğu görülmektedir. 4.3 örneği bir gül penceresidir ve merkezinde yer alan ana motifi oluşturanlardan biri de şemsedir. Palmet ve şemsenin bir gülün yaprakları gibi açıldığı bu örnek, ele aldığımız yapılardaki tek örnektir. 4.5 vitrayında ise merkezdeki ana tabloda iki büyük şemse, ana motifi oluşturmuştur. Bu örnekte şemseler iki yandan yükselen birer rumi ile meydana gelmiştir.

Üsküdar Çinili Camisinde 6.1 ve 6.2 vitrayları aynı kompozisyona sahiptir. Merkezdeki farklı renklerde her iki yandan yükselen kanatlı Rumilerin birleşerek oluşturduğu üç şemse bulunmaktadır. Alınlıkta ise birer adet merkezde konumlanmış şemse ve etrafından yükselen rumiler yer almaktadır. 6.1 vitrayında şemse oluşumunda kullanılmış olan rumiler bu defa şemse motifi içerisinde birbirine bağlanarak şemse özelliğini kaybetmiş birer baklava motifi oluşturmuştur.

Üsküdar Yeni Valide Camisinde şemse kullanımı diğer yapılara nazaran daha farklıdır. 7.4, 7.14 ve 7.15 vitraylarında şemseler burgu oluşturularak yükselip stilize formda birer şemse meydana getirmektedir. 7.6 ve 7.7 vitraylarında da daha düz şekilde birer madalyon gibi görünen ancak iç kısmında bakıldığında oldukça stilize rumi kanatlarının görüldüğü birer şemse yer almaktadır.

3.3.3.Geometrik Motifler

“*Geometrik*” Üst Palaeolitik devirden beri²⁹⁴ doğru, çember, üçgen, dörtgen²⁹⁵, altıgen, spiral ve paralellerin²⁹⁶ mimari ve el sanatları gibi sanatın ana parçalarından biri

²⁹³ Akar-Keskiner, Motif, s.14 ; Alparslan E, “Bulut Şemseler”, s 667

²⁹⁴ Mülayim, Selçuk, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler, Selçuk Çağı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, s. 15

olmuştur. Prehistorik kazılar neticesinde Türkmenistan'daki Anav bölgesinde ele geçen bazı bulgular sayesinde geometrik motiflerin İslami devirden binlerce yıl öncesinde geliştiğini göstermektedir.²⁹⁷

Kullanıldığı bölgeye ve malzemeye göre farklılık gösteren geometrik kompozisyonlar, İslam sanatında Emevi, Abbasi, Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemlerinde gelişim göstermiş, Selçuklu ile birlikte Osmanlı döneminde de yükselişini devam ettirmiştir.²⁹⁸

3.3.3.1. Yıldız Motifleri

İslam sanatında önemli bir yeri olan geometrik süslemenin formlarından biri de başlangıcı ve bitişi belirtilmeyen ve sonsuzluğu simgeleyen yıldız formlarıdır.²⁹⁹ Buna bağlı olarak yıldızlar köşe sayılarına göre sınıflandırılır³⁰⁰ köşegen ve çok kollu oluşuna göre de adlandırılır.

Vitraylarda geometrik süslemelerden sıkça görülen türlerden biri yıldız motifleridir. Formlarıyla bitkisel süslemelerden hemen ayırt edilebilen bu motiflerin en karakteristikleri Nur-u Osmaniye ve Üsküdar Yeni Valide camilerinde görülür. Buna göre Nur-u Osmaniye Camisinde dilimli kemerli pencere içinde Mühr-i Süleyman³⁰¹ olarak da bilinen altı kollu yıldız yer almaktadır. Yıldızın kollarını oluşturan üçgen parçalar içinde de üç parça küçük üçgen yer almakta her biri renkli camlarla hareketlendirilmiştir. Yıldızın merkezi ise renksiz mat camla kaplıdır. 8.18 vitrayı farklı açılardaki karelerin birleşmesiyle oluşmuş sekiz kollu yıldız bulunmaktadır. Ancak herhangi bir renk kullanılmamış olup renksiz mat cam tercih edilmiştir. Ancak şebeke sayesinde motifi ayırt edebilirken Üsküdar Yeni valide camindeki stilize çiçek motifleri dikkati çeker. Yine Üsküdar Yeni Valide caminde yer alan sekiz kollu yıldız diğerlerinden oluşum ve biçimi yönünden farklılık göstermektedir. Harflerle oluşturulmuş dikdörtgen kollar arasında aynı tip harflerle oluşturulmuş kollar yer

²⁹⁵ Ayverdi, **Misalli "Geometrik"**, s.413

²⁹⁶ Mülâyim, **...Geometrik Süslemeler**, s.15

²⁹⁷ Mülâyim, **...Geometrik Süslemeler**, s.18

²⁹⁸ Hatice Aksu, **"Türk Tezhip Sanatının Süsleme Unsurları"**, **Osmanlı**, C.11, s.142

²⁹⁹ Akar-Keskiner, **...Motif**, s.20

³⁰⁰ Demiriz Y., **Osmanlı Mimarisinde Süsleme...**, s. 30

³⁰¹ Mühr-ü Süleyman için ayrıntılı bilgi için bkz. İslam Ansiklopedisi, **"Mühr-i Süleyman"** ; Sadi Bayram, **"Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültürü'ndeki Yeri"**, **"Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar"** Güner İnal'a Armağan, 1993

almakta ve ortaya sekiz kollu bir yıldız çıkmaktadır. Sekizgenin merkezi ise 7.1 örneğinde olduğu bir gül motifiyle belirginleştirilmiştir.

3.3.3.2.Madalyon (Rozet)

‘*Madalyon*’ Daire, elips ya da çokgen şeklinde bir çerçeve içinde yer alan bir süslemeyi meydana getiren örgedir.³⁰² Madalyon mimari bezeme olarak Yunan ve Roma mimarisinde kullanıldığı daha sonra Rönesans döneminde tekrar karşımıza çıkan bir bezeme olmuştur.³⁰³ İslam mimarisinde de özellikle batılılaşma dönemi duvar resimlerinde sıkça karşımıza çıkan madalyonlar³⁰⁴, el sanatlarında da kullanılan bir motif olmuştur. Özellikle kitap ciltleri³⁰⁵, halı sanatında³⁰⁶ önemli bir yer tutmaktadır.

Madalyon formu Üsküdar Yeni Valide Camisi’ndeki 7.14 ve 7.15 vitraylarında olduğu gibi genel olarak bir süslemeyi çevreleyen unsur ya da kalıp olarak kullanılmış olsa da Nur-u Osmaniye Camisi’ne baktığımızda ana form ve süslemeyi oluşturan kompozisyon olarak karşımıza çıkmaktadır. 8.1 ve 8.3 vitraylarında merkezde oval formda büyük boyutlu, içi farklı renk ve süslemelerle zenginleştirilmiş birer madalyon yer alırken 8.8 ve 8.9 vitraylarında ise yuvarlak formu içi boş tutulmuş birer madalyon bulunmaktadır. 8.9 vitrayında ise madalyon ve şemse motifine benzer daha stilize bir süsleme yer almakta ve merkezdeki ana süslemeyi oluşturmaktadır.

3.3.4. Vazo

15.yüzyıl Osmanlı sanat anlayışında yaşanan değişimlerden biri de süslemelerde giderek daha natüralist bir anlayışın hakim olmaya başladığıdır. Bu da çiçek ve vazo kullanımını kitap ciltlerinde, çinilerde³⁰⁷ ve birçok farklı alanda kullanılma şansı vermiştir. 18.yüzyıl sonlarında Türkçeye girdiği belirtilen *vazo* kelimesi öncesinde

³⁰² Sözen-Tanyeli, ‘*Madalyon*’, s.151 ; **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, ‘*Madalyon*’, s.1138 ; Ayverdi, Misalli, s. 751

³⁰³ **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, ‘*Madalyon*’, s.1138

³⁰⁴ Duvar resimleri için ayrıntılı bilgi için bkz. Rüçhan Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988 ; Rüçhan Arık, ‘*Osmanlı Sanatında Duvar Resimleri*’, **Osmanlı**, Cilt 11,

³⁰⁵ Savaş Maraşlı, ‘*15. Yüzyıl Kitap Ciltlerindeki Süsleme Tasarımlarının Mimari Süslemelere Etkisi*’ ZfWT, s.83

³⁰⁶ Halı sanatında madalyon motifi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Şerare Yetkin, **Türk Halı Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991 ; Oktay Aslanapa, **Türk Halı Sanatının Bin Yılı**, İnkılap Yayınları, 2005

³⁰⁷ Azade Akar, ‘*Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri*’, s. 268

‘‘Şüküfedan’’, ‘‘Kuze’’, ‘‘Kavanoz’’, ‘‘Küp’’, ‘‘Saksı’’, ‘‘Toprak Mangal’’, ‘‘Fakfuri’’, ‘‘Hattai’’, ‘‘Tombak’’ ve ‘‘Çiçeklik’’ gibi birçok isimle de anılmıştır.³⁰⁸

‘‘Vazo’’ batılılaşma döneminde barok ve rokoko etkilerinin hakim olduğu zamanlarda karşımıza çıkan, mimari ve el sanatlarında genellikle geniş gövdeli, ince ağızlı olup içerisinde çeşitli çiçeklerin ayırt edilebildiği³⁰⁹ bir kompozisyon olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ele aldığımız yapılar da vazo motifini gördüğümüz yapılardan biri Fatih Camisidir. 10.1 ve 10.2 vitraylarında alınlığın merkezinde yer alan sarı renkli sırt sırta vermiş iki volüdün oldukça stilize birer vazo motifi haline geldiği görülür. 10.8 vitrayında ise bu süsleme formu merkezde, bir düz bir ters olacak şekilde yerleştirilmiş ve merkezdeki ana süsleme haline gelmiştir.

Üsküdar Yeni Valide Camisi’nde ise vazo motifleri, batılılaşma dönemi etkisini yansıtan natüralist çalışmalar görülmektedir. Buna göre 7.14 ve 7.15 vitraylarında merkezde yer alan oval madalyonlar içinde şişkin gövdeli, kırmızı renkli dar boğazlı mavi renkli birer vazo ve bu vazoların içinden çeşitli çiçeklerin olduğu demetler bulunmaktadır. 7.5 vitrayına baktığımızda diğer örneklerin yanı sıra bordürün her iki yanında yer alan dikey dikdörtgen kartuşlar içinde sarı renkli geniş gövdeli, dar boğazlı sarı renkte ikişer adet vazo ve vazo içinden çıkan çiçek demetleri görülmektedir. Daha ufak boyutta olmalarına rağmen diğer örnekteki süsleme kompozisyonuna benzemektedir. 7.12 vitrayında ise merkezin alt kısmında kırmızı renkli, ayaklı, altıgen bir kaide ve kaide üzerinde mavi renkli alt kısmı genişçe olup yukarı doğru daralan, orta kısımda genişleyen içe dönük kulpları kırmızı renkli bir vazo, vazo içinden çeşitli çiçeklerin olduğu bir demet yer almaktadır. Boyut ve detay olarak diğer örneklerden farklılık göstermekte olduğu söylenebilir.

3.3.5. Yazı

‘‘Yazı’’ insanların duygu ve düşüncelerini farklı form ve şekillerde, farklı materyalleri kullanılarak oluşturduğu³¹⁰ bir iletişim aracıdır. Farklı milletler arasında da iletişimi ve ticareti kolaylaştıran sembolik işaretler zamanla alfabenin oluşmasını

³⁰⁸ Akar A., ...Vazo s.267

³⁰⁹ Senem Kaş Tüfekçi, ‘Türk Tezhip Sanatında Rokoko Etkisi’, s.20, Lale; Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi, Temmuz-Eylül 2020

³¹⁰ Gümüşhan, Hümeýra, ‘‘Yazının Tarihsel Gelişimi ve Bu Süreçte Yazının Çeşitli Yüzeýlere Uygulanabilirliđi’’, 6. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu, 1-3 Kasım 2018, s.1127.

sağlamıştır.³¹¹ Ticari etkileşim nedeniyle Fenikelilerin, Mısır, Latin, İbrani ve Arami yazıları ortaya çıkmıştır.³¹²

İslam dinini kabul eden medeniyetlerin benimsediği ve hat sanatının³¹³ ortaya çıkmasına ve gelişmesine³¹⁴ vesile olan Arap yazısının kökeni Arami asıllı “Nebati”³¹⁵ adlı kavmin yazısıdır. Osmanlı döneminde özellikle İstanbul’un fethi sonrası hat sanatı ileri bir seviyeye yükselmiş³¹⁶, kufi, sülüs, nesih, rık’a, nesta’lik ve divani gibi farklı üslupların çeşitli alanlarda kullanıldığı görülmektedir.³¹⁷

Katalog dahilindeki yapılarda sadece Eyüp Sultan Camii ile Şehzade Camii yapılarının pencerelerinde kitabe kullanılmamıştır. Pencerelerinde kitabe kullanılan yapılar ise şu şekildedir:

Yavuz Sultan Selim 2.2’de Üst kısımda “Muhammed” alt kısımda “Namaz dinin temelidir” hadisleri yazmaktadır. 2.2’nin ikiz penceresinde ise üst kısımda “Allah Celle Celalühü”, alt kısımda “Aleyhisselam’a söyledi” hadisleri yer almaktadır. Bu ikiz pencere de bir hadisin iki parçası şeklinde bir kitabeyle verilmiştir.

Süleymaniye Camii 4.1’de Zümer Suresi 69. Ayet yer alırken ikiz penceresi olan 4.1’in ikiz penceresinde ise Yunus Suresi 5.ayetin ilk bölümüne yer verilmiştir. 4.3’de Cin Suresi 18. Ayet ve ikiz penceresinde Araf Suresi 31.ayetin ilk bölümleri yazılmıştır. Bir diğer ikiz pencereler olan 4.4’da “Allah” ve 4.4’ün ikiz penceresinde “Muhammed” kitabeleri görülmektedir. 4.5’de ise merkez içinde üstte “Muhammed”, ortada dört halife olan “Ebubekir, Ömer, Osman, Ali” isimleri yazmaktadır. Bordürde ise Nur Suresi 35. Ayeti yer almaktadır. Genellikle ikiz pencerelere sahip bu yapıda mihrabın tam üstünde yer alan ana pencere de daha yoğun ve yazı kompozisyonu karşımıza çıkmaktadır.

³¹¹ Özkafa, Fatih, “*Asr-ı Saadet’ten Bugüne Hat Sanatının Tarihi Serüveni: “ İslam Öncesinden Asr-ı Saadet ve Dört Halife Devrine, Emevilerden Abbasilere, Selçuklulardan Osmanlılara İslam Medeniyetinde Yazının Serüveni, Türk Hat Sanatının Adım Adım Gelişimi ve Yazı Çeşitleri”*, **Derin Tarih**, 2018, s. 7.

³¹² Özkafa, s.7

³¹³ **TDV İslam Ansiklopedisi**, M. Uğur Derman, “*Hat*”, Cilt. 16, s.427.

³¹⁴ Kalafat Alparslan, Tutku Dilem, “*Hat Sanatımızın ve Hattat, Kligrafist, Yazı Tasarımcısı ve Eğitimcisi Emin Barın*”, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XI/2, 2007, s.317.

³¹⁵ Alparslan, Ali, **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, YKY, İstanbul, 3. Baskı, 2007, s.19.

³¹⁶ Fatih dönemi hat sanatı ile ayrıntılı bilgi için bkz. Özkafa, Fatih, “*Hat Sanatında Osmanlı İnkılabı*”, **Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm**, TALİD, Mart 2019, s. 262- 364.

³¹⁷ Alparslan, 2007, s. 20- 22.

Atik Valide Camisi'nde 5.1'de pencerelerinde üst kısımlarında "Allah" ve "Muhammed" kitabeleriyle ikiz pencerelerin alt kısımlarında Kelime-i Tevhid iki parça şeklinde ayrılarak yazıldığı görülmektedir. 5.2'de ise "Maşallah" yazısı yer almaktadır.

Çinili Camisi'nde 6.2. penceresinde Bakara Suresi 150.ayet yer alırken, doğu ve batı cephelerde yer alan üçüz pencerelerinde Yunus Suresi 62.ayeti bölünerek her cephe de yer almaktadır.

Üsküdar Yeni Valide Camisi'ndeki pencereler katalogdaki en fazla kitabelere sahip yapı olmuştur. 7.1'deki madalyon içindeki ikiz pencerelerde fatiha süresinin ilk dört ayeti ile son iki ayeti yer almaktadır. Madalyon'un alt köşelerinde 7.1.'de kare panolar içinde "Hasan-Hüseyin" yazarken ikiz penceresinde dört halife olan "Ebubekir, Ömer, Osman, Ali" isimleri bulunmaktadır. 7.5'de üstte "Bismillahirrahmanirrahim", altta Ali İmran Suresi 37.ayet yazmaktadır. 7.8'de Kelime-i Tevhid yer alırken 7.10'da "El Meliki" ve "Resulullah" yazmaktadır. 7.11'de Kelime-i Tevhid kitabesi kullanılmıştır. 7.13'de ise madalyon içinde "Ya Menan Ya Henan" kitabesi katalogda yer alan hattat sanatının önemli örneklerinden biridir.

Nur-u Osmaniye Camisi'nde 8.2'de üstte "Allah", altta "Celle Celalühü", ikiz penceresinde üstte "Muhammed", altta "Aleyhisselam" yazmaktadır. 8.3'de Kelime-i Tevhid yer alırken 8.19'da "Maşallah" kitabesi yer almaktadır.

Laleli Camisi'nde 9.2 kataloğunda üstte Besmele, altta "Allah'ın Emirlerine İtaat Etmek" hadisi yer almaktadır.

Fatih Camisi'nde ise tek bir pencere de bulunan kitabeler 10.5 kataloğundaki üst kısımda "Allah", alt kısımda Kelime-i Tevhid yazılarıdır.

3.4. Renkler

Katalogumuzda ele aldığımız vitraylarda genel olarak mavi, sarı, yeşil, kırmızı ve bu renklerin farklı tonları kullanılmıştır. Bunun yanı sıra az da olsa su yeşili, bordo, turuncu, beyaz(mat) ve renksiz örnekler de mevcuttur. Alçı şebekelerin farklı boyutlarda ve şekillerde tasarlanarak istenilen motifi ortaya çıkarması, bu motifin renklerle daha da belirginleştirilerek hem göze hoş gelmesi hem de yapıların iç kısmına yansıtılmak istenen uhrevi ışığın oluşması sağlanmıştır. Buna göre bu değerlendirmede renklerin, motifler üzerinde yansıtmış olduğu kompozisyonlar incelenmiştir.

3.4.1. Kırmızı

Katalogumuzda ele aldığımız yapıların hepsinde kırmızı rengin kullanıldığı görülmektedir. Bordür, alınlık, merkez ve kitabelik kısımlarında karşımıza çıkan kırmızı rengin birçok motifte de kullanıldığı yer almıştır. Buna göre Eyüp Sultan Camisinde bordürün her iki kösesinde birer kırmızı palmet³¹⁸ yer alırken, Yavuz Sultan Selim Camisinde köşe kartuşlarında kırmızı renkli palmetler³¹⁹ kullanılmıştır. Şehzade Camisinde ise farklı pencerelerde birden fazla renk kullanılmış olup merkezde kırmızı³²⁰ rengin hakim olduğu görülmektedir. Nur-u Osmaniye Camisinde ise şebekeler oldukça küçük tutulduğunda dolayı renkler ve motifler iç içe geçmiş ve yoğun bir kompozisyona dönüşmüştür. Bordür kısmında kırmızı renkli ters bir palmet³²¹ yer alırken, bir ters bir düz kırmızı palmet³²² ile ikili renklerin kullanıldığı örnekler olan kırmızı- mavi palmetler³²³, kırmızı-yeşil renkli palmetler de³²⁴ mevcuttur. Laleli Camisinde tek örnek olan alınlıktaki kırmızı palmet³²⁵ kompozisyonun ana süslemesidir. Fatih Camisinde ise renkler genellikle ikili ya da üçlü olarak ilerlemektedir. Kırmızı rengin³²⁶ çok az kullanıldığı bu yapıda genel olarak merkezdeki soyut bezemede ikili ya da üçlü renklere ilaveten bir kat kırmızı renk kullanılmıştır. Kırmızı renginin kullanıldığı bir başka örnek de rumidir. Yavuz Sultan Selim Camisinde Kırmızı renkli rumi³²⁷ kullanımı sadece bir örnekte kullanılmış olup alınlık kısmında yer almaktadır. Üsküdar Çinili Camisinde merkezde ana süslemeyi oluşturan renklerden biri olan kırmızı rumiler³²⁸ bir araya gelerek şemseleri oluşturmaktadır. Alınlıkta da benzer örneği görülmektedir. Farklı bir örnekte rumiler dıştan içe doğru kırmızı rengin³²⁹ farklı renklerle birlikte iç içe geçerek bir şemse oluşturmaktadır. Nur-u Osmaniye Camisinde genel olarak ikili renkler kullanılmıştır. Kırmızı-yeşil renkli

³¹⁸ Katalog no: 1.5

³¹⁹ Katalog no: 2.2, 2.3

³²⁰ Katalog no: 3.2

³²¹ Katalog no: 8.2, 8.10

³²² Katalog no: 8.3

³²³ Katalog no: 8.5

³²⁴ Katalog no: 8.9

³²⁵ Katalog no: 9.6

³²⁶ Katalog no: 10.4, 10.5

³²⁷ Katalog no: 2.4

³²⁸ Katalog no: 6.1

³²⁹ Katalog no: 6.2

kanatlı rumiler³³⁰ , sarı rumiler³³¹ , kırmızı ve kırmızı-yeşil rumiler³³² , mavi-kırmızı rumiler³³³ ve ender kullanılmış olsa da bordo renkli rumiler³³⁴ , yeşil-mavi kanatlı rumiler³³⁵ , sarı-mavi rumiler³³⁶ , kırmızı rumiler³³⁷ , kırmızı-yeşil-sarı rumiler³³⁸ yer almaktadır. Laleli Camisinde ise alınlık kısmında kırmızı rumiler³³⁹ yer alır.

Süleymaniye Camisine bakıldığında iki pencere örneğinde kullanılan şemsenin ilkinde merkezin orta kısmında kırmızı, sarı, yeşil ve beyaz renklerin³⁴⁰ iç içe geçerek oluşturduğu iki adet şemse yer almaktadır. Üsküdar Çinili Camisinde mavi ve kırmızı renkli³⁴¹ rumilerin birbirini tekrar ederek oluşturduğu şemseler ana motifi oluşturmaktadır. Yapıda son olarak mavi, beyaz ve kırmızı renklerin³⁴² dıştan içe doğru oluşturduğu bir tam iki yarım şemse ile ana süsleme tamamlanmıştır.

Kataloğumuzda yer alan vitraylarda hatai motifi çok yaygın olmasa da çalışmamızdaki ana renkler olan kırmızı rengin ana renklerden biri olarak kullanıldığı görülmektedir. Süleymaniye Camisinde bordür içindeki kırmızı renkli zemin yaygın olarak kullanılırken, 4.2 kataloglarında ise alınlığın tepelik kısmı ile kitabeliğin her iki yanında kırmızı renkli birer hatai motifi görülmektedir. 4.5’de ise merkezde yer alan orta kısımdaki şemselerin içinde birer adet kırmızı renkli hatai mevcuttur. Üsküdar Çinili Camisi kırmızı renkle birlikte farklı renklerde yaprakların oluşturduğu hatailer³⁴³ kırmızı renkli şemseleri birbirine bağlamaktadır. Bu örnekte kırmızı rengin baskın renklerden biri olduğu görülmektedir.

Kataloğumuzda yer alan tüm örneklerde gül motifi kırmızı renkle tasvir edilmiştir. Kırmızı güller bazen yoğun bir süsleme içinde kaybolurken bazen de penceredeki tek renkli süsleme olarak kullanılmıştır. Buna göre Süleymaniye

³³⁰ Katalog no: 8.1

³³¹ Katalog no: 8.3

³³² Katalog no: 8.4

³³³ Katalog no: 8.5

³³⁴ Katalog no: 8.6

³³⁵ Katalog no: 8.7

³³⁶ Katalog no: 8.8, 8.9

³³⁷ Katalog no: 8.11

³³⁸ Katalog no: 8.12

³³⁹ Katalog no: 9.3

³⁴⁰ Katalog no: 4.5

³⁴¹ Katalog no: 6.1

³⁴² Katalog no: 6.2

³⁴³ Katalog no: 6.1

Camisindeki kırmızı güller³⁴⁴ sarmaşıkların üzerinde ve salbeklerin sonlarında yer alır. Atık Valide Camisinde ise genel olarak renk kullanımı olmamasına rağmen sadece 5.1 kataloğunun alınlık kısmındaki kitabelikte yer alan kırmızı renkli güller olmuştur. Üsküdar Çinili Camisinde bordürün tepelik kısmında yer alan kartuşlarda birbirlerine dönük yeşil renkli sapların üstünde birer kırmızı renkli gül³⁴⁵ bulunmaktadır. Üsküdar Yeni Valide Camisine bakıldığında ise kataloğumuzda yer alan natürmort örneklerini görmek mümkündür. Genel olarak merkezde yer alan bölümde, vazo içinden çıkan çiçek çeşitleri arasında kırmızı renkli gülleri³⁴⁶ görmek mümkündür. Bunun yanı sıra kitabelik kısmında yeşil dallar üzerinde kırmızı güllerin³⁴⁷ olduğu, diğer örneklere nazaran daha stilize başka örnekte mevcuttur. Nur-u Osmaniye Camisinde ise yeşil renkli kartuşlar içinde küçük kırmızı güller³⁴⁸ başka bir örnekte merkezin dört köşesinde birer kırmızı gül³⁴⁹ yer almaktadır.

Karanfil motifi yalnızca iki yapıda karşımıza çıkmakla birlikte tamamen kırmızı renk kullanılarak tasvir edilmiştir. Buna göre Süleymaniye Camisinde Merkezdeki sivri kemerli dikdörtgen pano içlerinde yükselen kırmızı renkli bahar dallarının kök kısmında bir yana yükselen birer kırmızı renkli karanfil³⁵⁰ yer almaktadır. Üsküdar Yeni Valide Camisinde ise vazo içinden çıkan çiçekler, demetin en tepesinde yer alan üç adet kırmızı karanfil³⁵¹ ile sonlanmaktadır.

Lale motifi kataloğumuzda yalnızca üç yapıda görülmektedir. Motifin hem stilize olmuş örneklerinin yanı sıra natüralist üslupta olan örnekleri de mevcuttur. Buna göre yavuz Sultan Selim Camisinde kullanılan örneklerde bordürde yer alan kartuş içlerinde yeşil renkli sarmaşıkların uç kısımlarında birer kırmızı lale³⁵² yer almaktadır. Üsküdar Yeni Valide Camisinde ise kataloğumuzdaki natüralist örneklere sahip yapı

³⁴⁴ Katalog no: 4.1

³⁴⁵ Katalog no: 6.2

³⁴⁶ Katalog no: 7.4 7.12, 7.14, 7.15

³⁴⁷ Katalog no: 7.17

³⁴⁸ Katalog no: 8.1

³⁴⁹ Katalog no: 8.3

³⁵⁰ Katalog no: 4.5

³⁵¹ Katalog no: 7.12

³⁵² Katalog no: 2.2, 2.3

olduğundan lale motifini de görmek mümkündür. Buna göre vazo içinden çıkan çiçek demeti içinde ikişer adet kırmızı renkli lalenin³⁵³ yükseldiği görülmektedir.

Katalogumuzda ele alınan yapılarda sarmaşık motifi en sık karşımıza çıkan motiflerden birisi olmuştur. Ancak kırmızı renkli sarmaşık nadirde olsa Süleymaniye Camisinde örneğini görmekteyiz. Bordürde yer alan kartuşlarda kırmızı renkli sarmaşık³⁵⁴ kullanıldığı görülmektedir. Süleymaniye Camisinde zeminde boş yer bırakılmadan süsleme kompozisyonun yoğun tutulduğunu görüyoruz. Buna göre tomurcuk motifi de bu süsleme anlayışının bir parçası olarak kullanılmıştır. Yapıdaki örnekler bakıldığında alınlık kısmında kırmızı tomurcuklar³⁵⁵, bordürde kırmızı renkli tomurcuklar³⁵⁶ ile dikdörtgen pano içinde bahar dalları üzerinde kırmızı tomurcuklar³⁵⁷ yer almaktadır. Üsküdar Yeni Valide Camisinde ise vazo motifinde mavi-kırmızı³⁵⁸ ve sarı-kırmızı renklerin kullanıldığı³⁵⁹ örnekler mevcuttur. Son olarak kırmızı rengin Nur- Osmaniye Camisinde³⁶⁰ yer alan altı köşeli yıldızın iç kısımlarında üç formlarda kullanıldığı görülmektedir.

3.4.2. Mavi

Katalogumuzda yer alan ana renklerden biri de mavi renktir. Şehzade Camisi ve Atik Valide Camisi dışında ele aldığımızda diğer yapılarda kullanılan bir renk olmuştur. Süslemelerde tek ve ikili renk grupları şeklinde kullanılan mavi renk gül, lale, karanfil ve sarmaşık motiflerinde kullanılmadığı tespit edilmiştir. Yapılarda kullanım şekli ve oranı da farklılık göstermiştir. Buna göre Nur-u Osmaniye Camisinde ikili renklerin kullanıldığı örnekler olan kırmızı- mavi palmetler³⁶¹, kırmızı-yeşil renkli palmetler³⁶² ve yeşil-mavi palmetler³⁶³ mevcuttur. Fatih Camisinde ise renklerin genellikle ikili ya da üçlü olarak yeşil-sarı-mavi renkleri arasında ilerlemektedir. Buna göre merkezde mavi-

³⁵³ Katalog no: 7.12, 7.14, 7.15

³⁵⁴ Katalog no: 4.2

³⁵⁵ Katalog no: 4.2

³⁵⁶ Katalog no: 4.3

³⁵⁷ Katalog no:4.5

³⁵⁸ Katalog no: 7.15

³⁵⁹ Katalog no: 7.5

³⁶⁰ Katalog no: 8.17

³⁶¹ Katalog no: 8.5

³⁶² Katalog no: 8.9

³⁶³ Katalog no: 8.16

yeşil-sarı ve kırmızı renklerin³⁶⁴ katları oluşturduğu örneklerde mevcuttur. Rumi motifinde mavi rengin kullanımı ise şu şekildedir. Süleymaniye Camisinde merkezde mavi, yeşil sarı ve beyaz renkli rumiler³⁶⁵ ana süsleme olan şemseleri oluşturmaktadır. Yine başka bir örnekte kartuş içlerinde kenarları mavi, iç kısmı beyaz olan rumiler³⁶⁶ vardır. Üsküdar Çinili Camisinde merkezde ana süslemeyi oluşturan mavi ve kırmızı rumilerin³⁶⁷ bir araya gelerek oluşturduğu şemseler, alınlıkta da benzer örneğini göstermektedir. Farklı bir örnekte rumiler dıştan içe doğru mavi, beyaz ve kırmızı renklerin³⁶⁸ iç içe geçerek bir şemse oluşturmaktadır. Nur-u Osmaniye Camisinde genel olarak ikili renkler kullanılmıştır. Mavi-kırmızı rumiler³⁶⁹, yeşil-mavi kanatlı rumiler³⁷⁰, sarı-mavi rumiler³⁷¹ kombinasyonları vardır. Son olarak fatih Camisine baktığımızda mavi rengin baskın renklerden biri olduğu görülmektedir. Buna göre ½ oranına sahip yapıdaki vitraylarda sarı ve mavi renkli rumiler³⁷² yaygındır.

Şemse motifi çok yaygın olmasa da kataloğumuzda yer alan motiflerden biri olarak mavi rengin kullanıldığı örnekler olmuştur. Üsküdar Çinili Camisinde mavi ve kırmızı renkli³⁷³ rumilerin birbirini tekrar ederek oluşturduğu şemseler ana motifi oluşturmaktadır. Yapıda son olarak mavi, beyaz ve kırmızı renklerin³⁷⁴ dıştan içe doğru oluşturduğu bir tam iki yarım şemse ile ana süsleme tamamlanmıştır. Yeni Valide Camisinde ise mavi³⁷⁵ renklerde oldukça stilize ve diğer yapılara nazaran daha farklı bir üslupta tasvir edilmiş şemse motifleri görülmektedir. Nur-u Osmaniye Camisindeki 8.9 kataloğundaki örnekler ise diğer örneklere göre şemse motifine daha benzerdir. Mavi renkli iki şemse merkezdeki ana süslemeyi oluşturur.

Kataloğumuzda yer alan vitraylarda hatai motifi çok yaygın olmasa da çalışmamızdaki ana renklerden olan mavi rengi barındırmaktadır. İki yapıda karşımıza

³⁶⁴ Katalog no: 8.4, 8.5

³⁶⁵ Katalog no: 4.1

³⁶⁶ Katalog no: 4.4

³⁶⁷ Katalog no: 6.1

³⁶⁸ Katalog no: 6.2

³⁶⁹ Katalog no: 8.5

³⁷⁰ Katalog no: 8.7

³⁷¹ Katalog no: 8.8, 8.9

³⁷² Katalog no: 10.1, 10.2, 10.8

³⁷³ Katalog no: 6.1

³⁷⁴ Katalog no: 6.2

³⁷⁵ Katalog no: 7.6, 7.14

çıkan motifte renk düzenine baktığımızda Süleymaniye Camisinde bordür içindeki kırmızı renkli zemin üzerinde mavi rengin farklı renklerle³⁷⁶ iç içe kullanılan hatailer yer almaktadır. 4.2 kataloglarında ise alınlığın tepelik kısmı ile kitabeliğin her iki yanında mavi renkli birer hatai motifi görülmektedir. Bununla birlikte mavi rengin kullanıldığı oldukça renkli bir görünüme sahip bir hatai yer alırken, aynı süsleme üst kısımda yer alan şemselerin iç kısımlarında da birer adet bulunmaktadır. Üsküdar Çinili Camisi mavi yapraklı hatailer³⁷⁷ ve mavi renkli şemseler farklı renklerle iç içe geçmiş bir kompozisyon sunmaktadır. Süleymaniye Camisi vitrayları kataloğumuzdaki en hareketli süslemelere sahip yapılardan biridir. Motiflerin yanı sıra renklerinde alması bir düzenle iç içe geçmiş, zeminde boş yer bırakılmadan adeta bir renk şöleni halinde kullanılmıştır. Buna göre kırmızı zemin üzerinde ana süsleme dışında boş kalan alanlarda beyaz sarmaşık üzerinde mavi renkli pençer³⁷⁸ yer alırken, bir diğer örnekte bordür kısmında mavi renkli pençer görülmektedir³⁷⁹. Süleymaniye Camisi için daha önce zeminde boş yer bırakılmadan süsleme kompozisyonunun yoğun tutulduğunu belirtmiştik. Buna göre tomurcuk motifi de bu süsleme anlayışının bir parçası olarak kullanılmıştır. Yapıdaki örnekler bakıldığında bordür kartuşlarında mavi renkli tomurcuklar³⁸⁰, alınlık kısmında mavi tomurcuklar³⁸¹ yer alır. Üsküdar Yeni Valide Camisinde mavi renkli³⁸² oldukça stilize örnekler mevcuttur.

Kataloğumuzda yer alan yapılar içerisinde sümbül motifine sadece bir örnekte rastlamaktayız. Üsküdar Yeni Valide Camisinin 7.12 örnekleri yapıda çift pencere olup, vazo içinden çıkan çeşitli çiçek demetinden oluşan bir natürmort kompozisyona sahiptir. Yeşil dallar üzerinde mavi renkli sümbüller demetin orta kısmında yükselerek her iki tarafa doğru meylenmektedir. Üsküdar Yeni Valide Camisi ise vazo motiflerindeki renkler konusunda en verimli örneklerdir. Genel olarak merkezde bir madalyon içinde vazodan çıkan çeşitli çiçeklerin olduğu bir demet yer alırken vazo motifi mavi³⁸³

³⁷⁶ Katalog no: 4.1

³⁷⁷ Katalog no: 6.1

³⁷⁸ Katalog no: 4.2

³⁷⁹ Katalog no:4.3

³⁸⁰ Katalog no: 4.1.

³⁸¹ Katalog no: 4.2.

³⁸² Katalog no: 7.4, 7.14, 7.15

³⁸³ Katalog no: 7.4, 7.12, 7.14

ve mavi-kırmızı³⁸⁴ renklerin birlikte kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. Son olarak Fatih Camisine bakılacak olursa vazo motifleri genellikle alınlık bölgesinde mavi³⁸⁵ renkte olup diğer yapılardaki örneklerden oldukça farklı, stilize bir üslup anlayışına sahiptir. Geometrik formlara bakıldığında ise Üsküdar Yeni Valide Camisinde mavi ve yeşil renkli³⁸⁶ ile sarı ve mavi³⁸⁷ renkli sekiz köşeli yıldız motifi yer almaktadır. Nur-u Osmaniye Camisinde ise bordürde küçük kartuşlar içinde mavi renkli sekiz köşeli yıldızlar³⁸⁸ yer almaktadır.

3.4.3. Sarı

Katalogumuzdaki bir diğer ana renk sarıdır. Bir çok motif ve renk kombinasyonlarında kullanılan sarı rengin gül, karanfil ve sümbül motiflerinde kullanılmadığı görülmektedir. Ancak Süleymaniye Camisine bakıldığında katalogumuzda yer alan tek sarı renkteki lalelerin yer aldığı görülmektedir. Merkezdeki sivri kemerli dikdörtgen pano içlerinde yükselen kırmızı renkli bahar dallarının kök kısmında bir yana yükselen birer sarı renkli lale³⁸⁹ bulunmaktadır.

Şehzade Camisinde ise farklı pencerelerde birden fazla renk kullanılmıştır. Merkezde sarı renkli palmet³⁹⁰ görülürken, Fatih Camisinde ise renkler genellikle ikili ya da üçlü olarak yeşil-sarı-mavi renkleri arasında ilerlemektedir. Buna göre kartuş uçlarında sarı-yeşil renkli palmetler³⁹¹ vardır. Bunun yanı sıra merkezde mavi-yeşil-sarı ve kırmızı renklerin³⁹² katları oluşturduğu örneklerde mevcuttur. Bordür köşelerinde yer alan yeşil-sarı renkli³⁹³ palmetler de bir başka örnektir.

Yapılarda en yoğun kullanılan motiflerden biri olan rumi renk skalası olarak da ana renkleri bünyesinde barındırmaktadır. Buna göre Süleymaniye Camisinde merkezinde mavi, yeşil sarı ve beyaz renkli rumiler³⁹⁴ ana süsleme olan şemseleri oluşturmaktadır. Kartuşlarda kıvrılarak yükselen sarı renkli rumiler ile merkezde sarı

³⁸⁴ Katalog no: 7.15

³⁸⁵ Katalog no:10.8

³⁸⁶ Katalog no:7.1

³⁸⁷ Katalog no: 7.9

³⁸⁸ Katalog no: 6.1

³⁸⁹ Katalog no: 4.5

³⁹⁰ Katalog no: 3.1

³⁹¹ Katalog no: 10.1, 10.2, 10.3

³⁹² Katalog no: 10.4, 10.5

³⁹³ Katalog no: 10.6

³⁹⁴ Katalog no: 4.1

zemin üzerine yeşil benekli kanatlı rumileri görmek mümkündür.³⁹⁵ Üsküdar Çinili Camisinde, merkezinde dıştan içe doğru yeşil ve sarı renkli rumilerin³⁹⁶ kullanılarak oluşturdukları şemseler ana motifi oluşturmaktadır. Üsküdar Yeni Valide Camisinde oldukça stilize bir süsleme yer alırken sarı renkli³⁹⁷ bir şemsenin iç kısımlarında rumi kıvrımlarını görmek mümkündür. Nur-u Osmaniye Camisi'nde genel olarak ikili renkler kullanılmıştır. Sarı rumiler³⁹⁸, sarı-mavi rumiler³⁹⁹, kırmızı-yeşil-sarı rumiler⁴⁰⁰ buna örnektir. Son olarak fatih Camisine baktığımızda sarı ve mavi renklerin baskın olduğu görülmektedir. Buna göre ½ oranına sahip yapıdaki vitraylarda sarı ve mavi renkli rumiler⁴⁰¹, buna ek olarak yeşil renkli rumiler⁴⁰² yer almaktadır.

Süleymaniye Camisine bakıldığında iki pencere örneğinde kullanılan şemsenin ilkinde bordürde yer alan kartuşlar içinde beyaz renkli şemseler⁴⁰³ yer alırken, diğer örnekte merkezin orta kısmında sarı renkle birlikte kırmızı, yeşil ve beyaz renklerin⁴⁰⁴ iç içe geçerek oluşturduğu iki adet şemse yer almaktadır. Yeni Valide Camisinde ise sarı⁴⁰⁵ renge eşlik eden mavi renklerde oldukça stilize ve diğer yapılara nazaran daha farklı bir üslupta tasvir edilmiş şemse motifleri görülmektedir. Nur-u Osmaniye Camisinde 8.9 kataloğundaki örnekler ise diğer örneklere göre şemse motifine daha benzerdir. Mavi renkli iki şemse tepelik kısımlarında sarı birer salbekte birlikte merkezdeki ana süslemeyi oluşturur.

Hatai motifi için kullanılan renklerden biri olan sarı renk özellikle iç içe geçen renklerin oluşturduğu almaşıkla ortaya çıkan kompozisyonlar dikkat çeker. Buna göre Süleymaniye Camisinde bordür içindeki kırmızı renkli zemin üzerinde mavi, sarı ve yeşil renklerin⁴⁰⁶ iç içe kullanıldığı hatailer yer almaktadır. Bir diğer örnek olan 4.5'de ise merkezde yer alan orta kısımdaki şemselerin içinde birer adet sarı renkli hatailer

³⁹⁵ Katalog no: 4.2

³⁹⁶ Katalog no: 6.1

³⁹⁷ Katalog no: 7.7

³⁹⁸ Katalog no: 8.3

³⁹⁹ Katalog no: 8.8, 8.9

⁴⁰⁰ Katalog no: 8.12

⁴⁰¹ Katalog no: 8.1, 8.2, 8.8

⁴⁰² Katalog no: 10.3, 10.5, 10.6, 10.9

⁴⁰³ Katalog no: 4.1

⁴⁰⁴ Katalog no: 4.5

⁴⁰⁵ Katalog no: 7.4, 7.7, 7.15

⁴⁰⁶ Katalog no: 4.1

bulunmaktadır. Aynı yapıda yer alan penç motifinde ise bordür kısmında sarı ve mavi pençler⁴⁰⁷ yer alırken merkezde de kırmızı zemin üzerinde sarı ve beyaz pençler alana hareketlilik kazandırmıştır.

Katalogumuzda ele alınan yapılarda sarmaşık motifi en sık karşımıza çıkan motiflerden birisi olmuştur. Süleymaniye Camisinde ise sarmaşık süslemenin bir parçası olarak kullanılmıştır. Pencerenin merkezinde kırmızı zemin üzerine beyaz renkli sarmaşık ve köşeliklerde sarı ve beyaz renkli sarmaşıklar yer alarak zeminde boş yer bırakmayacak şekilde süslemenin yerleştirildiği görülür. Bordür kısmında sarı renkli sarmaşığın⁴⁰⁸ olduğu bir başka örnek daha görmekteyiz. Üsküdar Yeni Valide Camisinde ise süsleme üslubu daha farklıdır. Pencerenin bordür kısmında sarı⁴⁰⁹ renkte oldukça stilize bir sarmaşık motifi yer almaktadır. Bir başka örnekte alınlık ve kitabelik kısmında sarı renkli stilize bir sarmaşık⁴¹⁰ motifi görülmektedir. Süleymaniye Camisi için daha önce zeminde boş yer bırakılmadan süsleme kompozisyonun yoğun tutulduğunu belirtmiştik. Buna göre tomurcuk motifi de bu süsleme anlayışının bir parçası olarak özellikle merkezde sarı renkli tomurcuklar⁴¹¹ kullanılmıştır. Üsküdar Yeni Valide Camisinde 7.5 kataloğundaki gibi bordür yer alan kartuşlarda vazo içinden çıkan çiçek demeti içinde sarı renkli tomurcukları görmek mümkündür. Fatih Camisine bakıldığında ise tomurcukların oldukça stilize oldukları, genellikle bordür köşelerinde sarı renkli tomurcuklar yer almaktadır.

Üsküdar Yeni Valide Camisinde sarı rengin kullanıldığı bir diğer süsleme vazodur. Özellikle bordürün her iki yanında yer alan kartuşların iç kısımlarında ikişer adet sarı-kırmızı vazo⁴¹² ve içinden çıkan çiçek demetleriyle yapıdaki diğer örneklerden konum ve renk olarak farklılık göstermektedir. Bir diğer yapı olan Fatih Camisine bakılacak olursa vazo motifleri genellikle alınlık bölgesinde baskın renklerden biri olan sarı⁴¹³ renkte olup diğer yapılardaki örneklerden oldukça farklı, stilize bir üslup anlayışına sahip örnekler yer almaktadır. Katalogumda yer alan yapılarda karşımıza çıkan

⁴⁰⁷ Katalog no: 4.3

⁴⁰⁸ Katalog no: 4.3

⁴⁰⁹ Katalog no: 7.10

⁴¹⁰ Katalog no: 7.16

⁴¹¹ Katalog no: 4.3

⁴¹² Katalog no: 7.5

⁴¹³ Katalog no: 10.1, 10.2

tek geometrik çalışmalar çok kollu yıldışlar olmuştur. Bu alışmamızda yıldış motifi yalnızca iki yapıda arşımıza çıkmaktadır. Üşküdar Yeni Valide Camisinde sarı⁴¹⁴ rengin kullanıldığı sekiz köşeli yıldış motifi yer almaktadır.

3.4.4. Yeşil

Katalogumuz için ele aldığımız yapılarda kullanılan ana renklerden biri diğeri ise yeşil renktir. Yapı ve motifler üzerindeki dağılımı ise şu şekildedir. şehzade Camisinde ise farklı pencerelerde birden fazla renk kullanılmış olup merkezde yeřil⁴¹⁵ rengin kullanıldığı palmet örneklerine rastlanmıştır. Nur-u Osmaniye Camisinde ise şebekeler oldukça küçük tutulduğuunda dolayı renk ve motifler i içe geçmiş ve yoğun bir kompozisyona dnüştüğuünü belirtmiştik. Bu yapı katalogunda ikili renklerin bir arada kullanıldığı örneklerle sahip olduğu görülüyor. Bordür kısımlarında kırmızı-yeşil renkli palmetler⁴¹⁶ ve yeşil-mavi palmetler⁴¹⁷ mevcuttur. Fatih Camisinde ise renklerle genellikle ikili ya da üçlü olarak yeşil-sarı-mavi renkleri arasında ilerlemektedir. Buna göre kartuş uçlarında sarı-yeşil renkli palmetler⁴¹⁸ vardır. Bunun yanı sıra merkezde mavi-yeşil-sarı ve kırmızı renklerin⁴¹⁹ katları oluşturduğu örneklerde mevcuttur. Bordür köşelerinde yer alan yeşil-sarı renkli⁴²⁰ palmetler de bir başka örnektir.

Rumi motifinde ise çok sayıda olmasa dahi yeşil rengin kullanıldığı örnekler mevcuttur. Süleymaniye Camisine bakacak olursak göre merkezde yeşil rumiler⁴²¹ ana süsleme olan şemseleri oluşturan renklerden biridir. Kartuşlarda kıvrılarak yükselen sarı renkli rumiler ile merkezde sarı zemin üzerine yeşil benekli kanatlı Rumileri görmek mümkündür.⁴²² Üşküdar inili Camisinde merkezde ana süslemeyi oluşturan yeşil ve sarı renklerle⁴²³ bir araya gelerek oluşturduğu şemseler, alınlıkta da benzer örneğini göstermektedir. Üşküdar Yeni Valide Camisinde oldukça stilize bir süsleme yer alırken,

⁴¹⁴ Katalog no: 7.9

⁴¹⁵ Katalog no: 3.3

⁴¹⁶ Katalog no: 8.9

⁴¹⁷ Katalog no: 8.16

⁴¹⁸ Katalog no: 10.1, 10.2, 10.3

⁴¹⁹ Katalog no: 10.4, 10.5

⁴²⁰ Katalog no: 10.6

⁴²¹ Katalog no: 4.1

⁴²² Katalog no: 4.2

⁴²³ Katalog no: 6.1

geometrik bir süsleme içeren bir örnekte yeşil renkli rumiler⁴²⁴ görülmektedir. Nur-u Osmaniye Camisinde genel olarak ikili renkler kullanılmıştır. kırmızı-yeşil renkli kanatlı rumiler⁴²⁵, kırmızı ve kırmızı-yeşil rumiler⁴²⁶, yeşil-mavi kanatlı rumiler⁴²⁷, kırmızı-yeşil-sarı rumiler⁴²⁸ yer almaktadır. Laleli Camisinde ise alınlık bölgesinde renkli rumiler⁴²⁹ kullanılmıştır. Son olarak Fatih Camisine baktığımızda sarı ve mavi renklerin baskın olduğu söylemiştik. Buna göre ½ oranına sahip yapıdaki süsleme kompozisyonuna ek olarak yeşil renkli rumileri⁴³⁰ de görmek mümkündür.

Yeşil rengi genellikle dallar ve bitki saplarında kullanılmıştır. Üsküdar Çinili Camisinde bordürün tepelik kısmında yer alan kartuşlarda birbirlerine dönük yeşil renkli sapların⁴³¹ üstünde farklı çiçekler yükselmektedir. Yeni Valide Camisinde natüremort örneklerinde yeşil rengin kullanılması kaçınılmazdır. Yapıdaki örnekte kitabelik kısmında yeşil dallar üzerinde farklı renkte çiçekler yükselmektedir. Nur-u Osmaniye Camisinde ise yeşil renk kartuşlarda kullanılmıştır.⁴³²

Süleymaniye Camisinde görülen şemse motifleri birçok rengin iç içe geçerek oluşturduğu örneklere sahiptir. Buna göre yeşil renk bu renk tabakalarından birini oluşturmaktadır.⁴³³ Üsküdar Çinili Camisinde de sarı ve yeşil renkler⁴³⁴ kullanılarak bu anlayış görülmektedir. Aynı üslup anlayışı hatai motifinde de geçerlidir. Buna göre Süleymaniye Camisinde bordür içindeki kırmızı renkli zemin üzerinde yeşil rengin⁴³⁵ diğer ana renklerle birlikte iç içe kullanıldığı hatailer yer almaktadır. 4.2 kataloğunda ise merkezde vazo içinde çıkan sarı, mavi, kırmızı, yeşil renklerin kullanıldığı oldukça renkli bir görünüme sahip bir hatai yer alırken, aynı süsleme üst kısımda yer alan şemselerin iç kısımlarında da birer adet bulunmaktadır. Bir diğer örnek olan 4.5’de ise merkezde yer alan orta kısımdaki şemselerin içinde birer yeşil renkle birlikte diğer ana

⁴²⁴ Katalog no: 7.9

⁴²⁵ Katalog no: 8.1

⁴²⁶ Katalog no: 8.4

⁴²⁷ Katalog no: 8.7

⁴²⁸ Katalog no: 8.12

⁴²⁹ Katalog no: 9.6

⁴³⁰ Katalog no: 10.3, 10.5, 10.6, 9.10

⁴³¹ Katalog no: 6.2

⁴³² Katalog no: 8.1

⁴³³ Katalog no: 8.5

⁴³⁴ Katalog no: 6.1, 6.c

⁴³⁵ Katalog no: 4.1

renklerin birlikte kullanıldığı hatailer yer almaktadır. Penç motiflerinde yeşil renk genellikle diğer renklerle birlikte bir almasıık düzenle birlikte kullanılmıştır. Süleymaniye Camisinde kırmızı zemin üzerinde ana süsleme dışında boş kalan alanlarda beyaz sarmaşık üzerinde yeşil, kırmızı ve mavi renkli pençler⁴³⁶ ile kitabelik kısmında kırmızı, sarı ve yeşil renkte bir penç⁴³⁷ buna örnektir.

Katalogumuzda ele alınan yapılarda sarmaşık motifi en sık karşımıza çıkan motiflerden birisi olmuştur. Yavuz Sultan Selim Camisinde bordürde yer alan kartuş içlerinde yeşil renkli sarmaşıklar⁴³⁸ penceredeki tek süslemeyi oluşturur. Süleymaniye Camisinde ise sarmaşık süslemenin bir parçası olarak kullanılmıştır. Buna göre bordürdeki kartuşlar içerisinde yeşil renkli sarmaşıklar⁴³⁹ yer alır. Üsküdar Yeni Valide Camisinde ise süsleme üslubu daha farklıdır. Pencerenin bordür kısmında yeşil⁴⁴⁰ renkte oldukça stilize bir sarmaşık motifi yer almaktadır. Fatih Camisine bakıldığında ise oldukça yoğun bir sarmaşık programına sahip örnekler mevcuttur. 10.3 örneklerinde sadece alınlık kısmındaki yeşil renkli sarmaşık görülürken, 10.5 katalogunda yeşil renkli sarmaşığın ana süslemenin önemli bir parçası olduğu görülüyor.

Son olarak geometrik süslemelerde Üsküdar Yeni Valide Camisinde mavi renkle birlikte kullanılan yeşil renkli⁴⁴¹ sekiz köşeli yıldız motifi ile Nur-u Osmaniye Camisinde ana süslemeyi oluşturan örnekler olan altı köşeli yıldızın altı köşesinin iç kısımlarında kırmızı renkle birlikte yeşil renklerin⁴⁴² kullanıldığı görülmektedir.

3.4.5. Beyaz

Dört ana renk dışında azınlıkta olsa kullanılan renklerden biri olan beyaz rengi genellikle mat olarak kullanılmıştır. Sadece Süleymaniye Camisinde kullanılan beyaz rengi ana süslemenin merkezinde diğer renklerle birlikte beyaz rengin kullanıldığı dörder adet rumi ile oluşturulmuş şemse motifleriyle bezenmiştir.⁴⁴³ Bir diğer örnekte

⁴³⁶ Katalog no: 4.2

⁴³⁷ Katalog no: 4.5

⁴³⁸ Katalog no: 2.2, 2.3

⁴³⁹ Katalog no: 4.1, 4.4

⁴⁴⁰ Katalog no: 7.8, 7.12

⁴⁴¹ Katalog no: 7.1

⁴⁴² Katalog no: 8.17

⁴⁴³ Katalog no: 4.1

bordürde süsleme aralarında beyaz renkli çiçek süslemeleri kullanılmıştır.⁴⁴⁴ Son olarak merkezde Kırmızı bir zemin üzerine altta orta kısımda beyaz renkli, kaideli dışa dönük ağızlı bir vazö yer almaktadır.⁴⁴⁵

3.4.6. Su Yeşili

Su yeşili rengi sadece iki örnekte karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Süleymaniye Camisinde, merkezdeki dilimli kemer köşeliğinde su yeşili rengine⁴⁴⁶ sahip zemin üzerinde mavi renkli birer rumi yer alırken kalan kısımlarda sarı renkli bir sarmaşık üzerinde kırmızı, sarı renkli yarım hatai ile tomurcuklar bulunmaktadır. Üsküdar Çinili Camisinde ise bordürde yer alan kartuşların içleri renksiz ve su yeşili renkli⁴⁴⁷ camlarla yaprak motifi verilerek doldurulmuştur.

3.4.7. Bordo

Tek bir yapıda kullanılan bordo rengi Nur-u Osmaniye Camisinde merkezde orta kısımda yeşil renkli ince bir silmeyle oluşturulmuş daire ve bu dairenin dört köşesinin üst kısımlarına tek, alt kısımlarında ise iki yana açılan bordo renkli⁴⁴⁸ rumi motifleri görölmektedir.

3.4.8. Mor

Mor rengi iki yapıda kullanıldığı görölmektedir. Buna göre Nur-u Osmaniye Camisinde, merkez sarı renkli ince silmeyle çevrili olup bu silmenin mor renkli⁴⁴⁹ bir silmeyle altta, üstten ve yanlardan birer defa birbirine bağlanarak zencirek oluşturduğu görölüyor. Laleli Camisinde ise bordürde yuvarlak kemerli kartuşlarla çevrelenmiş olup aralarında mor renkli⁴⁵⁰ stilize dört yapraklı yonca süslemesi yer almaktadır.

3.4.9. Turuncu

Turuncu rengi sadece Laleli Camisinde kullanılmıştır. Buna göre merkezi çevreleyen bordür dış kısımda yeşil renkli ince bir şeritle çevrili iken orta kısımda

⁴⁴⁴ Katalog no: 4.3

⁴⁴⁵ Katalog no: 4.2

⁴⁴⁶ Katalog no: 4.2

⁴⁴⁷ Katalog no: 6.2

⁴⁴⁸ Katalog no: 8.6

⁴⁴⁹ Katalog no: 8.4

⁴⁵⁰ Katalog no: 9.6

turuncu renkli⁴⁵¹ yuvarlak kemerli kartuşlarla çevrelenmiştir. Bir diğer örnekte merkezi çevreleyen bordürün orta kısmında mavi renkli yuvarlak kemerli kartuşlarla çevrelenmiş olup aralarında turuncu renkli⁴⁵² stilize dört yapraklı yonca süslemesi yer almaktadır. Ayrıca beş bölüme ayrılmış olan merkezin ilk ve son bölümlerde turuncu renkli cam kullanılmış iken orta kısımlarda renksiz camlar kullanılmıştır.

⁴⁵¹ Katalog no: 9.6

⁴⁵² Katalog no: 9.4

SONUÇ

Tarih boyunca yapımı zor olsa da zamanla evrilerek çeşitli alanlarda kullanılan camın özellikle M.Ö 1.yy'da üfleme çubuğunun keşfedilmesiyle hem daha ucuz hem de üretimi kolay olan, kendine has özellikler taşıyan bir endüstriye dönüşmüştür. Camın kullanımı ile kapalı mekanın gün ışığından daha fazla faydalanılarak aydınlatılması amaçlanmıştır. Camın bağlı olduğu kurgunun açılır kapanır olması aynı zamanda aynı mekanın havalandırılmasını da sağlamıştır. Bunun yanında insan gözü kapalı mekanda doğrudan çekim noktası olan ışığa odaklanmış kimi zaman da bu odaklanmadan faydalanılarak cam yüzeyinde temalı ya da temasız anlatımlara yer verilmiştir. Zamanla estetik kaygıların da ön plana çıkmasıyla değerli taşlar ve renkli camların birlikte kullanıldığı belli bir düzen ortaya konulmuştur. Böylece sanat alanında kendine önemli bir yer edinen vitrayın temelleri atılmıştır. Vitray kullanımı pahalı bir uygulama olduğu için önemli mekanlarda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Kilise ve Katedraller bu mekanların başında gelmektedir. Vitrayda sadece ışık algısı değil aynı zamanda İncil tasvirleri de kullanılarak kilise içinde bir ambiyans oluşturulmuş böylece ibadete gelen kişilerin etkisi altına alınması amaçlanmıştır. Bu yapılarda farklı tekniklerle daha çok figürlü anlatımlar söz konusu iken Osmanlı yapılarında bitkisel, geometrik ve yazılı tasarımlar karşımıza çıkar. Dini yapılar dışında özellikle konutlarda vitray kullanımına yönelik yeterince veri yoktur. Dini yapıların kütsel olarak daha sağlam olmaları ve onarım geçirmeleri; konutların ise sıklıkla yeniden inşa edilmeleri olası örnekleri kıyaslamamıza imkân tanımamaktadır. Elbette dini yapılarda vitrayların daha çok günümüze ulaşabilme sebeplerinden biri de pencere açıklıklarındaki içleri renksiz camlarla oluşturulmuş dışlıklardır. Bunlar pencere açıklığının iç tarafında yer alan vitrayların bir bakıma koruyucusu olmuşlardır.

Özel bir üretim özelliğine sahip cam sanatı bu özelliği ile el sanatları içinde yerini almıştır. Osmanlı döneminde özellikle 16.yy'dan itibaren camilerde vitrayın kullanımı görülmektedir. Klasik dönem mimarisinde karşımıza çıkan vitray kullanımı yoğunluğu ve çeşitliliği ile dönemin dikkate değer sanat alanlarından biri olduğunu göstermektedir. Özellikle boyutları ve tasarımlarıyla birbirleriyle yarışır durumdaki dini mimari örneklerinde kimi zaman yapı içindeki diğer süsleme türleriyle paralellik gösterirken kimi zaman da kendine has özellikleriyle diğer süslemelerden ayrılarak yapı

bünyesi içinde daha dikkat çekici duruma gelmişlerdir. Özellikle ters ışık durumu dikkate alındığında ışık ve renklerin çarpışmasıyla yapı içindekilerin gözünde vitray sanatının önemi daha iyi vurgulanmıştır.

Camın kırılğan bir madde olması ve pencerelere gerekli özenin gösterilmemesi nedeniyle vitrayların tarihlendirilmelerine ya da başka söylemle yapının inşa tarihi ile aynı tarihlerde yapılıp yapılmadığı kesin olarak saptanamamaktadır. Fakat bazı yapılardaki vitrayların kompozisyon ve motif özellikleri dönemi içindeki diğer sanat dallarıyla ya da mimari süslemeyle kıyaslanınca döneminin özelliklerini yansıtır yansıtmadıkları söylenebilir. Tezimizde ele aldığımız yapılar İstanbul'da yer alan Selatin camileri olan Eyüp Sultan Camii (1458-1459), Yavuz Sultan Selim Camii (1522), Şehzade Camii (1543-1548), Süleymaniye Camii (1550-1557), Atik Valide Camii (1570-1579), Üsküdar Çinili Camii (1640), Üsküdar Yeni Valide Camii (1708-1710), Nur-u Osmaniye Camii (1748-1755), Laleli Camii (1760-1763) ve Fatih Camii (1766), yapılarında bulunan vitraylardır. Bu yapılardan Eyüp Sultan Camii (1458-1459), Süleymaniye Camii (1550-1557), Üsküdar Çinili Camii (1640), Üsküdar Yeni Valide Camii (1708-1710), Nur-u Osmaniye Camii (1748-1755), Fatih Camii (1766) yapılar ilk inşa edildiği döneminin süsleme özelliğini yansıtırken Yavuz Sultan Selim Camii (1522), Şehzade Camii (1543-1548), Atik Valide Camii (1570-1579), Laleli Camii (1760-1763) yapılar yansıtmaz.

Tez çalışmasında vitrayların pencere konumları, formları, renk ve desenlerine göre ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ele aldığımız yapılarda genellikle mihrap cephesi olan güney cephenin diğer cephelere nazaran daha yoğun bir vitray kullanımına sahip olduğu saptanmıştır. Bazı örneklerde ise Süleymaniye Camiinde olduğu gibi sadece güney cephede vitraylara yer verildiği görülmüştür. Doğu cephelerinde vitray bulunan yapıların hepsinde batı cephelerin de aynı düzene sahip olduğu görülmektedir. Buna göre doğu ve batı cepheleri pencere düzeni olarak ikiz cephelerdir. Zemin ilk sıra pencerelerinde ise vitray yer almamaktadır. İç mekanın havalandırılmasına yönelik pencerelerin açılır olma zorunluluğu bunda etkili olmuştur. Başka bir söylemle açılmayacak pencerelerde vitraylara yer verilmiştir.

Camilerdeki vitrayların kompozisyonları pencere formu ile genel olarak paralellik göstermektedir. Pencere formu sivri kemerli ise kompozisyonu oluşturan form

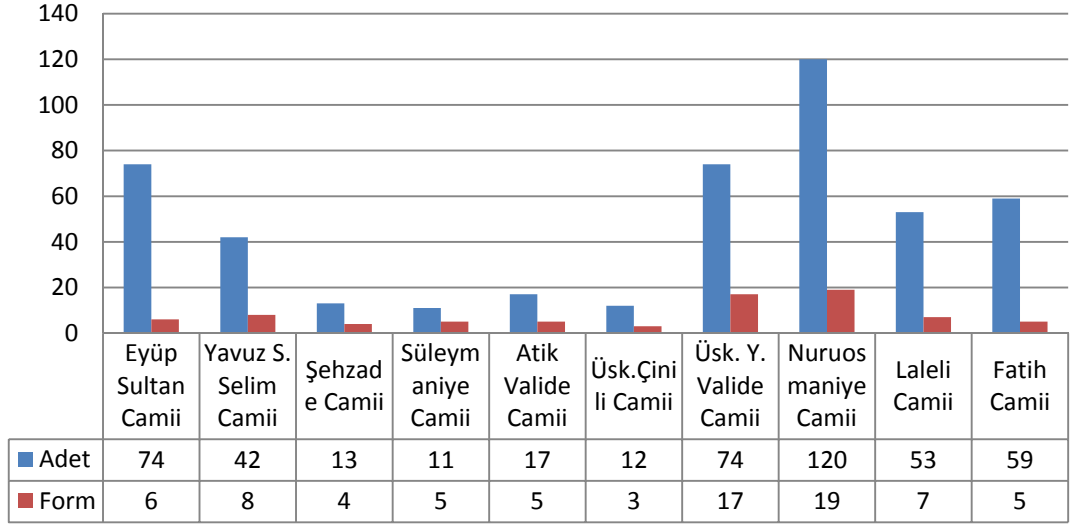
da sivri kemerlidir. Ya da gül pencere ise kompozisyon bu pencerenin formuna göre kurgulanmıştır.

Renkli camlar ile alçı şebekelerin bir araya gelmesi, Osmanlı mimarisinde kullanılan alçı vitray tekniğini ortaya çıkarmıştır. Bu tekniğin kullanılması özellikle şebekelerin çabuk zarar görmesine ve renkli camların günümüzdeki orijinallliğini sorgulatmaktadır.

Selatin camilerindeki vitraylarda kırmızı, mavi, yeşil ve sarı renkler ana renk olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra beyaz, su yeşili, bordo, mor ve turuncu renklerin az da olsa kullanıldığı örnekler mevcuttur. Zengin renk seçimi dikkate alındığında bu renklerin dönemi içindeki çini vb. el sanatlarında görülen renklerle bir uyum içinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu da farklı alanlarda çalışan ustaların dönemin bezeme repertuvarına hakim olduklarını bir kez daha bize göstermektedir.

Tıpkı renkte olduğu gibi kompozisyonu oluşturan motiflerde de dönemsel bir uyum söz konusudur. Çini, halı vb el sanatlarında görülen motifler formları açısından birbirlerini aratmayacak şekilde en ince ayrıntısına kadar vitray sanatı içinde de yer bulmuştur. Vitraylardaki bezemelerde palmet, rumi, gül, sümbül, karanfil, hatai, penç, şemse, lale, sarmaşık, madalyon, vazo, tomurcuk, geometrik gibi klasik Türk süslemelerinde yer alan soyut ve çiçek motifleri ile Batılılaşma dönemiyle birlikte hayatımıza giren vazo ve beraberinde kullanılan natüralist üslubun kullanıldığı görülmektedir. ‘‘S, C’’ kıvrımlarının da özellikle ana süsleme etrafında kıvrılarak kullanılması süsleme kompozisyonuna hareketlilik kazandırdığı dikkati çekmiştir. Vitray her ne kadar klasik dönem mimarisinde etkili olsa da batılılaşma etkisinin görüldüğü yapılarda vitray ve form adetlerindeki artış dikkat çekmektedir.

Vitray Form ve Adet İstatistiği

Vitray sanatı Osmanlı döneminde özellikle 16.yy itibariyle yükselişe geçen bir sanat dalıdır. Süleymaniye Külliyesi inşa defterlerinde camgerlerden bahsedilmesi, renkli camların gerek yerli gerekse Venedik'ten getirildiği yönündeki bilgilerle ayrılan bütçenin yüksekliği vitraya verilen önemi bize göstermektedir. Bunun yanı sıra Surname-i Humayun gibi geçit törenlerinde camgerlerin şebekeli pencerelerini taşıdığı tasvirlerde bu mesleğin önemine dikkat çekilmiştir. Ancak günümüzde Türk- İslam sanatı çalışmaları içinde kendine pek yer bulamamış bir dal olması nedeniyle tarihi eserlerde kullanılan örnekleri de pek kıymet görememektedir. Bunun sonucu olarak belki orijinal olabilecek parçalar onarımlar ya da farklı müdahaleler sırasında çıkartılarak yerine yeni camlar takılmaktadır. Bu çalışmayla yerinde inceleme ile vitrayların fotoğraflamasını, kataloglamasını ve olabildiğince dönemi içindeki yerini değerlendirmeye çalıştık. Bu çalışmanın, ani gelişebilecek deprem vb. sebeplere bağlı olarak vitrayların olası zarar görme durumlarında 21.yüzyıl ilk çeyreğindeki görünümüne ilişkin bilgi sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Açıl, Berat, ‘‘Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler’’, **FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 5, 2015.
- Ahunbay, Zeynep, ‘‘Sultan Selim Külliyesi’’, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, 1994, s.62-64.
- Akar, Azade, ‘‘Tezyini Sanatlarında Vazo Motifleri’’, **Vakıflar Dergisi**, Sayı 8, 1969.
- Aksu, Hatice, **Rumi Motifinin Kökeni**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1998.
- Alparslan, Ali, **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, YKY, İstanbul, 3. Baskı, 2007, s.19.
- Alparslan, Ebru, ‘‘ Geleneksel Süsleme Motiflerinden ‘‘Bulut Motifi’’ ve El Yazması Eser Ciltlerinde Bulunan ‘‘Bulut Şemseler’’, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 8, Sayı 41, Aralık 2015.
- Alparslan, Ebru, ‘‘ Türk Cilt Sanatında ‘‘Yazma Şemse’’, Tekniği ve Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan ‘‘Yazma Şemse’’ Cilt Örneklerinin İncelenmesi’’, **Kalemişi**, Cilt 6, Sayı 11, 2018.
- Alparslan, Ebru, ‘‘Türk Süsleme Motiflerinden ‘‘Hatai’’ Motifinin İncelenmesi ve Yazma Eser Ciltlerinde Bulunan ‘‘Hatai Şemseler’’, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 42, 2016.
- Arık, Rüçhan, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Sanat Eseri Dizisi 9, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988.
- Aslan, Tamer- Yazar, Tarık, ‘‘Geleneksel El Sanatları Bağlamında Kültür Ürünleri Olarak Türk Cam Sanatı: Surname-i Humayun Analizi’’, **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 10/5 Spring, 2015.
- Ayvazoğlu, Beşir, **Güller Kitabı: Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme**, Ötüken Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Beşinci Baskı, 1999.
- Bakır, Betül, **Mimaride Rönesans ve Barok: Osmanlı Başkenti İstanbul’da Etkileri**, Nobel Basımevi, 1.Baskı, Haziran 2003, Ankara.
- Bakır, Turan, İznik Çinilerinde ‘‘Şemse’’ Formu’’, **Sanat Dergisi**, Sayı 7, 2004.
- Bakırer, Ömür, ‘‘ Ottoman Glass Manufacture and Venetian Impacts’’, **Europa und die Kunst des Islam**, 1985.

- Bakırer, Ömür, “16. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Pencelerine İlişkin Biçim ve Malzeme Özellikleri”, **II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi**, İ.T.Ü., 28 Haziran- 2 Mayıs 1986.
- Bakırer, Ömür, “Anadolu Mimarisinde Pencere Camı Kullanımına Kısa Bir Bakış”, **I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 1988**, Ankara, 1990.
- Bakırer, Ömür, “Cam Buluntuların Değerlendirilmesinde Arkeolojik Araştırmaların Önemi”, **I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı**, Ankara, 20-24 Mayıs, 1985.
- Bakırer, Ömür, “Osmanlı Mimarisinde Pencere Camı”, **Osmanlı Ansiklopedisi Kültür ve Sanat**, Cilt 10, Yeni Türk Yayınları, Ankara, 1999.
- Bakırer, Ömür, “Osmanlı Mimarisinde Pencere Camı”, **Osmanlı: Kültür ve Sanat**, Sayı 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Barışta, Örcün, **Türk El Sanatları 1-2**, AKM, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, 2015.
- Bayramoğlu, Fuat, **Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1974.
- Baytop, Turhan- Kurnaz, Cemal, “Lale” **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt 27, İstanbul.
- Bengisu, Murat- Erdoğanlar Bengisu, Füsun, “Beykoz Galssware and Elements that Shaped It in the Nineteenth Century”, **The MIT Press**, Design Issues, Vol. 29, No:1, Winter 2013.
- Birinci, Ayla, “Cam Füzyon Şekillendirme Tekniği ve Kişisel Uygulamalar”, Sanatta Yeterlik Sanat Çalışması Raporu”, Ankara, 2019.
- Birol, İnci- Derman, **Türk Tezyini Sanatlarında Motifler**, Kubbealtı Yayınları, 13. Baskı, 2017.
- Birol, İnci, **Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı: Çizim Tekniği ve Çeşitleri**, Kubbealtı Yayınları, 9. Baskı, 2017.
- Bozkurt, Nebi, “Şemse”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt 38, İstanbul.
- Bulut, Mustafa, “Geometrik Sistemin Çözümlemesi: Selçuklu Örnekleri Üzerine Birkaç Girişim”, **Sanat Tarihi Dergisi**, XXVI, Nisan, 2017.
- Büyük Larousse**, “Çinili Külliyesi”, C.5, s.2743 ; Aslanapa, 2005, s.395.

- Can, Mine, ‘‘Türk İşleme Sanatında Gül Motifi’’, **International Journay of Eurasian Education and Culture**, Cilt 4, Sayı 6, 2019.
- Canav- Özgümüş, Üzlifat, ‘‘ Ottoman Glass Finds From Marmaray Excavations at Sirkeci’’, **14 th International Congress of Turkish Art** , vol.14, France.
- Cowen, Painton, **English Stained Glass**, Thames & Hudson, 2008.
- Cömert, Bedrettin, **Mitoloji ve İkonografi**, de.ki basım yayın, 2010.
- Çalı, Feridun - Cem Çelik, Oğuz - Sesigür, Haluk, ‘‘Süleymaniye Camii Taşıyıcı Sistemin Onarımı ve Güçlendirme Çalışmaları’’, **Vakıf Restorasyon Yıllığı 2011**, Sayı 3.
- Çelik Tuncer - Yıldırım Sercan Özgencil, ‘‘İstanbul Fatih Külliyesi Binalarında Yapısal Sorunlar ve Nedenleri’’, **Beykent University Journal of Science and Engineering Volume 5**, 2012.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa, ‘‘Çinili Külliyesi’’, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, 1994, s.519-522
- Çömezoğlu, Özgü, ‘‘Bizans Döneminde Cam Yapımı ve Süslemesi’’, **Arkeoloji ve Sanat Dergisi**, Sayı 118, İstanbul, 2004.
- Demiriz, Yıldız, ‘‘Sinan’ın Mimarisinde Bezeme’’, **Mimar Başı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, 1, 1988.
- Demiriz, Yıldız, Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler, **Acar Matbaacılık**, İstanbul, 1986.
- Demiriz, Yıldız, Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir(1300- 1453), **Kültür Bakanlığı Yayınları**, İstanbul, 1979.
- Derman, Çiçek F., ‘‘Lale: Sanat’’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt 27, İstanbul.
- Doğan, Tuncer, ‘‘ Osmanlı Camii Mimarisi’nde Aydınlatma Düzenleri Açısından Gelişim (XIV.- XVII Yüzyıl), **YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt X, Sayı 1, 2013.
- Dolunay, Ahmet- Kahraman, Mehmet E.- Nuhoglu, Mehmet, ‘‘Lalenin Osmanlı ve Hollanda Sanatındaki Yansıması’’, **Kalemiő Dergisi**, Cilt 7, Sayı 15, 2019.
- Duran, Gülnur, ‘‘ Osmanlı Tezhip Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler’’, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 31, 2018/2.

- Erol, Gülçin, “Çinili Cami ve Külliyesi”, **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.3, 1988.
- Ersoy, F. Gülsüm, “**İstanbul’daki Selatin Camilerinin Kitabeleri**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2002.
- Eryılmaz Aksakal, Ayşe Şule, “Geleneksel Türk Mimarisinde Revzen Kullanımı ve Mekansal Öge Olarak Değerlendirilmesi”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl 6, Sayı 35, Mart 2019.
- Esmer, Hakan, **Işıklı Cam Resmi (Vitray)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 1996.
- Eyice, Semavi, “Bizans’ta ve Osmanlı Devri Türk Sanatında Aydınlatmada Cam”, **1. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 1988**, Ankara, 1990.
- Eyice, Semavi, “Fatih Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, 1994, s.265-270
- Franki, Paul, “The Chronology of the Stained Glass in Chartres Cathedral”, **The Art Bulletin**, Dec. 1963 Vol. 45, No.4, s.301.322.
- Goodwin, Godfrey, **Osmanlı Mimarlığı Tarihi**, Kabalcı Yayınları, 2012.
- Gönül, Cantay, “Tarihi Topografyada Fatih Camii ve Bağlı Yapılaşmasının Değerlendirilmesi”, **Vakıf Restorasyon Yıllığı 2013**, Sayı 7.
- Gümüshan, Hümeysra, “Yazının Tarihsel Gelişimi ve Bu Süreçte Yazının Çeşitli Yüzeylere Uygulanabilirliği”, **6. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu**, 1-3 Kasım 2018.
- Güngör, Memduha Candan, “Selçuklu- Osmanlı Mimarisinde Biçim ve Işığa Katkı: Cam ve Seramik”, **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, 2019.
- Haznedar Coşkun, Tümay, “Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazısı 2007/2010 Sezonu Cam Buluntuları ‘Pencere Camları’”, **Selevcia Ad Calycadnm**, Sayı III, 2013, Olba Kazısı Yayınları.
- Henderson, J.- Chenery, S.- Omura, S.- Matsumura, K.- Faber, E., “Hittite and Early Iron Age Glass from Kaman-Kalehöyük and Büklükale, Turkey: Evidence for Local Production and Continuity?”, **AAS**, XXI, 2018.
- Henderson, Julian, “The Raw Materials of Early Glass Production”, **Oxford Journal of Archaeology**, 4(3), 1985.

- Kalafat Alparslan, Tutku Dilem, ‘‘Hat Sanatımızın ve Hattat, Kligrafist, Yazı Tasarımcısı ve Eğitimcisi Emin Barın’’, **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XI/2, 2007.
- Kalyoncu, Hülya, ‘‘Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilatının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi’’, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Number 33, Spring 1, 2015, s.288
- Karafakı, Filiz Çetinkaya- Çetinkaya, Çiğdem, ‘‘ **Türk Süsleme Sanatında Gül’ün Kullanımı**’’, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, 13/1, Haziran 2016.
- Karaman, Güler, ‘‘Perişan Çiçek Sünbül ve Klasik Türk Şiirinde İşleniş’’, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3, Issue 2, 2012.
- Korkmaz, Mehmet, **Mitoloji Sözlüğü**, Alter yayınları, Ankara, 2012.
- Köse Fatih, ‘‘Arşiv Belgelerine Göre Fatih Camiinin İnşası ve Onarımları’’, **Vakıf Restorasyon Yıllığı 2013**, Sayı 7.
- Kuban, Doğan, ‘‘Nuruosmaniye Külliyesi’’, **İstanbul Yazıları**, İstanbul, 1998.
- Kuban, Doğan, ‘‘Nuruosmaniye Külliyesi’’, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, 1994, s.100-104.
- Kuban, Doğan, **Sinan’ın Sanatı ve Selimiye**, 2.baskı, 2011.
- Kuban, Doğan, ‘‘Süleymaniye Külliyesi’’, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, 1994, s.96-104
- Kuban, Doğan, ‘‘Şehzade Külliyesi’’, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, 1994, s.152-155.
- Kuban, Doğan, **Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 3. Baskı, 2010,
- Kumar, Özlem, ‘‘Lale Devrinin Lalesi: Yazma Eserler Arasında Bir Gezinti’’, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl 21, Sayı 85, Mayıs -Haziran -Temmuz 2018.
- Kurnaz, Cemal, ‘‘Gül’’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt 14, İstanbul.
- Kuzudişli, Zeynep, ‘‘Kumun Karanlığından, Camın Saydamlığına Geleneksel Türk Camcılığı- Yaşayan Camcılığımız’’, **Taha Toros Arşivi**.
- Küçükerman, Önder, **Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler**, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.

- Lauwers, Veerle- Degryse, Patrick- Waelkens, Marc, "Evidence for Anatolian Glassworking in Antiquity: The Case of Sagalassos (Southwestern Turkey)", **Journal of Glass Studies**, Vol. 49, 2007.
- M. Uğur Derman, "Hat". **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt. 16, İstanbul.
- Maral, M. Oktay, **İşıkli Cam Sanatı: Vitray**, Karaca Ofset Basımevi, İstanbul, 1970.
- McCray, W. Patrick, **Glassmaking in Renaissance Venice: The Fragile Craft**, Ashgate Publishing Company, 1999.
- Murat Sav, "Çemberlitaş ve Nuruosmaniye Camii ve Çevresinin Arkeotopografyası", **Vakıf Restorasyon Yıllığı 2012**, Sayı 5, s.7-24
- Mülayim, Selçuk, "Türk Süsleme Sanatında "Arabesk" Problemi", **Sanat Tarihi Dergisi**, 2, 1983.
- Mülayim, Selçuk, "Bir külliye'nin Öyküsü", **Vakıf Restorasyon Yıllığı 2011**, Sayı 3.
- Mülayim, Selçuk, Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler: Selçuklu Çağı, **Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları**, Ankara, 1982.
- Mülayim, Selçuk, **Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- Müller-Wiener Wolfgang, **İstanbul'un Tarihsel Topografyası**, 4.Baskı, 2016.
- Olçay, B. Yelda, "Cam Sanatı Tarihi İçinde Bizans Döneminin Yeri", **Anadolu Sanat**, 1998, 145-166.
- Osmanlı Mimarisi "Üsül-i Mi'mari-i Osmani"**, Çamlıca Basım Yayın, 2010.
- Ögel Semra, "III. Mustafa Devri Yapılarında Yeni İfade Yolları ve Bir Değişim Başlangıcı Olarak Nuruosmaniye Camii", **9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**, Bildiriler Cilt 3, Ankara, 1995.
- Öngül Ali, "Tarih-i Cami-i Nuruosmani", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XXIV. Ankara, 1994.
- Özgüleç, Muzaffer, "Üsküdar Yeni Valide Külliyesi'nin Bilinmeyen Yönleri", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX.**, 2016, Cilt 3.
- Özgümüş, Üzülfat Canav, **Çağlar Boyu Cam Tasarımı**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.

- Özgümüş, Üzlifat- Kanyak, Serra, ‘‘Marmaray-Sirkeci Kazılarında Bulunan Venedik Camları’’, **Selçuk Mülayim Armağanı Sanat Tarihi Araştırmaları**, Lale Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Özgümüş, Üzlifat, ‘‘Byzantine Glass in the Roman Theater at İznik (Nicaea)’’, **Sonderdruck aus Byzantinische Zeitschrift, Band 101, Heft 2**, 2008.
- Özgümüş, Üzlifat, ‘‘Cam’’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt 7, İstanbul.
- Özgümüş, Üzlifat, **Anadolu Camcılığđ**, Pera Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Özkafa, Fatih, ‘‘Asr-ı Saadet’ten Bugüne Hat Sanatının Tarihi Serüveni: ‘‘ İslam Öncesinden Asr-ı Saadet ve Dört Halife Devrine, Emevilerden Abbasilere, Selçuklulardan Osmanlılara İslam Medeniyetinde Yazının Serüveni, Türk Hat Sanatının Adım Adım Gelişimi ve Yazı Çeşitleri’’, **Derin Tarih**, 2018.
- Pala, İskender, ‘‘Mühr-i Süleyman’’, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt 31, İstanbul.
- Pamukciyan Kevork, ‘‘Nuruosmaniye Camii’nin Mimarı Simon Kalfa Hakkında’’, **Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar**, Cilt 3, İstanbul, 2003.
- Pamukciyan, Kevork, ‘‘Nuru Osmaniye Camiinin Mimarı Simeon Kalfa Hakkında’’, **Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar**, Cilt 3, İstanbul, 2003.
- Rasmussen, S.C., **How Glass Changed the World: The History and Chemistry of Glass from Antiquity to the 13.th Century**, Springer 2012.
- Rogers, Michael, ‘‘Glass in Ottoman Turkey’’, **Duetsches Archaologisches Institut Abteilung İstanbul**, Verlag Ernst Wasmuth Tubingen, 1983.
- Sav, Murat, ‘‘Süleymaniye Camii Çevresinin Arkeotopografyası ve Mimar Sinan’ın Alan Seçimi’’, **Vakıf Restorasyon Yıllığı 2011**, Sayı 3.
- Schimansky, Dobrila-Donya, ‘‘ Techniques of Stained Glass Illustraitons to the Introduction’’, **The Metropolitan Museum of Art Bulletin**, Dec. 1971- Jan. 1972, Vol. 30 No.3, s.102-103
- Sözen, Metin- Şemsi Güner, Geleneksel Türk El Sanatları, **Türk Hava Yolları**, İstanbul, 1998.
- Şahin, Ema, ‘‘Baki’nin ‘‘Sünböl’’ Kasidesi Şerhi’’, **Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi**, Yıl 4, Aralık 2019.

- Şişman Nazife, ‘‘Mehmet Tahir Ağa’’, **Osmanlı Mimarisinde İz Bırakanlar I**, Afşar Matbaacılık, Ankara, 2015.
- Tanman, Baha M., ‘‘Atik Valide Külliyesi’’, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, 1994, s.407- 412
- Tanman, Baha M., ‘‘Eyüp Sultan Külliyesi’’, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, 1994, s.217- 243
- Tanman, Baha M., ‘‘Atik Valide Külliyesi’’, **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.1, Sayı 2, 1988.
- Tanyeli, Gülsün, ‘‘Laleli Külliyesi’’, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, 1994, s.190-193.
- Tuğrul, Oğuzhan, ‘‘Camın Renkle Dansı: Vitray’’, **Antik Dekor Dergisi**, Sayı 81.
- Tüfekçi, Senem Kaş, ‘‘ Türk Tezhip Sanatında Rokoko Etkisi’’, **Lale Kültür, Sanat ve Medeniyet Dergisi**, Temmuz- Eylül 2020.
- Uysal, Zekiye, ‘‘Samsat Kazılarında Bulunan Cam Bilezikler’’, **Sanat Tarihi Dergisi**, 29/1 Nisan, 2020.
- Uysal, Zekiye, ‘‘Tarihi Kaynaklara Göre Anadolu Selçuklu Devri Camcılığı’’, **İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 54, 2009.
- Uysal, Zekiye, **Kubad-abad Sarayı Cam Buluntuları (1981-2004)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008
- Uysal, Zekiye, **Kubad-abad Sarayında Selçuklu Cam Sanatı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.
- Ünay, Seniha, ‘‘Bugün Natürmort’’, **İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2016.
- Ünver, A. Süheyl, ‘‘ Çiçek Tarihimizde Türk Karanfilleri’’, **Türk Etnografya Dergisi**, Sayı IX, **Türk Tarih Kurumu Basımevi**, Ankara, 1967.
- Ünver, A. Süheyl, ‘‘Türkiye’de Lale Tarihi’’, **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 1971.
- Walke, Nancy, **All About Stained Glass**, First Edition, 1982.
- Wölfflin, Heinrich, Sanat Tarihinin Temel Kavramları, **Hayalperest Yayınevi**, 2. Basım, 2015.
- Zaccaria, Donatella, **Vitray Süsleme Sanatı**, İstanbul, 1998.
- Züber, Hüsnü, Türk Süsleme Sanatı, **T. İş Bankası Kültür Yayınları**, 1971.

EKLER

EK A RUMİ

Fatih Camii

1.b.

1.c.

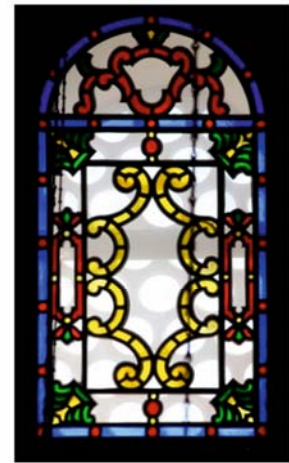
1.g.

1.d.

1.a.

1.i.

1.h.

1.f.

1.e.

1.c.

1.b.

1.f.

1.a.

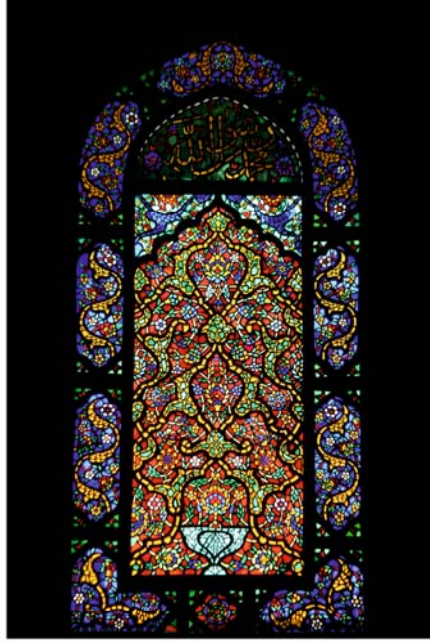
1.e.

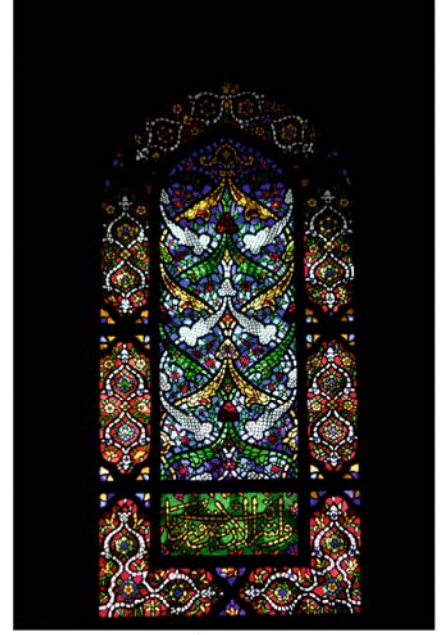
1.d.

1.h.

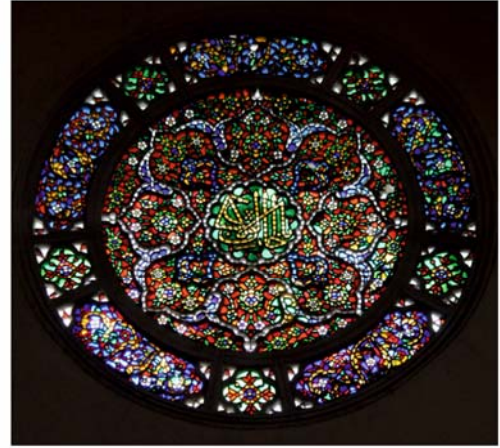
1.b

1.a.

1.d.

1.c.

RUMİ

Üsküdar Çinili Camii

1.b.

2.a.

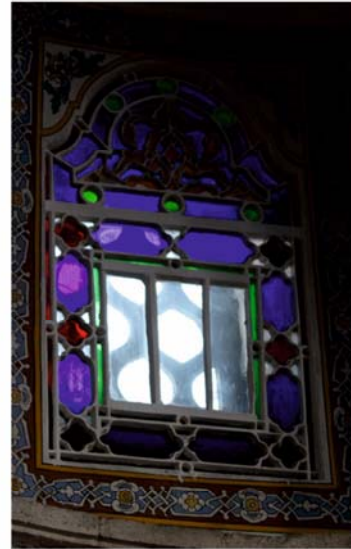

1.a.

Laleli Camii

1.f.

1.c.

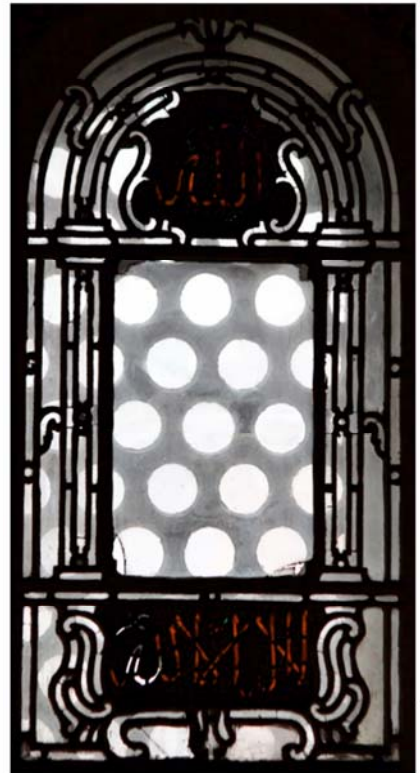
1.a.

1.c.

1.d.

1.b.

EK B

PALMET

YAVUZ SULTAN SELİM CAMİİ

1.a.

1.b.

1.c.

1.d.

1.e.

1.f.

1.g.

1.h.

FATİH CAMİİ

1.a.

1.b.

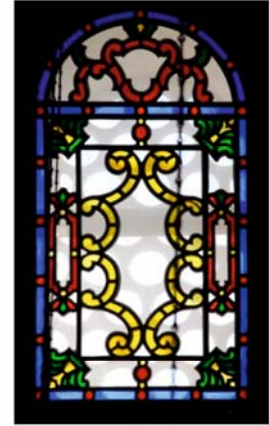
1.c.

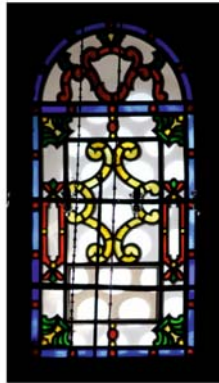
1.d.

1.e.

1.f.

1.g.

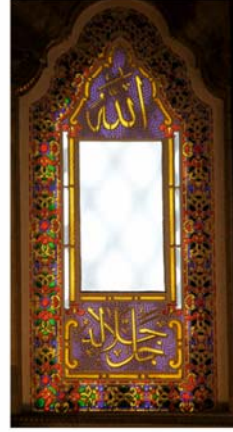

1.i.

NURU OSMANIYE CAMİİ

1.a.

1.b.

1.c.

1.h.

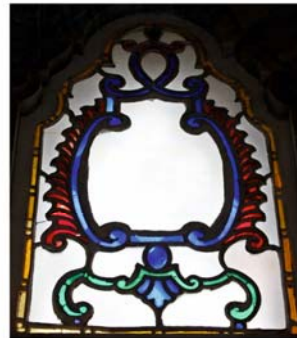
1.i.

1.i.

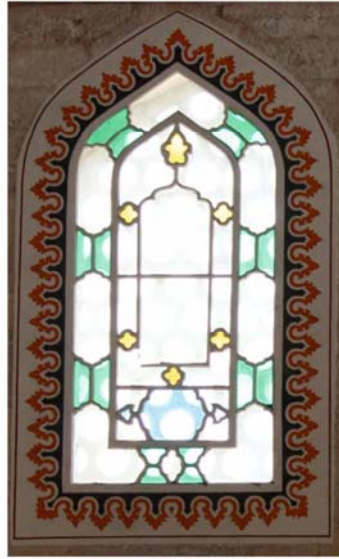

1.n.

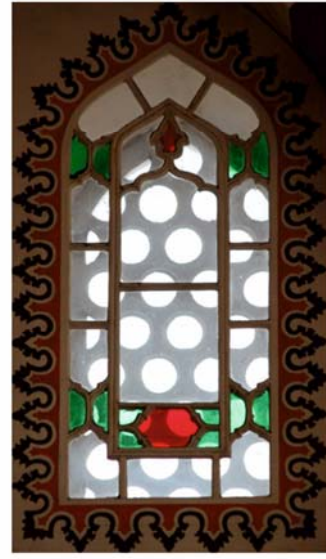

1.o.

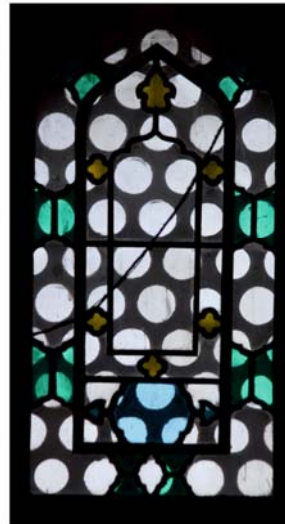
Şehsade Camii

1.a.

1.b.

1.d.

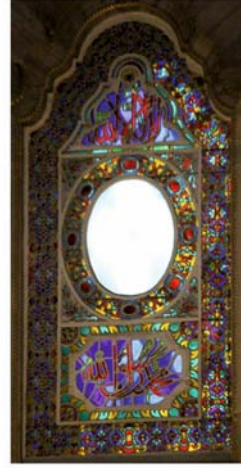
EK C

GÜL

NURU OSMANİYE CAMİİ

1.a.

1.c.

ÜSKÜDAR ÇİNİLİ CAMİİ

1.b.

ATIK VALİDE CAMİİ

1.a.

SÜLEYMANİYE CAMİİ

1.c.

LALELİ CAMİİ

1.e.

ÜSKÜDAR YENİ VALİDE CAMİİ

1.a.

1.p.

1.d.

1.o.

1.r.

1.s.

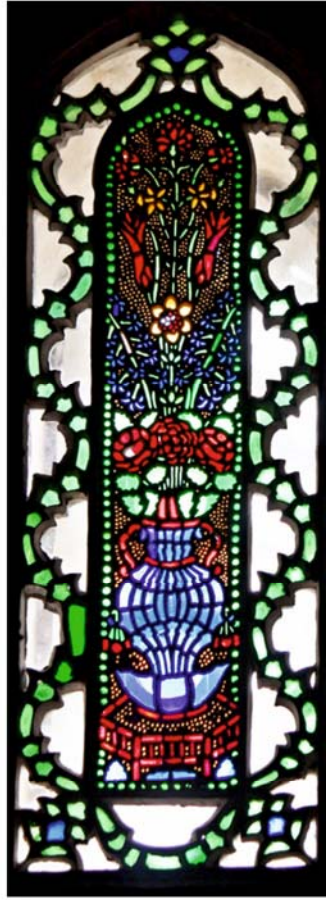

1.t.

EK D

SÜMBÜL

ÜSKÜDAR YENİ VALİDE CAMİİ

1.o.

1.s.

EK E

KARANFİL

ÜSKÜDAR YENİ VALİDE CAMİİ

1.o.

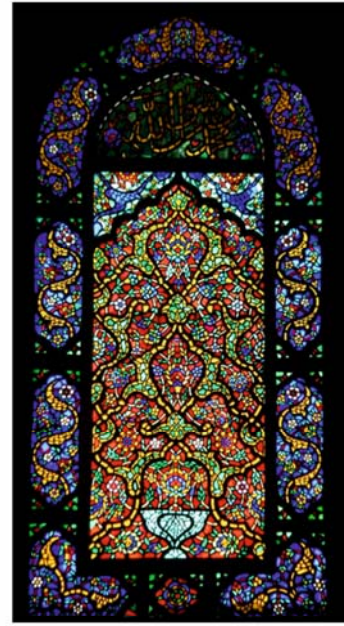
EK

HATAİ

SÜLEYMANİYE CAMİİ

1.a.

1.b.

1.c.

1.e.

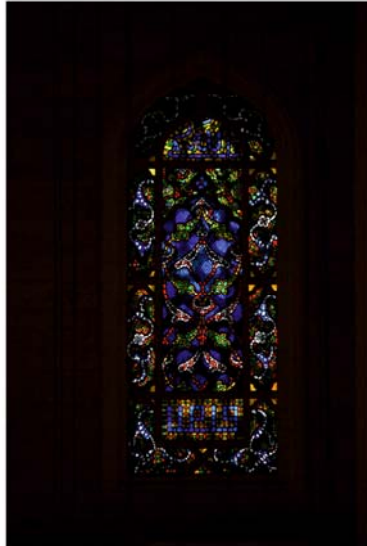
SÜLEYMANİYE CAMİİ

1.a.

1.c.

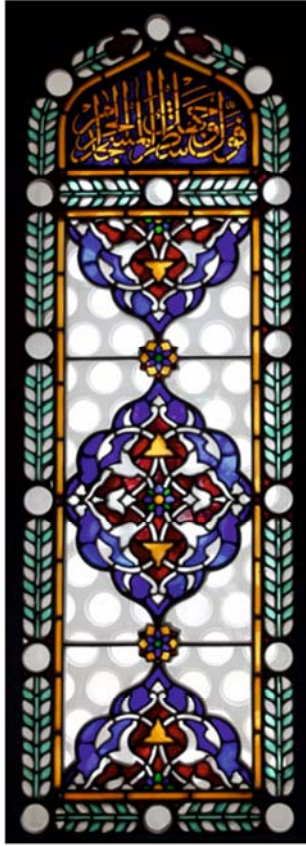

1.d.

EK H

ŞEMSE

ÜSKÜDAR ÇİNİLİ CAMİİ

1.a.

1.b.

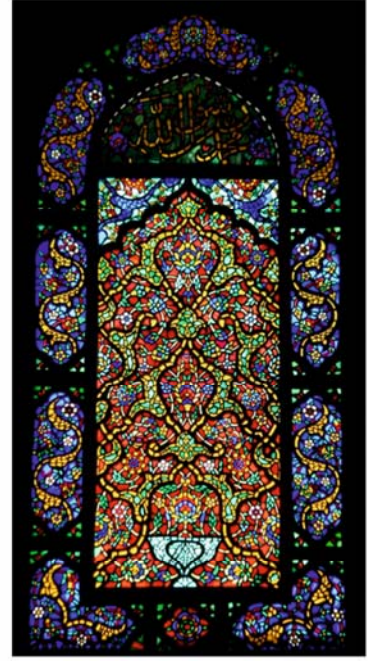

2.b.

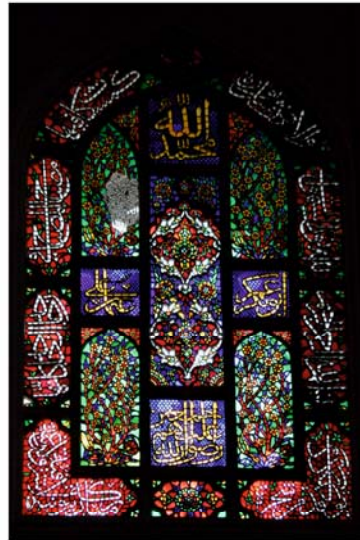
SÜLEYMANİYE CAMİİ

1.a.

1.b.

1.e.

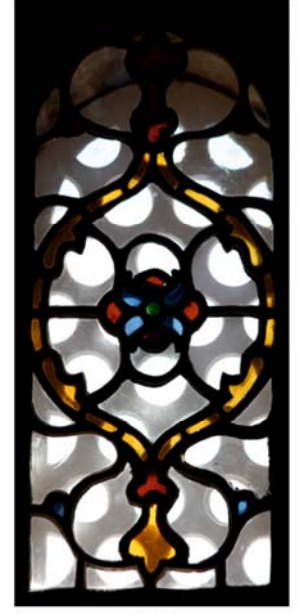
ÜSKÜDAR YENİ VALİDE CAMİİ

1.d.

1.g.

1.h.

1.r.

1.s.

EK I

SÜLEYMANİYE CAMİİ

1.e.

YAVUZ SULTAN SELİM CAMİİ

1.b.

1.c.

ÜSKÜDAR YENİ VALİDE CAMİİ

1.o.

1.r.

1.s.

LALE

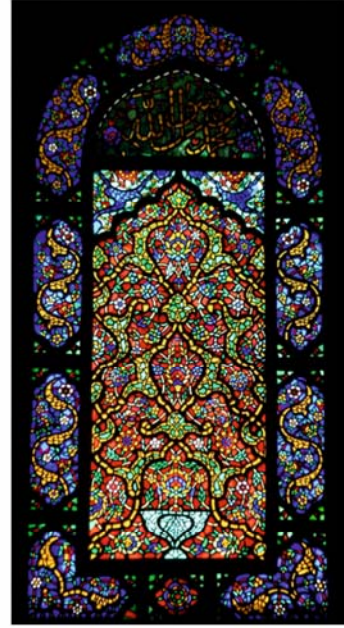
EK İ

SARMAŞIK

SÜLEYMANİYE CAMİİ

1.a.

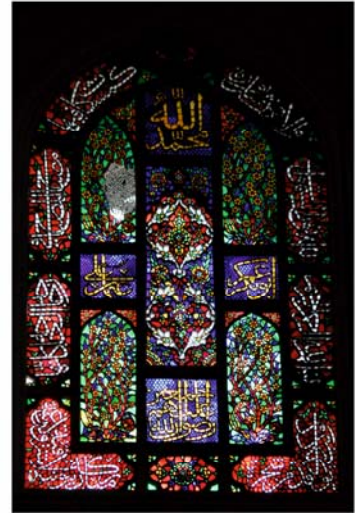
1.b.

1.c.

1.d.

1.e.

ÜSKÜDAR YENİ VALİDE CAMİİ

1.i.

1.n.

1.n.2

1.o.

1.ş.

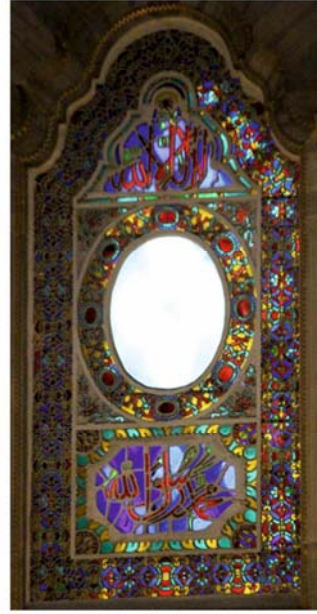
EK J

MADALYON

NUR-U OSMANİYE CAMİİ

1.a.

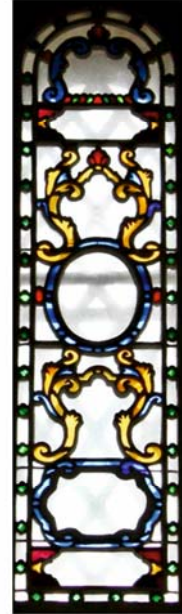
1.c.

1.h.

1.i.

1.l.

EK K

TOMURCUK

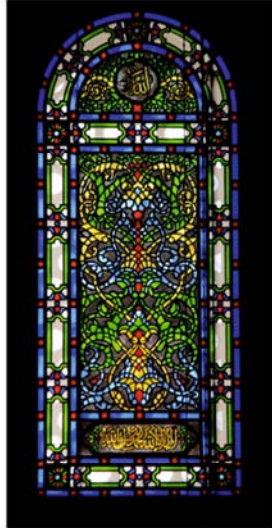
FATİH CAMİİ

1.c.

1.d.

1.e.

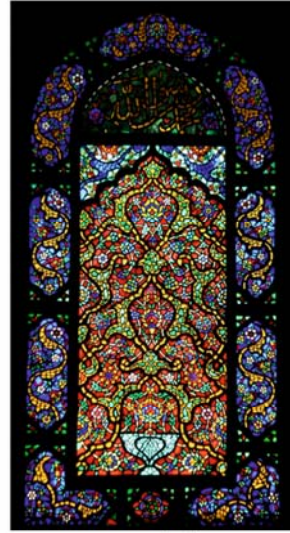

1.h.

SÜLEYMANİYE CAMİİ

1.a.

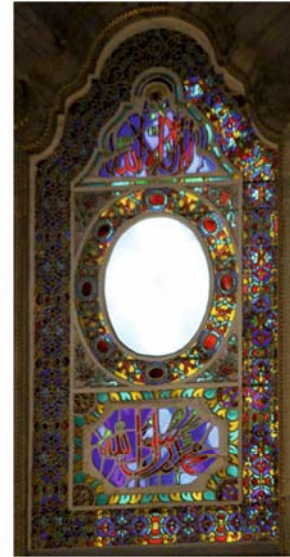

1.b.

NUR-U OSMANİYE CAMİİ

1.c.

1.c.

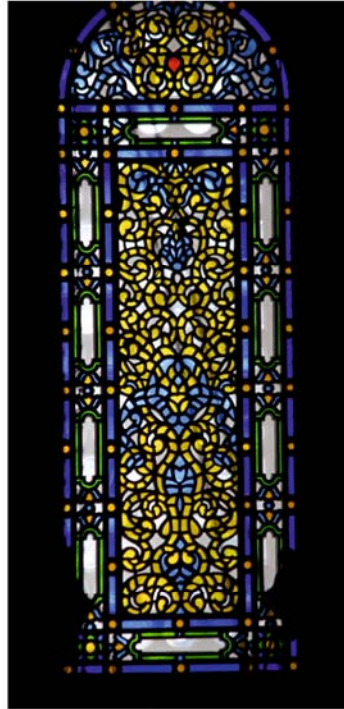
EK L

VAZO

1.a.

FATİH CAMİİ

1.b.

1.h.

EK M

GEOMETRİK

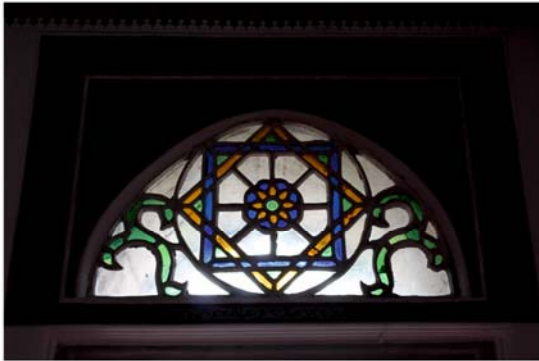

1.p.

Nuru Osmaniye Camii

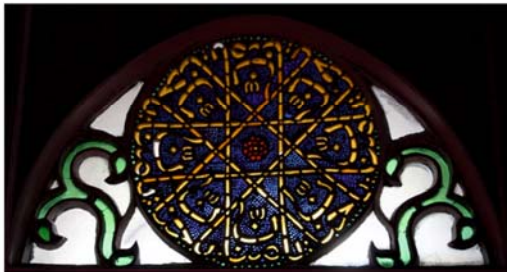
1.r.

1.m.

1.a.

1.p.

Üsküdar Yeni valide Camii

TEŞEKKÜR

Konu ve kaynak olarak oldukça dar bir alana sahip bu konuda çalışmak istememi destekleyen, bana göstermiş olduğu sonsuz hoşgörü ve desteklerinden dolayı kıymetli danışmanım Doç. Dr. Öğretim Üyesi Hasan UÇAR'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezimi hazırlarken birçok yayına ulaşmamı sağlayan ve beni cesaretlendiren değerli hocam Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU'na çok teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

2012 yılında Ege Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünde Lisans eğitimi aldım. Haziran- Eylül 2013 tarihlerinde Dr. Öğr. Üyesi Şakir Çakmak ve Dr. Öğr. Üyesi Ertan Daş hocalarımla birlikte Karşıyaka'nın Taç Çiçekleri adlı projede Osmanlı mezar taşları ve Erken Cumhuriyet dönemi mezar taşlarının incelendiği ekipte yer aldım. 2014 yılında yine Dr. Öğr. Üyesi Şakir Çakmak ve Dr. Öğr. Üyesi Ertan Daş hocalarımla birlikte, Muğla Mezar Taşlarının incelenmesinde ekip üyesi olarak yer aldım. 2016 yılında "Manisa Yapılarında Vitray ve Şebekeler" adlı lisans tezimle mezun oldum. 2017 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimime başladım. 2018 yılında Amerika'da dil eğitimi için gittiğim New Jersey, Felician Üniversitesi'nde eğitimimi tamamladım. Şu anda "İstanbul'daki Bazı Selatin Camilerinde Vitray Sanatı" adlı yüksek lisans tezimi çalışmaktayım.